

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

The Life and Literary Personality of Ehlî-i Shirazi: A Poet of Love in Classical Persian Poetry

Ehlî-i Şîrâzî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği: Klasik Fars Şiirinde Bir Aşk Şairi

Mitat Çekici*

Abstract: The geography of Iran has long been an important center of culture and civilization where Turkish communities lived and various Turkish states ruled for centuries. This study aims to examine the literary developments that emerged during the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid periods and to evaluate the literary personality and works of one of the prominent poets raised in this environment, Ehlî-i Şîrâzî. Living between the second half of the 15th century and the first half of the 16th century, and maintaining connections with the court circles of the Timurids, Aq Qoyunlus, and Safavids, Ehlî-i Şîrâzî was among the poets nurtured within a rich literary milieu. However, the limited number of studies conducted on the poet's literary personality and works, as well as the absence of a comprehensive evaluation of his literary position across different dynasties, constitutes the main motivation of this research. In this respect, the study seeks to fill a significant gap in the existing literature. The research adopts a historical and comparative literary method, examining both the primary sources of the period and the poet's own works. In this context, an extensive literature review was conducted, and the poet's divan and masnavis were analyzed through content analysis. The findings reveal that the supportive cultural and artistic policies of these dynasties played a significant role in the development of poets, while Ehlî-i Şîrâzî, despite his close association with court circles, reflected the literary and cultural dynamics of his age through poems dealing with both mystical and metaphorical love. In this regard, the study contributes to a better understanding of Ehlî-i Şîrâzî's literary identity and offers a theoretical framework for the literary structure of the period.

Keywords: Classical Persian Literature, Ehlî-i Shirazi, Persian Poetry, Timurid Period, Aq Qoyunlu Period, Safavid Period, Sultan Yaqub (Aq Qoyunlu).

Öz: İran coğrafyası, asırlar boyunca Türk topluluklarının yaşadığı ve çeşitli Türk devletlerinin hüküm sürdüğü önemli bir kültür ve medeniyet alanı olmuştur. Bu çalışma, Timurlular, Akkoyunlular ve Safeviler dönemlerinde meydana gelen edebî gelişmeleri incelemeyi ve bu süreçte yetişen önemli şairlerden Ehlî-i Şîrâzî'nin edebî kişiliği ile eserlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. 5. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın ilk yarısında yaşayan aynı zamanda Timurluların, Akkoyunluların ve Safevilerin saray çevresiyle de ilişkileri

* Asst. Prof. Dr., Mardin Artuklu University, Faculty of Letters, Department of Persian Language and Literature

Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4576-9468>

mitatcekici@artuklu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Çekici, M. (2026). The life and literary personality of Ehlî-i Shirazi: A poet of love in classical persian poetry / Ehlî-i Şîrâzî'nin hayatı ve edebî kişiliği: Klasik Fars şiirinde bir aşk şairi. *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, 21(Ö1), 551-605. [Special Issues Dedicated to Prof. Dr. Mahmut Özer]. Ankara Bilim University Publications. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.90298>

Received/Geliş: 26 March/Mart 2026

Accepted/Kabul: 15 September/Eylül 2026

Published/Yayın: 20 September/Eylül 2026

Checked by plagiarism software

olan Ehlî-i Şîrâzî, zengin edebî ortam içerisinde yetişmiş şairlerden birisidir. Ancak, söz konusu şairin edebî kişiliği ve eserleri üzerine yapılan çalışmaların sınırlı olması ve onun farklı hanedanlar dönemindeki edebî konumunun bütüncül bir yaklaşımla ele alınmamış olması, bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu yönüyle araştırma, mevcut literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Araştırmada tarihsel ve karşılaştırmalı edebiyat yöntemi benimsenmiş; döneme ait kaynaklar ve şairin eserleri üzerinden inceleme yapılmıştır. Bu doğrultuda kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş, şairin divanı ve mesnevileri içerik analizi tekniğiyle değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, söz konusu hanedanların edebiyat ve sanat ortamını destekleyici politikalarının şairlerin yetişmesinde önemli bir rol oynadığı; Ehlî-i Şîrâzî'nin ise saray çevresiyle ilişkili olmakla birlikte şiirlerinde hem tasavvufi hem de mecazî aşk temalarını işleyerek dönemin edebî ve kültürel dinamiklerini güçlü bir biçimde yansıttığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, Ehlî-i Şîrâzî'nin edebî kimliğinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamakta ve dönemin edebî yapısına dair kuramsal bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Fars edebiyatı, Ehlî-i Şîrâzî, Fars şiiri, Timurlular dönemi, Akkoyunlular dönemi, Safevîler dönemi, Sultan Yakub (Akkoyunlu)

Structured Abstract:

This study aims to examine the literary developments that took place in Iran during the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid periods and to evaluate the literary personality and works of Ehlî-i Shirazi, one of the prominent poets of this cultural milieu. Historically, Iran has been a significant cultural and civilizational center where Turkic communities lived and various Turkic dynasties ruled, resulting in a rich and multilayered literary environment. Within this context, the study seeks to analyze both the broader literary atmosphere of these periods and the position of Ehlî-i Shirazi within it, thereby addressing a notable gap in the existing scholarship.

Ehlî-i Shirazi lived during the second half of the fifteenth century and the first half of the sixteenth century, a time marked by dynamic political and cultural transformations. He maintained connections with the courts of the Timurids, Aq Qoyunlu, and Safavids, which played a crucial role in shaping his literary identity. His presence in multiple courtly environments allowed him to engage with diverse literary traditions and cultural influences, enriching both the thematic and stylistic dimensions of his poetry. Despite his importance, however, the number of scholarly studies focusing on his works and literary personality remains limited, and a comprehensive evaluation of his role across different dynasties has not been sufficiently undertaken. This study, therefore, sets out to fill this gap by offering a holistic analysis of the poet and his works.

The research adopts a historical and comparative literary methodology, combining the examination of period sources with a close reading of the poet's own writings. A comprehensive literature review was conducted to contextualize the study within the broader field, and Ehlî-i Shirazi's *divan* and *masnavis* were analyzed in detail through content analysis. This methodological approach enables a systematic exploration of both the formal and thematic characteristics of his poetry, while also allowing for a comparison of literary trends across different political and cultural settings.

The findings of the study demonstrate that the supportive cultural and artistic policies of the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid dynasties played a significant role in fostering literary production and nurturing poets. Courtly patronage provided not only material support but also a vibrant intellectual and artistic environment that encouraged creativity and competition among poets. Ehlî-i Shirazi, as a poet closely associated with these courtly circles, benefited from such patronage and reflected the cultural dynamics of his time in his works. His poetry thus serves as a valuable source for understanding the interplay between literature, politics, and culture in this period.

One of the most prominent themes in Ehlî-i Shirazi's poetry is love, which he explores in both mystical and metaphorical dimensions. His treatment of love reflects the conventions of classical Persian and Turkic literary traditions, where earthly love often serves as a metaphor for divine love. Through the use of rich imagery, symbolism, and metaphorical language, the poet constructs a multilayered poetic discourse that resonates with both aesthetic and spiritual meanings. This duality allows his work to operate on multiple interpretive levels, making it both artistically refined and intellectually engaging.

In addition to thematic richness, Ehlî-i Shirazi's poetry is characterized by a distinctive style that combines adherence to classical conventions with elements of originality. His use of language, imagery, and poetic devices reflects the broader literary trends of his time while also demonstrating his individual creativity. This balance between tradition and innovation positions him as an important figure within the literary landscape of the late medieval and early modern Iranian world.

The study also examines the evolution of the poet's literary identity across different dynastic contexts. His early development during the Timurid period laid the foundation for his later works, which were further shaped and diversified under the Aq Qoyunlu and Safavid regimes. This continuity and transformation highlight the dynamic nature of literary production in a period marked by political change and cultural interaction. Ehlî-i Shirazi thus emerges as a poet whose works embody both the stability and fluidity of the literary traditions of his time.

In conclusion, this study contributes to a deeper understanding of Ehlî-i Shirazi's literary identity and offers a theoretical framework for analyzing the literary structure of the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid periods. By situating the poet within a broader historical and cultural context, it sheds light on the interconnectedness of literary developments across different dynasties. Ultimately, the research provides valuable insights into the cultural and literary history of Iran and underscores the significance of Ehlî-i Shirazi as a key figure in this rich and diverse tradition.

Keywords: Classical Persian Literature, Ehlî-i Shirazi, Persian Poetry, Timurid Period, Aq Qoyunlu Period, Safavid Period, Sultan Yaqub (Aq Qoyunlu).

ملخص منظم:

تهدف هذه الدراسة إلى استكشاف التطورات الأدبية التي شهدتها إيران خلال العصور التيمورية والأق قوينلو والصفوية، وتقييم الشخصية الأدبية وأعمال «أهلي شیرازي»، أحد أبرز الشعراء في هذا الوسط الثقافي. كانت إيران مركزاً ثقافياً وحضارياً مهماً عاشت فيه المجتمعات التركية وحكمتها سلالات تركية متنوعة، مما أدى إلى ظهور بيئة أدبية غنية ومتعددة الأبعاد. وفي هذا السياق، تسعى الدراسة إلى تحليل كل من الأجواء الأدبية الأوسع نطاقاً لتلك الفترات ومكانة «أهلي شیرازي» فيها، وبذلك تسد فجوة ملحوظة في الدراسات الأكاديمية الحالية.

عاش «أهلي شیرازي» خلال النصف الثاني من القرن الخامس عشر والنصف الأول من القرن السادس عشر، وهي فترة اتسمت بتحولات سياسية وثقافية ديناميكية. وقد حافظ على صلاته ببلاط التيموريين والأق قوينلو والصفويين، الأمر الذي لعب دوراً حاسماً في تشكيل هويته الأدبية. وقد أتاح له وجوده في بيئات بلاطية متعددة التفاعل مع تقاليد أدبية وتأثيرات ثقافية متنوعة، مما أثرى الأبعاد الموضوعية والأسلوبية لشعره. ومع ذلك، وعلى الرغم من أهميته، لا يزال عدد الدراسات الأكاديمية التي تركز على أعماله وشخصيته الأدبية محدوداً، ولم يتم إجراء تقييم شامل لدوره عبر السلالات المختلفة بشكل كافٍ. ولذلك، تهدف هذه الدراسة إلى سد هذه الفجوة من خلال تقديم تحليل شامل للشاعر وأعماله.

وتتبنى هذه الدراسة منهجية أدبية تاريخية ومقارنة، تجمع بين فحص المصادر التاريخية والقراءة المتأنية لكتابات الشاعر نفسه. وقد أُجري استعراض شامل للأدبيات لوضع الدراسة في سياقها الأوسع، كما تم تحليل ديوان أهلي شیرازي ومساوياته بالتفصيل من خلال تحليل المحتوى. يتيق هذا النهج المنهجي استكشافاً منهجياً للخصائص الشكلية والموضوعية لشعره، كما يسمح بمقارنة الاتجاهات الأدبية عبر مختلف السياقات السياسية والثقافية.

تُظهر نتائج الدراسة أن السياسات الثقافية والفنية الداعمة التي اتبعتها سلالات التيموريين والأق قوينلو والصفويين لعبت دوراً مهماً في تعزيز الإنتاج الأدبي ورعاية الشعراء. لم توفر رعاية البلاط الملكي الدعم المادي فحسب، بل وفرت أيضاً بيئة فكرية وفنية نابضة بالحياة شجعت الإبداع والتنافس بين الشعراء. وقد استفاد «أهلي شیرازي» بصفته شاعراً وثيق الصلة بدوائر البلاط هذه، من هذه الرعاية وعكس الديناميات الثقافية لعصره في أعماله. وبذلك يُعدّ مصدرًا قيماً لفهم التفاعل بين الأدب والسياسة والثقافة في تلك الفترة.

يُعدّ الحب أحد أبرز الموضوعات في شعر «أهلي شیرازي»، الذي يستكشفه في أبعاده الصوفية والمجازية على حد سواء. وتعكس طريقة معالجته لموضوع الحب تقاليد الأدب الفارسي والتركي الكلاسيكي، حيث غالباً ما يُستخدم الحب الدنيوي كاستعارة للحب الإلهي. من خلال استخدام الصور الغنية والرمزية واللغة المجازية، يبني الشاعر خطاباً شعرياً متعدد الطبقات يتردد صداه بمعانٍ جمالية وروحية على حد سواء. تسمح هذه الثنائية لأعماله بأن تُفهم على مستويات تفسيرية متعددة، مما يجعلها راقية فنياً وجذابة فكرياً.

بالإضافة إلى ثراء الموضوعات، يتميز شعر أهلي شیرازي بأسلوب مميز يجمع بين الالتزام بالتقاليد الكلاسيكية وعناصر من الأصالة. ويعكس استخدامه للغة والصور والأساليب الشعرية الاتجاهات الأدبية الأوسع نطاقاً في عصره، بينما يُظهر في الوقت نفسه إبداعه الفردي. ويضعه هذا التوازن بين التقليد والابتكار في مكانة مهمة ضمن المشهد الأدبي للعالم الإيراني في أواخر العصور الوسطى وأوائل العصر الحديث.

كما تتناول الدراسة تطور الهوية الأدبية للشاعر عبر سياقات سلافية مختلفة. وقد أرسى تطوره المبكر خلال الفترة التيمورية الأساس لأعماله اللاحقة، التي تشكلت وتنوعت بشكل أكبر في ظل نظامي الأق قوينلو والصفويين. وتسلط هذه الاستمرارية والتحول الضوء على الطبيعة الديناميكية للإنتاج الأدبي في فترة اتسمت بالتغيير السياسي والتفاعل الثقافي. وهكذا يبرز «أهلي شیرازي» كشاعر تجسد أعماله كلاً من استقرار ومرونة التقاليد الأدبية في عصره.

في الختام، تسهم هذه الدراسة في فهم أعمق للهوية الأدبية لأهلي شیرازي، وتقدم إطاراً نظرياً لتحليل البنية الأدبية للفترات التيمورية والأق قوينلو والصفوية. ومن خلال وضع الشاعر في سياق تاريخي وثقافي أوسع، تسلط الدراسة الضوء على الترابط بين التطورات الأدبية عبر السلالات المختلفة. وفي النهاية، يقدم هذا البحث رؤية قيمة حول التاريخ الثقافي والأدبي لإيران، ويؤكد على أهمية «أهلي شیرازي» باعتباره شخصية رئيسية في هذا التراث الغني والمتنوع.

الكلمات المفتاحية: الأدب الفارسي الكلاسيكي، أهلي شیرازي، الشعر الفارسي، العصر التيموري، العصر الأق قوينلو، العصر الصفوي، السلطان يعقوب (الأق قوينلو)

Résumé Structuré:

Cette étude a pour objectif d'examiner les évolutions littéraires qui ont eu lieu en Iran au cours des périodes timouride, Aq Qoyunlu et safavide, et d'évaluer la personnalité littéraire et l'œuvre d'Ehlî-i Shirazi, l'un des poètes les plus éminents de ce milieu culturel. D'un point de vue historique, l'Iran a toujours été un centre culturel et civilisationnel majeur où vivaient des communautés turques et où régnaient diverses dynasties turques, ce qui a donné naissance à un environnement littéraire riche et complexe. Dans ce contexte, la présente

étude s'attache à analyser à la fois le climat littéraire général de ces périodes et la place qu'y occupait Ehlî-i Shirazi, comblant ainsi une lacune notable dans la recherche existante.

Ehlî-i Shirazi vécut durant la seconde moitié du XVe siècle et la première moitié du XVIe siècle, une époque marquée par de dynamiques transformations politiques et culturelles. Il entretint des liens avec les cours des Timourides, des Aq Qoyunlu et des Safavides, ce qui joua un rôle crucial dans la formation de son identité littéraire. Sa présence dans divers milieux de cour lui a permis de s'imprégner de traditions littéraires et d'influences culturelles variées, enrichissant ainsi tant la dimension thématique que stylistique de sa poésie. Malgré son importance, le nombre d'études universitaires consacrées à ses œuvres et à sa personnalité littéraire reste toutefois limité, et une évaluation exhaustive de son rôle au sein des différentes dynasties n'a pas encore été menée de manière suffisante. La présente étude vise donc à combler cette lacune en proposant une analyse globale du poète et de ses œuvres.

La recherche adopte une méthodologie littéraire historique et comparative, combinant l'examen des sources d'époque à une lecture attentive des écrits du poète lui-même. Une revue exhaustive de la littérature a été menée afin de replacer l'étude dans son contexte plus large, et le *divan* ainsi que les *masnavis* d'Ehlî-i Shirazi ont été analysés en détail par le biais d'une analyse de contenu. Cette approche méthodologique permet une exploration systématique des caractéristiques tant formelles que thématiques de sa poésie, tout en permettant une comparaison des tendances littéraires dans différents contextes politiques et culturels.

Les résultats de l'étude démontrent que les politiques culturelles et artistiques favorables mises en place par les dynasties timouride, Aq Qoyunlu et safavide ont joué un rôle significatif dans la promotion de la production littéraire et le soutien aux poètes. Le mécénat de la cour offrait non seulement un soutien matériel, mais aussi un environnement intellectuel et artistique dynamique qui encourageait la créativité et la rivalité entre les poètes. Ehlî-i Shirazi, en tant que poète étroitement lié à ces cercles de la cour, a bénéficié de ce mécénat et a reflété dans ses œuvres la dynamique culturelle de son époque. Sa poésie constitue ainsi une source précieuse pour comprendre les interactions entre littérature, politique et culture au cours de cette période.

L'amour est l'un des thèmes les plus marquants de la poésie d'Ehlî-i Shirazi, qu'il explore tant dans sa dimension mystique que métaphorique. Sa conception de l'amour reflète les conventions des traditions littéraires classiques persanes et turques, où l'amour terrestre sert souvent de métaphore à l'amour divin. Grâce à une imagerie riche, au symbolisme et à un langage métaphorique, le poète construit un discours poétique à plusieurs niveaux qui résonne à la fois sur le plan esthétique et spirituel. Cette dualité permet à son œuvre de se prêter à de multiples niveaux d'interprétation, ce qui la rend à la fois artistiquement raffinée et intellectuellement captivante.

Outre sa richesse thématique, la poésie d'Ehlî-i Shirazi se caractérise par un style distinctif qui allie le respect des conventions classiques à des éléments d'originalité. Son utilisation de la langue, de l'imagerie et des figures de style reflète les grandes tendances littéraires de son époque tout en démontrant sa créativité personnelle. Cet équilibre entre tradition et innovation fait de lui une figure importante du paysage littéraire de l'Iran de la fin du Moyen Âge et du début de l'époque moderne.

Cette étude examine également l'évolution de l'identité littéraire du poète à travers différents contextes dynastiques. Son développement initial sous la période timouride a jeté les bases de ses œuvres ultérieures, qui se sont ensuite affinées et diversifiées sous les régimes des Aq Qoyunlu et des Safavides. Cette continuité et cette transformation mettent en évidence la nature dynamique de la production littéraire à une époque marquée par les bouleversements politiques et les interactions culturelles. Ehlî-i Shirazi apparaît ainsi comme un poète dont les œuvres incarnent à la fois la stabilité et la fluidité des traditions littéraires de son époque.

En conclusion, cette étude contribue à une meilleure compréhension de l'identité littéraire d'Ehlî-i Shirazi et propose un cadre théorique pour analyser la structure littéraire des périodes timouride, Aq Qoyunlu et safavide. En situant le poète dans un contexte historique et culturel plus large, elle met en lumière l'interdépendance des évolutions littéraires à travers les différentes dynasties. En définitive, cette recherche apporte des éclairages précieux sur l'histoire culturelle et littéraire de l'Iran et souligne l'importance d'Ehlî-i Shirazi en tant que figure clé de cette tradition riche et diversifiée.

Mots-clés : Littérature persane classique, Ehlî-i Shirazi, poésie persane, période timouride, période Aq Qoyunlu, période safavide, sultan Yaqub (Aq Qoyunlu).

Resumen Estructurado:

El presente estudio tiene como objetivo examinar la evolución literaria que tuvo lugar en Irán durante los periodos timúrida, Aq Qoyunlu y safávida, así como evaluar la personalidad literaria y la obra de Ehlî-i Shirazi, uno de los poetas más destacados de este entorno cultural. Históricamente, Irán ha sido un importante centro cultural y civilizatorio en el que vivieron comunidades turcas y gobernaron diversas dinastías turcas, lo que dio lugar a un entorno literario rico y multifacético. En este contexto, el estudio pretende analizar tanto el ambiente literario general de estos periodos como la posición de Ehlî-i Shirazi en el mismo, colmando así una notable laguna en la investigación académica existente.

Ehlî-i Shirazi vivió durante la segunda mitad del siglo XV y la primera mitad del siglo XVI, una época marcada por dinámicas transformaciones políticas y culturales. Mantuvo vínculos con las cortes de los timúridas, los Aq Qoyunlu y los safávidas, lo que desempeñó un papel crucial en la configuración de su identidad literaria. Su presencia en múltiples entornos cortesanos le permitió entrar en contacto con diversas tradiciones literarias e influencias culturales, lo que enriqueció tanto la dimensión temática como la estilística de su poesía. Sin embargo, a pesar de su importancia, el número de estudios académicos centrados en sus obras y su personalidad literaria sigue siendo limitado, y no se ha llevado a cabo de manera suficiente una evaluación exhaustiva de su papel a lo largo de las diferentes dinastías. Por lo tanto, este estudio se propone colmar esta laguna ofreciendo un análisis holístico del poeta y sus obras.

La investigación adopta una metodología literaria histórica y comparativa, combinando el examen de fuentes de la época con una lectura minuciosa de los propios escritos del poeta. Se llevó a cabo una revisión bibliográfica exhaustiva para contextualizar el estudio dentro de un ámbito más amplio, y se analizaron en detalle el diván y los masnavis de Ehlî-i Shirazi mediante un análisis de contenido. Este enfoque metodológico permite una exploración sistemática de las características tanto formales como temáticas de su poesía, al tiempo que facilita la comparación de las tendencias literarias en diferentes contextos políticos y culturales.

Los resultados del estudio demuestran que las políticas culturales y artísticas de apoyo de las dinastías timúrida, Aq Qoyunlu y safávida desempeñaron un papel significativo en el fomento de la producción literaria y el apoyo a los poetas. El mecenazgo cortesano proporcionó no solo apoyo material, sino también un entorno intelectual y artístico dinámico que fomentó la creatividad y la competencia entre los poetas. Ehlî-i Shirazi, como poeta estrechamente vinculado a estos círculos cortesanos, se benefició de dicho mecenazgo y reflejó en sus obras la dinámica cultural de su época. Su poesía constituye, por tanto, una valiosa fuente para comprender la interacción entre la literatura, la política y la cultura en este periodo.

Uno de los temas más destacados de la poesía de Ehlî-i Shirazi es el amor, que explora tanto en su dimensión mística como metafórica. Su tratamiento del amor refleja las convenciones de las tradiciones literarias clásicas persas y turcas, en las que el amor terrenal suele servir de metáfora del amor divino. Mediante el uso de un rico imaginario, simbolismo y lenguaje metafórico, el poeta construye un discurso poético de múltiples capas que resuena con significados tanto estéticos como espirituales. Esta dualidad permite que su obra se interprete en múltiples niveles, lo que la hace a la vez artísticamente refinada e intelectualmente cautivadora.

Además de su riqueza temática, la poesía de Ehlî-i Shirazi se caracteriza por un estilo distintivo que combina la adhesión a las convenciones clásicas con elementos de originalidad. Su uso del lenguaje, las imágenes y los recursos poéticos refleja las tendencias literarias generales de su época, al tiempo que demuestra su creatividad individual. Este equilibrio entre tradición e innovación lo sitúa como una figura importante dentro del panorama literario del mundo iraní de finales de la Edad Media y principios de la Edad Moderna.

El estudio también examina la evolución de la identidad literaria del poeta a lo largo de diferentes contextos dinásticos. Su desarrollo inicial durante el periodo timúrida sentó las bases para sus obras posteriores, que se fueron perfilando y diversificando bajo los regímenes de los Aq Qoyunlu y los safávidas. Esta continuidad y transformación ponen de relieve la naturaleza dinámica de la producción literaria en un periodo marcado por el cambio político y la interacción cultural. Ehlî-i Shirazi se perfila así como un poeta cuyas obras encarnan tanto la estabilidad como la fluidez de las tradiciones literarias de su época.

En conclusión, este estudio contribuye a una comprensión más profunda de la identidad literaria de Ehlî-i Shirazi y ofrece un marco teórico para analizar la estructura literaria de los períodos timúrida, Aq Qoyunlu y safávida. Al situar al poeta en un contexto histórico y cultural más amplio, arroja luz sobre la interconexión de los desarrollos literarios a lo largo de las diferentes dinastías. En última instancia, la investigación aporta valiosas perspectivas sobre la historia cultural y literaria de Irán y subraya la importancia de Ehlî-i Shirazi como figura clave en esta rica y diversa tradición.

Palabras clave: Literatura persa clásica, Ehlî-i Shirazi, Poesía persa, Período timúrida, Período Aq Qoyunlu, Período safávida, Sultán Yaqup (Aq Qoyunlu).

结构化摘要:

本研究旨在考察帖木儿王朝、阿克库尤努尔王朝和萨法维王朝时期伊朗的文学发展，并评估这一文化环境中杰出诗人之一——埃赫利·希拉兹的文学风貌及其作品。从历史上看，伊朗一直是重要的文化与文明中心，这里不仅有突厥族群定居，还曾由多个突厥王朝统治，从而形成了丰富而多层次的文学环境。在此背景下，本研究旨在分析这些时期的整体文学氛围以及埃赫利·伊·希拉兹在其中的地位，从而填补现有学术研究中的一大空白。

埃赫利·希拉兹生活于十五世纪下半叶至十六世纪上半叶，这一时期以动态的政治与文化变革为特征。他与帖木儿王朝、阿克库尤努尔王朝及萨法维王朝的宫廷均保持着联系，这些经历对他文学身份的形成起到了关键作用。身处多个宫廷环境，使他得以接触多元的文学传统与文化影响，从而丰富了其诗歌在主题和风格上的维度。然而，尽管他地位显赫，但专注于其作品及文学个性的学术研究仍寥寥无几，对其在不同王朝中所扮演角色的全面评估也尚未充分展开。因此，本研究旨在通过对这位诗人及其作品进行整体性分析，填补这一空白。

本研究采用历史与比较文学的方法论，将对同期史料的考察与对诗人本人作品的细读相结合。通过全面的文献综述，将本研究置于更广阔的学术语境中，并运用内容分析法对埃赫利·希拉兹的《诗集》和《马斯纳维》进行了详细分析。这种方法论既能系统地探索其诗歌的形式与主题特征，同时也便于比较不同政治和文化背景下的文学潮流。

研究结果表明，帖木儿王朝、阿克库尤努尔王朝和萨法维王朝所推行的支持性文化与艺术政策，在促进文学创作和培养诗人方面发挥了重要作用。宫廷的赞助不仅提供了物质支持，还营造了一个充满活力的智识与艺术环境，从而激发了诗人们的创造力并促进了彼此间的切磋砥砺。作为与这些宫廷圈子关系密切的诗人，埃赫利·希拉兹受益于这种赞助，并在其作品中反映了当时的文化动态。因此，他的诗歌为理解这一时期文学、政治与文化之间的相互作用提供了宝贵的资料。

爱是埃赫利·希拉兹诗歌中最突出的主题之一，他从神秘主义和隐喻两个维度对此进行了探索。他对爱的处理体现了波斯和突厥古典文学传统的惯例，其中尘世之爱往往作为神圣之爱的隐喻。通过运用丰富的意象、象征主义和隐喻语言，这位诗人构建起一种多层次的诗学话语，既蕴含美学意义，又富有精神内涵。这种双重性使他的作品能够在多个解读层面展开，既具有艺术上的精妙，又充满智性魅力。

除了主题的丰富性外，埃赫利·希拉兹的诗歌还以独特的风格为特征，既恪守古典规范，又融入了原创元素。他对语言、意象和诗歌手法的运用既反映了当时更广泛的文学潮流，同时也展现了其个人的创造力。这种传统与创新之间的平衡，使他成为中世纪晚期及近代早期伊朗文学界的重要人物。

本研究还考察了诗人在不同王朝背景下文学身份的演变。他在帖木儿王朝时期的早期创作奠定了其后期作品的基础，而这些作品在阿克库尤努尔王朝和萨法维王朝统治下得到了进一步的塑造与丰富。这种延续与转变凸显了在政治变迁与文化交融的时代背景下，文学创作所具有的动态特性

。因此，埃赫利·希拉兹作为一位诗人，其作品既体现了当时文学传统的稳定性，也展现了其流动性。

总而言之，本研究有助于更深入地理解埃赫利·希拉兹的文学身份，并为分析帖木儿王朝、阿克库尤努尔王朝和萨法维王朝时期的文学结构提供了理论框架。通过将这位诗人置于更广阔的历史与文化语境中，本研究揭示了不同王朝间文学发展的相互关联性。最终，本研究为伊朗的文化与文学史提供了宝贵的见解，并突显了埃赫利·希拉兹作为这一丰富多元传统中关键人物的重要性。

关键词：古典波斯文学、埃赫利·希拉兹、波斯诗歌、帖木儿时期、阿克库尤努时期、萨法维时期、苏丹·雅库布（阿克库尤努）。

Структурированное Резюме:

Цель данного исследования — проанализировать литературные процессы, происходившие в Иране в эпохи Тимуридов, Ак-Коюнлу и Сефевидов, а также оценить литературную личность и творчество Эхли-и Ширази, одного из выдающихся поэтов этой культурной среды. Исторически Иран был важным культурным и цивилизационным центром, где проживали тюркские общины и правили различные тюркские династии, что привело к формированию богатой и многослойной литературной среды. В этом контексте исследование направлено на анализ как общей литературной обстановки этих периодов, так и места Эхли-и Ширази в ней, тем самым восполняя заметный пробел в существующих научных исследованиях.

Эхли-и Ширази жил во второй половине XV и первой половине XVI веков — в эпоху, отмеченную динамичными политическими и культурными преобразованиями. Он поддерживал связи с дворами Тимуридов, Ак-Коюнлу и Сефевидов, что сыграло решающую роль в формировании его литературной идентичности. Нахождение в различных придворных средах позволило ему соприкоснуться с разнообразными литературными традициями и культурными влияниями, что обогатило как тематические, так и стилистические аспекты его поэзии. Однако, несмотря на его значимость, количество научных исследований, посвященных его творчеству и литературной личности, остается ограниченным, а всесторонняя оценка его роли в контексте различных династий до сих пор не проведена в достаточной мере. Поэтому данное исследование ставит своей целью восполнить этот пробел, предлагая целостный анализ поэта и его творчества.

В исследовании используется историко-сравнительная литературоведческая методология, сочетающая изучение источников того периода с тщательным анализом собственных произведений поэта. Был проведен всесторонний обзор литературы для введения исследования в более широкий контекст, а диван и маснави Эхли-и Ширази были подробно проанализированы с помощью контент-анализа. Такой методологический подход позволяет систематически исследовать как формальные, так и тематические особенности его поэзии, а также сравнивать литературные тенденции в различных политических и культурных контекстах.

Результаты исследования показывают, что политика поддержки культуры и искусства, проводимая династиями Тимуридов, Ак-Коюнлу и Сефевидов, сыграла значительную роль в стимулировании литературного творчества и воспитании поэтов. Придворное покровительство обеспечивало не только материальную поддержку, но и создавало динамичную интеллектуальную и художественную среду, стимулировавшую творчество и соперничество между поэтами. Эхли-и Ширази, как поэт, тесно связанный с этими придворными кругами, извлек выгоду из такого покровительства и отразил в своих произведениях культурную динамику своего времени. Таким образом, его поэзия служит ценным источником для понимания взаимодействия между литературой, политикой и культурой в этот период.

Одной из наиболее заметных тем в поэзии Эхли-и Ширази является любовь, которую он исследует как в мистическом, так и в метафорическом измерениях. Его трактовка любви отражает каноны классических персидских и тюркских литературных традиций, где земная любовь часто служит метафорой божественной любви. Используя богатую образность, символизм и метафорический язык,

поэт создаёт многослойный поэтический дискурс, наполненный как эстетическим, так и духовным смыслом. Эта двойственность позволяет его творчеству существовать на нескольких уровнях интерпретации, делая его одновременно художественно утончённым и интеллектуально увлекательным.

Помимо тематического богатства, поэзия Эхли-и Ширази отличается самобытным стилем, сочетающим приверженность классическим канонам с элементами оригинальности. Его использование языка, образов и поэтических приёмов отражает более широкие литературные тенденции своего времени, одновременно демонстрируя его индивидуальное творчество. Этот баланс между традицией и новаторством выделяет его как важную фигуру в литературном ландшафте иранского мира позднего средневековья и раннего Нового времени.

В исследовании также рассматривается эволюция литературной идентичности поэта в контексте различных династий. Его раннее творческое становление в эпоху Тимуридов заложило основу для более поздних произведений, которые получили дальнейшее развитие и разнообразие при правлениях Ак-Коюнлу и Сефевидов. Эта преемственность и трансформация подчеркивают динамичный характер литературного творчества в период, отмеченный политическими переменами и культурным взаимодействием. Таким образом, Эхли-и Ширази предстает перед нами как поэт, чьи произведения воплощают как стабильность, так и изменчивость литературных традиций своего времени.

В заключение следует отметить, что данное исследование способствует более глубокому пониманию литературной идентичности Эхли-и Ширази и предлагает теоретическую основу для анализа литературной структуры периодов правления Тимуридов, Ак-Коюнлу и Сефевидов. Рассматривая поэта в более широком историческом и культурном контексте, оно проливает свет на взаимосвязь литературных процессов в разных династиях. В конечном итоге, данное исследование даст ценные сведения о культурной и литературной истории Ирана и подчеркивает значимость Эхли-и Ширази как ключевой фигуры в этой богатой и разнообразной традиции.

Ключевые слова: классическая персидская литература, Эхли-и Ширази, персидская поэзия, период Тимуридов, период Ак-Коюнлу, период Сефевидов, султан Якуб (Ак-Коюнлу).

संरचित सारांशः

यह अध्ययन तैमूरिद, अक कयूनलु और सफविद काल के दौरान ईरान में हुए साहित्यिक विकासों की जांच करने और इस सांस्कृतिक परिवेश के प्रमुख कवियों में से एक, एहली-ए-शिराज़ी की साहित्यिक व्यक्तित्व और कृतियों का मूल्यांकन करने का उद्देश्य रखता है।

ऐतिहासिक रूप से, ईरान एक महत्वपूर्ण सांस्कृतिक और सभ्यतागत केंद्र रहा है जहाँ तुर्की समुदाय रहते थे और विभिन्न तुर्की राजवंशों ने शासन किया, जिसके परिणामस्वरूप एक समृद्ध और बहु-स्तरीय साहित्यिक वातावरण का निर्माण हुआ। इस संदर्भ में, यह अध्ययन इन अवधियों के व्यापक साहित्यिक माहौल और उसमें एहली-ए-शिराज़ी की स्थिति दोनों का विश्लेषण करने का प्रयास करता है, इस प्रकार मौजूदा विद्वता में एक उल्लेखनीय अंतराल को संबोधित करता है।

एहली-ए-शिराज़ी पंद्रहवीं शताब्दी के उत्तरार्ध और सोलहवीं शताब्दी के पूर्वार्ध के दौरान रहते थे, यह एक ऐसा समय था जो गतिशील राजनीतिक और सांस्कृतिक परिवर्तनों से चिह्नित था। उन्होंने तैमूरियों, अक कोयुनलु और सफविदों के दरबारों के साथ संबंध बनाए रखे, जिन्होंने उनकी साहित्यिक पहचान को आकार देने में महत्वपूर्ण भूमिका निभाई। कई दरबारी परिवेशों में उनकी उपस्थिति ने उन्हें विविध साहित्यिक परंपराओं और सांस्कृतिक प्रभावों के साथ जुड़ने का अवसर दिया, जिससे उनकी कविता के विषयगत और शैलीगत दोनों आयामों में समृद्धि आई। हालाँकि, उनके महत्व के बावजूद, उनके कार्यों और साहित्यिक व्यक्तित्व पर केंद्रित विद्वतापूर्ण अध्ययनों की संख्या सीमित है, और विभिन्न वंशों में उनकी भूमिका का एक व्यापक मूल्यांकन पर्याप्त रूप से नहीं किया गया है। इसलिए, यह अध्ययन कवी और उनके कार्यों का एक समग्र विश्लेषण प्रस्तुत करके इस कमी को दूर करने का प्रयास करता है।

यह शोध एक ऐतिहासिक और तुलनात्मक साहित्यिक कार्यप्रणाली अपनाता है, जिसमें उस युग के स्रोतों की जांच को कवि की अपनी रचनाओं के गहन अध्ययन के साथ जोड़ा गया है। इस अध्ययन को व्यापक क्षेत्र में संदर्भित करने के

लिए एक व्यापक साहित्य समीक्षा की गई, और एहली-ए-शिराज़ी के दीवान और मसनवियों का सामग्री विश्लेषण के माध्यम से विस्तार से विश्लेषण किया गया।

यह पद्धतिगत दृष्टिकोण उनकी कविता की औपचारिक और विषयगत विशेषताओं दोनों की एक व्यवस्थित खोज को सक्षम बनाता है, साथ ही विभिन्न राजनीतिक और सांस्कृतिक परिवेशों में साहित्यिक प्रवृत्तियों की तुलना करने की अनुमति भी देता है।

अध्ययन के निष्कर्ष दर्शाते हैं कि तिमूरिद, अक कोयुनलु और सफविद राजवंशों की सहायक सांस्कृतिक और कलात्मक नीतियों ने साहित्यिक उत्पादन को बढ़ावा देने और कवियों को पोषित करने में एक महत्वपूर्ण भूमिका निभाई।

दरबारी संरक्षण ने न केवल भौतिक सहायता प्रदान की, बल्कि एक जीवंत बौद्धिक और कलात्मक वातावरण भी बनाया जो कवियों के बीच रचनात्मकता और प्रतिस्पर्धा को प्रोत्साहित करता था। एहली-ए-शिराज़ी, जो इन दरबारी हलकों से निकट रूप से जुड़े एक कवि थे, ने ऐसे संरक्षण से लाभ उठाया और अपनी रचनाओं में अपने समय की सांस्कृतिक गतिशीलता को प्रतिबिंबित किया। इस प्रकार उनकी कविता इस अवधि में साहित्य, राजनीति और संस्कृति के बीच अंतःक्रिया को समझने के लिए एक मूल्यवान स्रोत के रूप में कार्य करती है।

एहली-ए-शिराज़ी की कविता में सबसे प्रमुख विषयों में से एक प्रेम है, जिसे वह रहस्यमय और रूपकात्मक दोनों आयामों में तलाशते हैं। प्रेम के प्रति उनका दृष्टिकोण शास्त्रीय फ़ारसी और तुर्की साहित्यिक परंपराओं को दर्शाता है, जहाँ सांसारिक प्रेम अक्सर दिव्य प्रेम के लिए एक रूपक के रूप में काम करता है।

समृद्ध बिंब, प्रतीकवाद और रूपकात्मक भाषा के उपयोग के माध्यम से, कवि एक बहु-स्तरीय काव्यात्मक विमर्श का निर्माण करता है जो सौंदर्यात्मक और आध्यात्मिक दोनों अर्थों से प्रतिध्वनित होता है। यह द्वैत उनके कार्य को कई व्याख्यात्मक स्तरों पर काम करने की अनुमति देता है, जिससे यह कलात्मक रूप से परिष्कृत और बौद्धिक रूप से आकर्षक बनता है।

विषयगत समृद्धि के अलावा, एहली-ए-शिराज़ी की कविता एक विशिष्ट शैली द्वारा विशेषता है जो शास्त्रीय परंपराओं के पालन को मौलिकता के तत्वों के साथ जोड़ती है। भाषा, बिंब और काव्यात्मक उपकरणों के उनके उपयोग से उनके समय के व्यापक साहित्यिक रुझानों का प्रतिबिंब मिलता है, साथ ही उनकी व्यक्तिगत रचनात्मकता भी प्रदर्शित होती है। परंपरा और नवाचार के बीच यह संतुलन उन्हें उत्तर मध्यकालीन और प्रारंभिक आधुनिक ईरानी दुनिया के साहित्यिक परिदृश्य में एक महत्वपूर्ण हस्ती के रूप में स्थापित करता है।

यह अध्ययन विभिन्न राजवंशीय संदर्भों में कवि की साहित्यिक पहचान के विकास की भी जांच करता है।

तिमूरिद काल के दौरान उनके शुरुआती विकास ने उनके बाद के कार्यों की नींव रखी, जिन्हें अक कोयुनलु और सफविद शासनों के अधीन और आकार दिया गया और विविधता लाई गई। यह निरंतरता और परिवर्तन राजनीतिक परिवर्तन और सांस्कृतिक संपर्क से चिह्नित एक अवधि में साहित्यिक उत्पादन की गतिशील प्रकृति को उजागर करते हैं। इस प्रकार एहली-ए-शिराज़ी एक ऐसे कवि के रूप में उभरते हैं जिनके कार्य उनके समय की साहित्यिक परंपराओं के स्थिरता और तरलता दोनों को मूर्त रूप देते हैं।

निष्कर्षतः, यह अध्ययन एहली-ए-शिराज़ी की साहित्यिक पहचान की गहरी समझ में योगदान देता है और तिमूरिद, अक कोयुनलु, और सफविद काल की साहित्यिक संरचना का विश्लेषण करने के लिए एक सैद्धांतिक ढांचा प्रदान करता है। कवि को एक व्यापक ऐतिहासिक और सांस्कृतिक संदर्भ में रखकर, यह विभिन्न राजवंशों में साहित्यिक विकास की आपसी जुड़ाव पर प्रकाश डालता है।

अंततः, यह शोध ईरान के सांस्कृतिक और साहित्यिक इतिहास में बहुमूल्य अंतर्दृष्टि प्रदान करता है और इस समृद्ध और विविध परंपरा में एक प्रमुख हस्ती के रूप में एहली-ए-शिराज़ी के महत्व पर जोर देता है।

कीवर्ड: शास्त्रीय फ़ारसी साहित्य, एहली-ए-शिराज़ी, फ़ारसी कविता, तैमूरिद काल, अक कोयुनलु काल, सफ़ाविद काल, सुल्तान याकूब (अक कोयुनलु)।

Yapılandırılmış Özet:

İran coğrafyası tarih boyunca Türk topluluklarının yaşadığı, çeşitli Türk devletlerinin hüküm sürdüğü ve zengin kültürel birikimlerin oluştuğu önemli bir medeniyet alanı olmuştur. Gaznelilerle başlayan Türk

hâkimiyeti, Büyük Selçuklular, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler, Avşarlar ve Kaçarlar aracılığıyla uzun süre devam etmiş; bu devletler yalnızca siyasî alanda değil kültür ve edebiyat sahasında da önemli gelişmelere zemin hazırlamıştır. Özellikle Timurlular, Akkoyunlular ve Safevîler dönemlerinde şair ve ediplerin himaye edilmesiyle güçlü bir edebî çevre oluşmuş, Fars edebiyatı farklı üsluplar ve temalar etrafında gelişimini sürdürmüştür. Bu çalışma, söz konusu üç hanedan dönemindeki edebî gelişmeleri inceleyerek bu ortam içerisinde yetişen önemli şairlerden Ehlî-i Şîrâzî'nin hayatını, edebî kişiliğini ve eserlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, şairin farklı siyasî çevrelerdeki konumu ile şiirlerinde işlediği temaların dönemin kültürel dinamikleriyle ilişkisi ortaya konulmuştur.

Araştırmada tarihsel ve karşılaştırmalı edebiyat yöntemi benimsenmiş; döneme ait kaynak eserler, tezkireler ve şairin eserleri üzerinden inceleme yapılmıştır. Bu doğrultuda kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş, özellikle Ehlî-i Şîrâzî'nin divanı ve mesnevileri içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel problemi, Timurlular, Akkoyunlular ve Safevîler dönemlerindeki edebî anlayışların şairler üzerindeki etkisini belirlemek ve saray çevresinde yetişmiş bir şair olarak Ehlî-i Şîrâzî'nin şiirlerinde yer alan aşk, tasavvuf ve insan anlayışının dönemin kültürel yapısıyla ilişkisini açıklamaktır.

Timurlular dönemi, İran edebiyat tarihinde özellikle şair ve ediplerin çokluğu bakımından dikkat çeken bir dönemdir. Herât, Semerkand, Tebriz ve Şîraz gibi şehirler önemli kültür merkezleri hâline gelmiş; Hüseyin Baykara ile Ali Şîr Nevâî'nin himayesinde sanat, edebiyat ve bilim alanlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde gazeller âşıkane, arifane ve kalenderane olmak üzere üç ana başlık altında gelişmiş; tasavvufî düşünce şiir üzerinde belirleyici bir etki oluşturmuştur. Timurlu saraylarında şiire ve sanata verilen önem sayesinde çok sayıda şair yetişmiş; Farsça ve Türkçe eserler kaleme alınmıştır.

Akkoyunlular dönemi Türk-İran kültür sentezinin önemli örneklerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Özellikle Uzun Hasan ve Sultan Yakub dönemlerinde ilim, sanat ve edebiyat büyük gelişme göstermiştir. Tebriz önemli bir kültür merkezi hâline gelmiş; şairler, hattatlar, musikişinaslar ve âlimler saray çevresinde himaye edilmiştir. Tasavvufî hayatın da oldukça canlı olduğu bu dönemde Safeviyye, Halvetiyye ve Nakşibendiyye gibi tarikatların etkisi görülmüştür. Sultan Yakub'un sanatçıları destekleyen yaklaşımı, Akkoyunlu sarayını dönemin önemli edebiyat merkezlerinden biri hâline getirmiştir.

Safevîler dönemi ise İran'da siyasî birliğin yeniden sağlandığı önemli bir dönemdir. Şah İsmail'in kurduğu Safevî Devleti'nde Şîlik resmî mezhep hâline getirilmiş; bu durum kültürel ve edebî hayatı da etkilemiştir. Safevî hükümdarlarının bir kısmı şiir ve musikiyle ilgilenmiş, sanatçıları himaye etmiştir. Bununla birlikte resmî din anlayışının güçlenmesi ve katı dinî yaklaşımın yaygınlaşması, düşünsel özgürlüğü sınırlandırmış ve edebî üretimde belirli bir durgunluğa sebep olmuştur. Bu süreçte birçok İranlı şair ve yazar Hindistan'a göç ederek Fars dili ve edebiyatının Hint alt kıtasında yayılmasına katkı sağlamıştır.

Ehlî-i Şîrâzî 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın ilk yarısında yaşamış; Timurlu, Akkoyunlu ve Safevî saray çevreleriyle ilişkiler kurmuş önemli bir şairdir. Asıl adı Muhammed olan şair, eserlerinde sürekli olarak "Ehlî" mahlasını kullanmıştır. Kaynakların çoğu onun Şîraz'da doğduğunu belirtmektedir. Dervişane ve sade bir hayat sürdüğü ifade edilen Ehlî-i Şîrâzî, şiirlerinde daha çok aşk, tasavvuf ve insan ruhunu konu edinmiştir. Şairin şiir anlayışı genel olarak Irakî üslubun devamı niteliğindedir. Bazı araştırmacılar onu Hint üslubunun öncülerinden biri olarak değerlendirse de gazellerinde Hâfız ve Sa'dî gibi Irakî üslup temsilcilerinin etkisi açık biçimde görülmektedir. Şiirlerinde âşık çoğunlukla terk edilmiş ve çaresiz bir karakter olarak tasvir edilirken maşuk ise erişilmez, güzel ve zalim bir varlık şeklinde sunulmuştur.

Ehlî-i Şîrâzî'nin eserleri arasında Divân, Şem'u Pervâne, Sihr-i Helâl, Rubâ'ıyyât ve Kasâ'id-i Masnû'a önemli bir yere sahiptir. Yaklaşık on bir bin beyitten oluşan Divân'ında gazel, kaside, kıt'a, rubâî ve tarih manzumeleri bulunmaktadır. Şem'u Pervâne adlı mesnevî, Akkoyunlu Sultanı Yakub adına kaleme alınmış Temsili bir aşk hikâyesidir. Sihr-i Helâl ise Safevî hükümdarı Şah İsmail adına yazılmış olup Cem ile Gül'ün aşk hikâyesini konu edinmektedir. Şairin eserlerinde tasavvufî semboller, aşk, fedakârlık ve insan ruhunun arayışları önemli bir yer tutmaktadır.

Sonuç olarak çalışma Timurlular, Akkoyunlular ve Safevîler dönemlerinde saray çevrelerinin edebiyatı destekleyici politikalarının şairlerin yetişmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Ehlî-i Şîrâzî ise hem tasavvufî hem de mecazî aşkı işleyen şiirleriyle dönemin kültürel ve edebî dinamiklerini başarılı biçimde yansıtan önemli bir şair olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, Ehlî-i Şîrâzî'nin edebî

kimliğinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamakta ve dönemin Fars edebiyatına dair bütüncül bir değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Fars edebiyatı, Ehli-i řirâzi, Fars şiiri, Timurlular dönemi, Akkoyunlular dönemi, Safeviler dönemi, Sultan Yakub (Akkoyunlu).

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

The Life and Literary Personality of Ehlî-i Shirazi: A Poet of Love in Classical Persian Poetry

Introduction

The geography of Iran has, throughout history, been an important center of civilization where Turkic communities lived and established various states, thereby maintaining a political and cultural presence. The Turkic dominance that began with the Ghaznavids continued for a long period through many Turkic states such as the Great Seljuks, Timurids, Qara Qoyunlus, Aq Qoyunlus, Safavids, Afsharids, and Qajars. These states, during their periods of rule, laid the groundwork not only in the political sphere but also in cultural and literary fields; by patronizing poets and men of letters, they contributed to the formation of a strong literary environment.

One of the poets raised in this rich literary environment, Ehlî-i Şîrâzî, lived between the second half of the 15th century and the first half of the 16th century and maintained connections with court circles during the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid periods. However, the limited number of studies on the poet's literary personality and works, as well as the lack of a comparative and comprehensive examination of his position within different political and cultural contexts, constitutes the main starting point of this research.

This study aims to examine the literary developments that emerged during the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid periods and, in this context, to evaluate the literary personality and works of Ehlî-i Şîrâzî. The main problem of the research is to reveal the impact of the literary approaches of these dynasties on poets and to explain the relationship between the themes addressed in the poetry of Ehlî-i Şîrâzî, a court-affiliated poet, and the cultural dynamics of the period.

In this respect, the study aims to fill an important gap in the literature by examining Ehlî-i Şîrâzî within the context of three different dynasties and evaluating his literary identity within historical continuity. In addition, by presenting the literary and cultural structure of the period in which the poet lived, it both contributes to a deeper understanding of the poet and provides a theoretical framework for future academic studies in the field. Subsequently, a qasida written by the poet for one of his patrons, the Aq Qoyunlu Sultan Sultan Yaqub, has also been translated.

Purpose and Significance of the Research

The main aim of this study is to examine the literary developments that took place during the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid dynasties, which ruled in the geography of Iran, and to evaluate the literary personality and works of Ehlî-i Şîrâzî, who was raised in this rich cultural environment. The research seeks to reveal the role of the artistic policies implemented by these dynasties in the formation of poets and to explain the relationship between the themes in the poetry of this court-affiliated poet and the political and cultural dynamics of the period.

Although Ehlî-i Şîrâzî is an important representative of classical Persian poetry, the limited number of academic studies on his literary personality and works constitutes the main starting point of this research. In particular, the absence of a comprehensive approach to the poet's literary position across three different dynastic periods and his identity within historical continuity represents a significant gap in the literature that needs to be addressed. This study aims to fill this gap, contributing to a deeper understanding of the poet while also providing a theoretical framework for the literary structure of the period and laying the groundwork for future academic research.

Literature Summary and Contribution of the Research

When studies on Ehlî-i Şîrâzî, one of the important representatives of classical Persian literature, are examined, it is observed that academic research focusing on his literary personality and works is quite limited. In the existing literature, the poet is generally discussed through specific works or repetitive biographical information found in tezkiyes; however, his literary transformation throughout his long life spanning the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid dynasties has not been evaluated through a comprehensive approach. The lack of comparative studies on his position under different political structures and the influence of these structures on artistic understanding constitutes a significant gap in the field.

This study aims to fill this gap in the literature by examining Ehlî-i Şîrâzî within the context of these three dynasties in a framework of historical continuity. The research adopts a historical and comparative literary method and analyzes the poet's Divan and masnavis in detail through content analysis, thereby relating his literary identity to the political and cultural dynamics of the period. The main contribution of the study is that it analyzes the poet not only as an individual artist but also as a literary figure who adapted to changing patronage environments. Furthermore, by providing a theoretical framework for the general literary structure of the period, it lays the groundwork for future academic studies in this field.

Research Questions and Limitations

This study focuses on the following fundamental questions in order to illuminate the literary identity of Ehlî-i Şîrâzî and the cultural atmosphere of his period:

1. How did the artistic policies of the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid courts shape the development of Ehlî-i Şîrâzî as a poet and influence his works?
2. What kind of relationship do the mystical and metaphorical love themes in the poet's works have with the social and cultural dynamics of the period?
3. How does Ehlî-i Şîrâzî represent literary continuity and transformation within a historical process marked by major political changes?
4. Where does the poet's style stand within classical Persian literary tradition in the context of the debates on Irâqî style and Indian style?

In terms of subject and scope, the research is conducted within certain limitations:

- Time and Place: The study is limited to the geography of Iran under the rule of the three aforementioned dynasties and the period between the second half of the 15th century and the first half of the 16th century.

- Scope of Works: The analysis is based on the poet's approximately 11,000-verse Divan and his main masnavis, *Şem'u Pervâne* and *Sihri Helâl*; other works whose manuscripts have not survived are excluded.

- **Source Limitation:** The information found in *tezkires* about the poet's life is limited, repetitive, and sometimes contradictory, which has restricted biographical data to available primary sources.

Method

This research is designed on the basis of historical and comparative literary methods in order to reveal the literary identity of Ehlî-i Şîrâzî and the cultural fabric of his period on a scientific foundation. In the research process, a comprehensive literature review was first conducted, covering both primary and secondary sources from the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid periods. This review served as a foundation for situating the political and social structure of the poet's era within a theoretical framework and identifying the existing gap in the academic literature. For data analysis, the content analysis technique was adopted, and the poet's approximately 11,000-verse *Divan* along with his main *masnavis*, Şem'u Pervâne and *Sihr-i Helâl*, were examined in detail. These works were systematically analyzed through the images, symbols, and themes of mystical and metaphorical love employed in the texts. Through the comparative method, the poet's literary transformation under three different dynasties and patronage environments, his stylistic features, and his position within the classical Persian poetic tradition were identified within a framework of historical continuity. This methodological approach not only provides a text-centered reading but also enables a holistic explanation of the dynamic relationship between literary production, political authority, and courtly patronage.

Research Model and Data Collection Methods

This research is constructed upon a qualitative research design based on historical and comparative literary methods. The research model aims to analyze, within a holistic framework, the literary transformation that took place in the geography of Iran under the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid dynasties between the second half of the 15th century and the first half of the 16th century, as well as the position of Ehlî-i Şîrâzî within this process. The foundation of the model lies in examining the impact of political authority and court policies on literary production within a historical continuum. In the data collection process, two main stages were followed. In the first stage, a comprehensive literature review was conducted in order to establish the theoretical framework of the study. In this process, both primary sources of the period, such as *tezkires* and historical works, and relevant modern academic studies were carefully reviewed. In the second stage, the main corpus of the research was analyzed, consisting of Ehlî-i Şîrâzî's approximately 11,000-verse *Divan* and his key *masnavis*, Şem'u Pervâne and *Sihr-i Helâl*. For the analysis of the collected data, the content analysis technique was adopted. The mystical and metaphorical themes, imagery, and stylistic features present in the poet's works were systematically examined, and the obtained data were synthesized through historical and comparative methods. In this way, the poet's literary identity and originality under different dynasties were revealed.

Ethical Principles and Research Limitations

This text cannot present a fully comprehensive evaluation due to the limitations of existing sources and the lack of clarity in certain historical information. The information found in *tezkires* about Ehlî-i Şîrâzî is sometimes contradictory, which creates uncertainties in the interpretation of the poet's biographical data. In addition, the fact that some of his works have not survived to the present day makes it difficult to conduct a comprehensive analysis of his literary personality. The text is largely based on secondary sources, and the absence of primary manuscripts limits the depth of the content. Therefore, the evaluations have been made in light of the available data, and it is suggested that more comprehensive and accurate conclusions may be reached if new sources become available.

Findings

The findings of this study demonstrate that the artistic and literary policies implemented by the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid dynasties directly encouraged literary production and the development of poets. Ehlî-i Şîrâzî, by being present in the court circles of these three different political authorities, benefited extensively from the cultural opportunities of the period and strongly reflected these dynamics in his works. The analysis of the poet's works shows that the theme of love plays a central role in both its mystical and metaphorical dimensions. In his poetry, Ehlî-i Şîrâzî employs a rich world of imagery and symbolism, continuing the traditions of classical Persian literature while blending them with his own individual creativity. In terms of style, it has been determined that the poet is closer to the linguistic and expressive features of the Iraqi (Irâqî) style rather than the complex imaginative play of the Indian (Sebk-i Hindî) style, and that he represents one of the most important late representatives of this tradition. Furthermore, the fact that the poet composed works such as Şem'û Pervâne (for the Aq Qoyunlus) and Sihr-i Helâl (for the Safavids) confirms that he possessed a flexible literary identity capable of adapting to changing political and social conditions. The findings indicate that throughout his presence across three different dynastic periods, the poet maintained both literary continuity and transformation, establishing a unique balance between classical tradition and emerging literary tastes.

A General Overview of Persian Literature in the Timurid, Aq Qoyunlu and Safavid Periods

1.1 Timurid Period

The Timurid period, although not occupying a distinguished place among the literary periods of Iran, is nevertheless regarded as a remarkable and noteworthy era due to the abundance of poets and men of letters and the widespread dissemination of literature across a vast geographical area. Indeed, Ali Shir Nava'i, in his *Tezkire-i Mecâlisü'n-Nefâis*, devoted extensive attention to the poetry and literature of this period and provided information about 132 poets who lived in the regions of Khurasan and Transoxiana. Despite the chaos and unrest caused by Timur's bloody campaigns and military interventions aimed at dominating Iran, the supportive attitude of Timurid princes and local governments toward literature turned the region into an important center where poets and men of letters gathered. As a result of political turmoil, many scholars, poets, and men of letters who were dispersed found the opportunity to gather in these centers and receive patronage from different regions.

Timur himself was a ruler knowledgeable about poetry and regarded poets as valuable. His successors also attached great importance to poetry and literature. Accordingly, during the reign of Shah Rukh and Baysunghur, Herat; during Khalil Sultan and Ulugh Beg, Samarkand; during Miranshah and his sons, Tabriz; and during Iskandar b. Umar Shaykh and Ibrahim Sultan b. Shah Rukh, Shiraz became important literary centers where poets and men of letters gathered (Zeylâbi, 2004, p. 835; Kaska, 2019, pp. 131–132). With the rise of Husayn Bayqara and his vizier Ali Shir Nava'i in Herat, the Timurid court once again became a center of science and culture. During this period, significant works were produced especially in fields such as riddles (muamma), wordplay (lugaz), nazira, chronogram composition (tarikh-guyi), inshâ, painting, music, mathematics, astronomy, wrestling, intellectual games, and occult sciences. In the second half of the 15th century, Husayn Bayqara's efforts and determination to make Herat an important cultural and civilizational center are noteworthy. The cultural, artistic, literary, and scientific environment created by Husayn Bayqara had a major impact on the intellectual and artistic life of Iran and the East (Kartal, 2020, pp. 187–189).

The most comprehensive information about the social and cultural life of Herat during Husayn Bayqara's period is found in Vasifi's *Bada'i' al-Waqa'i'*. However, during this period, Persian poetry began to lose the vitality it had in previous centuries. Among the leading representatives of this process were Ni'matullah Wali and Qasim-i Anvar, who were also prominent figures of mystical poetry. On the other hand, Timurid princes and emirs who were closely

acquainted with Iranian poets in wealthy urban centers encouraged the production of literary works in their native language as well (Aka, 2012, p. 179).

Timurid administrators in Herat, where Turkish culture as well as Arabic, Persian, and Indian cultures were also influential, showed a high level of development not only in the political sphere but also in terms of science and culture, influenced by the rich cultural heritage left by various political structures. The main reason for the high level of scientific activity in Herat during the Timurid period was that sultans and mirzas supported many fields such as poetry, literature, painting, music, astronomy, mathematics, and calligraphy, and also that many of them were poets themselves (Söylemez, 2024, p. 208). During the period of Ehlî-i Şîrâzî, the city of Herat became an important center of science and culture. Husayn Bayqara and his wise vizier Ali Shir Nava'i encouraged artists, poets, and scholars with commendable efforts, and scholars of knowledge and literature from all regions turned toward that city. Many scholars whose livelihoods were provided by sultans and emirs lived in this city. Despite many internal and external wars and conflicts during the Timurid period, it can be regarded, in some respects, as one of the culturally rich periods of the late stage of classical Persian literature.

The descendants of Timur and Shah Rukh showed greater interest in science and literature than them. Sultan Khalil was interested in poetry and music and even spent his life in love and intoxication. He was both a poet and a patron of poets. Mirza Baysunghur, the son of Shah Rukh, ordered in 829 AH the collection, arrangement, copying, and addition of a special introduction to a special copy of the *Shahnameh* (Karger, 1389, p. 22). The most important literary feature of this period is the spread of poetry and literature. It is observed that people from all segments of society, from scholars and religious figures to emirs and sultans, had a taste for poetry and poetry writing. The reason for the widespread presence of literature in the courts of Timurid kings, princes, and emirs is of course their strong interest in poetry and poets, as well as their support for writers and poets for the development of literature.

In this period, poets and men of letters under Timurid rulers in different provinces tried to patronize poets and scholars in their own courts. Timurid princes such as Khalil Sultan (d. 1411), Iskandar Mirza (d. 1415), and Seyyid Ahmad Mirza (d. 1410?) wrote poetry in both Persian and Turkish. Although the Timurid period is considered the most brilliant period of Iran in terms of the quantity and quality of poets, it can also be regarded as one of the periods of literary decline of Persian poetry. Therefore, poetry became a tool used by the common people to gain access to poetry and court gatherings (Karger, 1389: 23). The important poets of this period include Ismat-i Bukhari, Shah Ni'matullah Wali (d. 834), Shah Qasim Anvar (d. 837), Azar-i Tusi (d. ?), Amir Shahi-yi Sabzevari (d. 857), Asafi-yi Herati (d. 923), Muhammad Shirin Shams-i Maghribi-i Tabrizi (d. 809), Lutfullah Nishaburi (d. 816), Katibi-yi Turshizi (d. ?), and Ehlî-i Şîrâzî (Kaska, 2020, p. 134).

The ghazals of this period are classified in terms of content into three main categories: *ashiqane*, *arifane*, and *kalenderane* ghazals. *Ashiqane* ghazals mostly deal with hopeless love. In this type, the lover has lost hope of reaching the beloved; he does not consider himself worthy of union with the beloved and is in deep complaint. The poet humiliates himself with exaggerated expression and even considers being the dog of the beloved an honor. Such motifs frequently appear in the ghazals of this period and gave rise to literary understandings known as the "Mekteb-i Vukû" and the "weariness movement." *Arifane* ghazals occupy an important place in this period, when Sufism and mystical thought were widely favored. Poets such as Kamal-i Khujandi (d. 808), Muhammad Shirin Shams-i Maghribi-i Tabrizi (d. 809), Lutfullah Nishaburi (d. 816), Shah Ni'matullah Wali (d. 834), Shah Qasim Anvar (d. 837), Amir Shah-i Sabzevari (d. 857), and Asafi-yi Herati (Zeylabi, 2004, p. 836; Kaska, 2019, p. 134) were known not only for their artistic identity but also for their spiritual and guiding roles. The main themes of these ghazals include *wahdat al-wujud*, true monotheistic belief, remembrance of God's blessings, annihilation of the self for the beloved, turning

away from worldly desires, respect for the spiritual master, the inadequacy of reason before the power of love, love, intoxication, and praise of suffering. However, the frequent use of abstract theoretical mystical concepts and dry terminology sometimes caused monotony and boredom for the reader. *Kalenderane* ghazals, on the other hand, maintain a distant stance toward traditional religious understanding and the ascetic-Sufi type. In this type of ghazal, dervish-like freedom, nonconformity, and intoxication are glorified, while asceticism, formal religiosity, and ascetic attitudes are belittled.

1.2 Akkoyunlu

The Akkoyunlu were a Turkmen-origin dynasty that ruled between 1460 and 1501 over parts of Iran, Iraq, Anatolia, and the Caucasus. The founder of this state, which developed under the influence of Turkish-Iranian culture, was Kara Osman. During his reign, the Akkoyunlu became a regional power, and under Uzun Hasan they experienced their most brilliant period. The state was completely dissolved in 1514 after the death of Sultan Murad. Despite their short period of rule, members of the Akkoyunlu dynasty and their leading beys had many works such as mosques, madrasas, caravanserais, hospitals, tombs, and palaces built both in Turkey and Iran. Indeed, sources indicate that Hasan Bey commissioned numerous structures including mosques, madrasas, lodges (zawiyas), and caravanserais (Sümer, 1989, p. 274; Yavuz, 2010: 64; Sümer, 2003: 20). During the Akkoyunlu period, especially under the rule of Uzun Hasan (1453–1478), a remarkable development occurred in the fields of science, art, and culture. In this period, scholars, poets, artists, and craftsmen were respected under state patronage, and scientific and literary production was encouraged. Uzun Hasan's court rose to the status of a center of knowledge and culture where leading thinkers and artists of the time gathered. This environment laid the groundwork for a cultural golden age in which Turkish-Iranian civilization was synthesized. In addition, Uzun Hasan's administration adopted a governance approach based on religious and sectarian tolerance, providing social security and religious freedom to Jews, Christians, and followers of other beliefs. This attitude can be regarded as an advanced approach in terms of the political and social conditions of the period. The Akkoyunlu State, in this period, formed an exemplary model of civilization in which scientific development, cultural productivity, and social peace coexisted.

The Akkoyunlu rulers attached great importance to science and literature and patronized well-known poets and scholars of their time in their courts. Both during the reign of Uzun Hasan Bey and his son Sultan Yaqub Bey, science, poetry, and music were highly valued in the Akkoyunlu court. In this context, Mevlânâ Ebû Bekr-i Tihrihî's work *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye* narrates the events of Hasan Bey's reign, while Fazlullah b. Rûzbehân's *Târih-i Âlemârâ-yi Emîni* is among the important sources describing the period of Yaqub Bey. Uzun Hasan Bey's conquest of Iran and Iraq after Azerbaijan brought a new direction to Akkoyunlu intellectual life. Having established a great empire in the East, Hasan Bey not only created an excellent state and military organization but also placed great emphasis on the dissemination of knowledge and science. By inviting leading scholars, poets, and literati from Iraq, Iran, Transoxiana, and Turkestan to his court, he formed a strong scholarly and literary environment around him. It is known that Hasan Bey gathered this distinguished group on certain days of the week for scholarly discussions and, in order to compete with major cultural and literary centers of the time such as Herat, Istanbul, and Cairo, he bestowed generous gifts upon the scholars, poets, and artists who came to his court. For example, famous mathematician and astronomer Ali Kuşçu, the highly learned Celâlüddîn Devvânî, and the jurist Imam Ali were among those affiliated with the Akkoyunlu court (Çağatay, 2003, p. 48; Sözen, 2003, p. 370).

Mystical life at the Akkoyunlu court especially developed during the reign of Uzun Hasan. It is understood from his establishment of lodges and zawiyas in various regions of the country that Uzun Hasan had a dervish-oriented character. He showed tolerance toward different Sufi orders such as the Safaviyya, Khalwatiyya, Naqshbandiyya, and Bayramiyya without distinguishing between

sects. His wife Selçuk Hatun also had a lodge built in Tabriz and invited Dede Ömer Rûşenî there. It is also narrated that Uzun Hasan showed interest in prominent Sufi poets such as Molla Jâmî and was a disciple of Sheikh Junayd. During this period, the mystical circles of Herat, Tabriz, and Ardabil influenced one another; the mystical views of figures such as Dede Ömer Rûşenî, İbrahim Gülşenî, and Fazlullah-ı Esterâbâdî deeply affected poetry. Poets such as Molla İlâhî, Usûlî, Nesîmî, Firişteoğlu, and Refî'î played an important role in the development of Hurufi literature (Konur, 2000, pp. 47-48). During the reign of Akkoyunlu Sultan Yaqub Bey, Tabriz became an important center of culture and art for poets, painters, and scholars. Sultan Yaqub, himself interested in poetry and appreciative of literature and art, patronized leading poets and artists of the period through his refined character and close relations with men of art. Throughout his reign, Tabriz hosted literati, calligraphers, poets, and musicians producing works in Turkish and Persian. His patronage in calligraphy (hüsn-i hat), poetry, and music led to the composition of many qasidas dedicated to Sultan Yaqub. In this period, the Akkoyunlu dynasty reached a historical peak in terms of support for science and literature. For this reason, the era of Sultan Yaqub is regarded as one of the brightest intellectual and literary periods in the Akkoyunlu history of approximately half a century (Konur, 2000, p. 48).

1.3 Safavids

The Safavid dynasty, of Iranian origin and belonging to the Shiite sect, ruled Iran for approximately two and a half centuries between 1501 and 1736. The founder of the dynasty, Shah Ismail I, was crowned in Tabriz in 1501 and officially established the Safavid Empire, making Shiism the official state religion of Iran. In the later period of the dynasty, Shah Sultan Husayn's defeat against the Hotaks in 1722 initiated the collapse of the state; ultimately, Safavid rule came to an end with Nader Shah's intervention in 1735. The Safavid period is highly significant as an era in which Iran regained a centralized authority in its history. Since the fall of the Sasanian Empire, various local dynasties such as the Tahirids, Saffarids, Samanids, Buyids, and Ziyarids had ruled over Iranian lands for nearly nine centuries without establishing a unified political structure. The Safavids were the first to achieve this political unity, thereby laying the foundations of the modern state structure in Iranian history (https://fa.wikipedia.org/wiki/دودمان_صفوی). The founder of the Safavid dynasty, Shah Ismail I, stands out as a ruler who composed poetry in both Turkish and Persian. His son Sam Mirza was also known as a poet; his other son Bahram Mirza was regarded as a man of letters with literary competence, in addition to his mastery of arts such as calligraphy and music (Karger, 1389, p. 26).

During the early formation of the Safavid state, contemporary with Ottoman rule, the Persian language continued to exert its influence both in Iran and in Europe, extending as far as the Balkan Peninsula. In this process, the Safavid rulers inherited a political and cultural legacy from the preceding Timurid and Akkoyunlu dynasties, and their ability to compose poetry clearly demonstrates their interest in art and literature. As in the late Timurid period, genres such as the ghazal, riddles, and masnavi were widely appreciated during the Safavid era. Some Safavid rulers showed interest in music and supported activities such as the reading and rewriting of the Shahnameh. Others focused on visual arts such as calligraphy, illumination, miniature painting, and painting, while poets and men of letters were patronized. Although the Safavid period is one of the most important phases in Iranian history in terms of political, social, economic, and artistic aspects, it did not display the expected level of vitality in science and literature. While the court supported poets and artists, the officialization of religion and the spread of strict religious attitudes significantly restricted literary creativity and intellectual freedom. For this reason, the literary products of the period generally appeared in the form of panegyric style, imitative mystical poetry, and religious works. Nevertheless, some distinguished poets and writers, despite the general stagnation of the period, prevented literature from completely fading and laid the groundwork for literary developments in later centuries.

With the beginning of the Safavid period and the establishment of the Ghurid (Gurgani) dynasty in the Indian subcontinent, a new ground emerged for the spread of Persian language and literature. These new regions became almost a refuge and new homeland for writers, poets, and authors composing in Persian. Soon, many poets emerged in these lands, especially among the Samanid people, and numerous works were produced in various genres of Persian poetry and prose. Many Iranian writers and poets who could not find appreciation in Iran migrated to India due to the cultural policies of the Safavid administration and, under royal patronage, contributed to the spread and continuity of the Persian language and literature. Indeed, the lack of sufficient attention to Persian language and literature by Shah Ismail and some other Safavid rulers led to a serious decline, especially in prose writing; Persian prose suffered perhaps an unprecedented deterioration in its history. One of the important issues in Safavid Iran was the scarcity of powerful poets with distinctive styles, as in earlier periods. However, this does not mean that there was a lack of poets or writers. On the contrary, many poets who lived and worked in the Safavid court are mentioned in sources such as *Tuhfe-i Sami*. One reason for the apparent scarcity of poets is that Safavid rulers were more concerned with religious and political matters and prioritized those engaged in these fields. Another reason is that rulers did not show sufficient interest in panegyric poems written by poets, leaving them without adequate encouragement (Karger, 1389, pp. 27–28).

From the establishment of the Safavid state onward, the indifferent and distant attitude of the early rulers toward poets negatively affected poetic production, especially the *qasida* genre. The lack of interest in poets from the court environment led to a clear stagnation in *qasida* writing. However, over time this negative attitude began to change; in later periods, indifference and opposition toward *qasida* decreased, and this poetic form began to revive. Safavid courts gradually became centers where poets presented their works and literary activities were conducted, similar to the Mughal courts in India. The initial indifference of Safavid rulers toward poetry was gradually replaced by a more art-friendly approach; literary gatherings were organized, and thus the literary environment became active again.

2. Life of Ehlî-i Şîrâzî

Some sources state that Ehlî-i Şîrâzî was born in Shiraz in 854 AH (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, p. 3; Tokmak, 1994, p. 533). According to researcher Tovfîk Subhânî, Ehlî-i Şîrâzî was born in 858 AH (Subhânî, 1395: 385). Although his real name was Muhammad, he never mentioned his given name in his works and instead used his pen name, Ehlî-i Şîrâzî. Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî is among the 9th-century Hijri poets who were present in the Timurid, Akkoyunlu, and Safavid courts (Safâ, 1364, p. 447). While some *tazkira* writers accepted his name as “Muhammad,” others referred to him as Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî or Molla Ehlî-i Şîrâzî. On his tombstone, his name is written as Sheikh Muhammad Ehlî-i Şîrâzî. The poet consistently used the pen name Ehlî in his *ghazals* and introduced himself as Ehlî-i Şîrâzî in the introductions of his works. Research indicates that he is referred to with different epithets in various *tazkiras* (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, p. 1; Karger, 1389, p. 31).

In the translated work *Mecâlisü'n-nefâis* by Muhammad b. Mubârek Shah al-Qazvînî, it is stated that “Ehlî was a gentle person, therefore he adopted the pen name Ehlî.” Ali Şîr Nevâî, unlike *tazkiras* that focus on his poetic identity, emphasized his mental and behavioral characteristics. In the *tazkira* *Menâkıb-ı Ehbâb*, it is reported that there are two stories suggesting that the name Ehlî was chosen ironically as the opposite of “Vahşî,” and that the poet was disturbed by this, as the pen name did not imply that he was a capable person. The editor of Ehlî-i Şîrâzî's *Divan*, Hâmid Ehlî-i Şîrâzî, suggested that he was associated with Ehlullah (friends of God) and the Ahl al-Bayt. Considering the poet's deep love for and praise of the Ahl al-Bayt and the Prophet's family in his *Divan*, this claim does not seem unlikely. It is stated that the poet's simple, peaceful, and dervish-like life, and his limited involvement in social and political affairs, led to his pen name being interpreted as “Ehlî.” On the other hand, it is also known that some poets such as Ehlî-i Tûşîzî used

this name as a pen name. However, there is no clear and reliable information about the poet in tazkiras. One of the main reasons for this is that most tazkiras are either copies of one another or compilations derived from other divans and transmitted reports (Karger, 1389, pp. 31–32). Tazkira writers never mentioned his real name when describing him; they only referred to him through his pen name and emphasized the name Ehlî.

There is no definite information regarding the poet's place of birth. According to most tazkira writers, Ehlî-i Şîrâzî was born in Shiraz. However, some sources, due to the similarity of his name with Ehlî-i Khurâsânî, claim that he was from Khorasan and was born in Herat. Although there is no conclusive information about his birthplace, tazkira writers state that he spent his youth in Shiraz, later went to Herat, and after the death of Sultan Husayn returned to Shiraz, where he spent the rest of his life; therefore, they consider him Shirazi. Due to occasional confusion with Ehlî-i Tûrşîzî, it is sometimes claimed that his birthplace was Herat. His writing of qasidas for livelihood or to serve the religious patrons of the time is also among the reasons why little information exists about his life and why he is not widely known (Karger, 1389, p. 33). The poet, who lived for 84 years, expressed his old age in his poetry as follows:

یارب بگیر دست من پیر ناتوان کز دست عمر گرانمایه شده تباہ
موی سیاه را بعبت کرده ام سفید روی سفید را بگنه کرده ام سیاه

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 554)

O my Lord! Take the hand of this weak and helpless old man,
For my precious life has slipped away and gone to waste.
I have turned my once-black hair white in vain,
And I have darkened my once-white face with sin.

هفتاد سال در رخت ای کعبه مراد رفتم بفرق و باز نماندم بعذر لنگ

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 481)

O Kaaba of all desires! For seventy years I have walked on your path,
Yet despite my excuse, I did not lag behind (I did not claim to be lame/handicapped).

شصت سالم جان چو زر در کوره مهرت گداخت

تا شدم زآلودگی صافی‌تر از ماء معین (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 493)

For sixty years, my soul has melted like gold in the furnace of your love
Until it was purified from impurities and became even purer, like clear water.

Ehlî-i Şîrâzî, who lived for 84 years and died in 932 AH, is buried in Shiraz, in the cemetery located on the right side of the tomb of Hâfız-i Şîrâzî, one of the important figures of Persian literature. In addition, there is no clear and reliable information about the poet's family, that is, his wife and children. However, based on the final couplet of one of his qasidas, it is thought that he had a child and that he was separated from him. In fact, Rebbâni stated that the poet was a grieving father (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, pp. 2–4). In his Divan, there is also a qasida written on the early death of his son.

ای جگر گوشه که پاک آمدی و پاک شدی چشم من بودی و از چشم بدان خاک
بود پرواز بلندت هوس ایمرغ بهشت عالم خاک بهشتی و بر افلاک شدی

مردم از زخم فراق که توای نخل همچو تیراز بر این پیر چگر چاک
صبر کن اهلی اگر زخم غمی واقع که نه تنها تو درین واقع

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 516)

O my liver-piece! You came pure and you left pure,
You were the light of my eye, now you have fallen from my eye into the soil.
Even the bird of Paradise would have envied your lofty flight,
You became a paradise in the realm of earth, and now you have risen to the heavens.

O beloved like a young palm tree! I have died and been destroyed by the wound of your separation,

You pierced the heart of this old man whose liver has been burned, like an arrow.
Be patient, O Ehlî! If you have received a wound of grief,
For in this event, you are not the only one who is sorrowful.

Karger states in his master's thesis that no information could be found regarding Ehlî's ancestors or his father, either in the biographical anthologies (*tazkiras*) or in the poet's own *Dīvân* (Karger, 1389, p. 33). However, in his encyclopedia entry, Naci Tokmak gives the poet's name as Muhammad b. Yūsuf b. Shihāb al-Shîrāzî. From this, it is understood that his grandfather's name was Shihāb and his father's name was Yūsuf (Tokmak, 1994, p. 533). Ehlî-i Şîrâzî lived during a period in which poetry was highly esteemed and the number of poets was remarkably great. The number of distinguished poets who lived from the final phases of the reigns of the Timurid sultans to the last years of the Safavid ruler Shah Ismail was considerable. Therefore, many poets directly or indirectly influenced the works of Ehlî-i Şîrâzî during this period. Ehlî-i Şîrâzî's reclusive lifestyle can be understood not only from his lack of involvement in political and social affairs but also from the fact that he maintained limited friendships and relationships. No information has been found in any biographical anthology indicating that the poet had a close friendship with his contemporaries, particularly with poets and artists. However, it is known that during his youth in Shiraz, he received instruction from the city's leading scholars and studied various sciences (Karger, 1389, p. 39). Ehlî-i Şîrâzî studied under and received instruction from Jalāl al-Dīn al-Dawwānī, one of the great scholars of the age (Tokmak, 1994, p. 533; Erşahin, 2002, p. 234).

Other than the fact that Ehlî presented "Qaṣīda-yi Maṣnū'a" (that is, ornate or artistic *qasidas*) to members of the court, no further information has been transmitted regarding his role as a panegyric poet. However, according to the *Dīvân* of Ehlî-i Şîrâzî, the poet praised most of the prominent figures of his age, both in his *qasidas* and in his *masnavis* and other poems. These figures, consisting of the rulers, sultans, and high-ranking political dignitaries of the period, were distinguished individuals who were also the subjects of panegyrics by many other poets. Throughout his long life, Ehlî-i Şîrâzî witnessed the reigns of many rulers. He lived through the rule of some of the Timurid sovereigns, all of the Aq Qoyunlu rulers, and in the Safavid period, he witnessed the reign of Shah Ismail as well as the first twelve years of the reign of Shah Tahmasb. Among his patrons, Sultan Yakub and Shah Ismail I were particularly notable figures (Karger, 1389, p. 46; Ehlî-i Şîrâzî, 1344, p. 17). He served for a period in Herat under Sultan Husayn Bayqara and also composed a *qasida* praising Ali Shir Nava'i. In 1489, he composed a 995-couplet *masnavi* entitled *Sham' u Parvāna* in honor of the Aq Qoyunlu ruler Sultan Yakub. The *masnavi* *Sihri-i Halāl*, which he wrote for Shah Ismail, consists of 512 couplets (Tokmak, 1994, p. 533; Safā, 1364, p. 448).

2.1 The Literary Personality and Works of Ehlî-i Şîrâzî

During the second half of the 9th century and the first half of the 10th century AH, literary centers such as Shiraz, Isfahan, and Herat were among the most important and developed centers of literature in Iran. During this period, the Iraqi style (Sabk-i 'Irâqî) prevailed in all its splendor, shaping the literary taste of the age and leaving little room for the emergence of a new literary school. Although the poets of the period witnessed the social, cultural, and political transformations of their time, none of them abandoned the old tradition in favor of new modes of expression; instead, they continued to preserve the established literary heritage in their works. While there were some attempts to introduce new literary forms, these efforts generally evolved into riddles (lughaz), enigmas (mu'ammâ), and, over time, artificial literary exercises such as chronogram composition. However, since such works were regarded more as demonstrations of linguistic and technical skill than as products of genuine literary depth, biographical anthologists generally considered them merely recreational pursuits and did not treat them as subjects of serious literary analysis or criticism.

The poetry of this period had drifted away from both sufficient depth and realism, not only in terms of form but also in content. Consequently, poetry generally displayed a raw and unrefined character. However, this impasse began to be overcome through the works of Baba Fighani. By pioneering a new poetic style known as the Indian Style (Sabk-i Hindî), which required a more sophisticated aesthetic sensibility, Fighani created an important turning point that led to the transformation of classical poetry. In this respect, Ehlî-i Şîrâzî neither completely rejected the splendor of the past nor remained indifferent to the innovative pursuits of the future. On the contrary, he skillfully blended both tendencies and developed a distinctive poetic understanding that was grounded in a profound mystical experience while at the same time maintaining a detached attitude toward the world. His literary identity gained a remarkable quality through the original and balanced approach he established between these two extremes. During this period, Ehlî-i Şîrâzî was one of the rare poets who abandoned the traditional magnificence and ornamental style of classical poetry and succeeded in adapting himself to the literary realities of his age. Ehlî produced works that were compatible with new literary tastes not only in form but also in content, thereby developing an original style capable of responding to the poetic understanding of his time. Ehlî's conception of love aimed primarily at an ascetic attitude and a withdrawal from worldly desires rather than the conventional notion of metaphorical love. This love corresponds to the ascetic's renunciation of the world and his turning toward truth. At first glance, it may appear that Ehlî did not remain bound to the linguistic and expressive conventions of the Iraqi style while expressing this understanding. This indicates that he neither completely broke away from the traditional line nor fully embraced new literary tendencies, but rather adopted them within certain limits. The tradition of poets using their pen name (takhalluṣ) in the final couplet of a ghazal emerged from the eleventh century onward and matured during the twelfth and thirteenth centuries, eventually becoming a permanent feature of classical poetry. In accordance with this tradition, Ehlî-i Şîrâzî almost always included his pen name in the final couplet of his ghazals. Some writers and critics have described his poetic style as belonging to the Indian Style and have regarded him as one of its representatives. However, a closer examination of Ehlî-i Şîrâzî's ghazals reveals that the characteristics of the Iraqi Style are much more prominent in his poetry. These characteristics include the following: the lover is always abandoned, deprived, and completely submissive; the beloved possesses supreme dignity, is exceedingly beautiful, yet at the same time cruel. The identity of the beloved remains uncertain and still veiled in ambiguity. Beloved figures are depicted in a new fashion, wearing armor and carrying whips. Poetry focuses primarily on the beauty of words, while profound ideas do not fully enter into it. All of these features are characteristics of ghazals based on themes of love. Such qualities are found in the poetry of representatives of the Iraqi Style such as Hafez and Saadi; therefore, it may also be said that Ehlî was a follower of this tradition. Ehlî-i Şîrâzî was primarily a poet of love-themed ghazals. Although his ghazals contain mystical and qalandarâna elements, the number of such poems is considerably

smaller than those centered on love. According to Ehlî, true love is pure and immaculate; it is the most beautiful manifestation of creation and is superior to everything else in the realm of existence (Karger, 1389, pp. 95–96).

Some writers and critics have evaluated Ehlî-i Şîrâzî's poetic understanding within the framework of the Indian Style (Sabk-i Hindî) and have regarded him as one of its representatives. However, it is evident that the characteristics of the Iraqi Style (Sabk-i 'Irâqî) are more prominent in his ghazals. In this context, the following features stand out in Ehlî's poetry: the lover is constantly abandoned and completely submissive, whereas the beloved, who occupies an unattainable position, is exceedingly beautiful but at the same time cruel and merciless. Moreover, the identity of the beloved remains uncertain; it is concealed behind a veil of ambiguity. These characteristics are clearly observed in the poetry of leading representatives of the Iraqi Style, such as Hafez and Saadi, whose poetic thought is centered on love. Therefore, it may be said that Ehlî-i Şîrâzî was also a follower of this tradition. Ehlî-i Şîrâzî was fundamentally a poet who composed love-themed ghazals. Although some of his poems contain mystical and qalandarâna elements, such ghazals are few in number and do not occupy a decisive place within his overall poetics. According to Ehlî, love is the most beautiful manifestation of creation; it is a pure, immaculate, and exalted emotion. He places love above the realm of existence and makes this concept the central focus of his poetry (Karger, 1389, pp. 97–98). Ehlî-i Şîrâzî, who attached great importance to artistic refinement, made very limited use of satire and invective in his poetry. He expressed poems of this nature particularly out of religious and moral concerns, satirizing such vices as lust, wine, and wine-drinking. In some of his quatrains, without mentioning names, he criticized certain individuals through an indirect style, including a claimant and a khwāja who had introduced a harmful innovation in an attempt to dissuade him (Çiftçi, 2002, p. 374).

Ehlî-i Şîrâzî, who lived in the city of Shiraz, one of the major centers of poetry and literature, was a highly accomplished poet capable of producing works in various poetic genres. Sam Mirza, in his biographical anthology *Tuhfat al-Sāmī*, made several assessments concerning him. He states that Ehlî occupied an outstanding position among the travelers of the path of eloquence due to his mastery of poetry. He is described as a scholar fully proficient in the sciences of rhyme (qāfiyah), prosody ('arūd), and enigma composition (mu'ammā), as well as a poet capable of composing in every form of verse. Sam Mirza further remarks that Ehlî's works *Majma' al-Baḥrayn* and *Tajnīsāt* are filled with artistic devices to such an extent that they astonish the intellect. These poems encompass a variety of poetic forms, including the qasida, ghazal, tarkīb-band, tarjī'-band, qit'a, rubā'ī, and masnavi. In *Ātashkada-yi Āzar*, Ehlî is described as follows: "Mulla Ehlî was among the foremost and most eloquent poets of his age and distinguished himself through his mastery of expression; he demonstrated his skill in the art of poetry through the verse qasidas that he composed with great craftsmanship." Some literary scholars have noted that Ehlî's poetry bears the influence of Saadi's style. It has been claimed that subtle characteristics peculiar to Sa'dī's poetry are concealed within Ehlî's verses (Bādīnlū et al., 1402, p. 43). The couplet below has been presented as an example of this claim. When the sample couplets belonging to the two poets are examined, it is possible to observe this influence.

باز آ که در فراق تو چشم امیدوار چون گوش روزدار بر الله اکبر است

(Niyâzkâr, 1399, s. 341).

Come and see: in your separation, my eye waits in hope, just as a fasting person awaits the sound of "Allāhu Akbar" (the call announcing the breaking of the fast).

In this couplet, the poet points to the patience and hope he maintains during his separation from the beloved. He compares his own endurance of the pain of separation, sustained by the hope

of reunion with the beloved, to the patience of a fasting person who waits for the call to prayer announcing the time to break the fast.

باز آ که چشم صید بتکبیر تیغ تو چون گوش روزه دار بر الله اکبر است

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 111)

Come and see: the hunter's eye is fixed upon your utterance of the takbîr,
Just as the ear of a fasting person is fixed upon the sound of "Allāhu Akbar"

Here, the poet establishes an analogy between himself and a hunter, suggesting that he waits for the beloved in the same way that a hunter waits patiently for his prey. Both seek to attain their goal with the patience of a fasting person awaiting the call to prayer announcing the breaking of the fast. In addition, the poet alludes, in a mystical sense, to the existence and unity of God. By doing so, he brings the doctrine of Wahdat al-Wujud to the forefront, giving the couplet a deeper Sufi dimension beyond its apparent theme of love.

Ehlî-i Şîrâzî was a poet skilled in various poetic genres. Although he introduced himself as an admirer of Hafez, the influence of the great masters of earlier Persian poetry—such as Anvari (d. 585/1189), Khaqani (d. 595/1199), Zahir-i Faryabi (d. 598/1201), and Kamal al-Din Isfahani (d. 638/1240) can be observed in his poetry, particularly in his qasidas (Safâ, 1364, p. 449; Erşahin, 2002, p. 234). While his ghazals reflect the style of Saadi, some of his ghazals written in the vukû'î style display similarities to those of Baba Fighani in terms of meter and rhyme. In the genre of the qasida, especially in maşnû'a (ornate and highly embellished qasidas), Ehlî took Salman Savaji as his model (Bâdinlû et al., 1402, pp. 49–50).

باز آ و دل تنگ مرا مونس جان باش وین سوخته را محرم اسرار نهان باش

(Hemîdyân, 1395, s. 2896)

Come back and be a soul-companion to this distressed heart;
Become privy to the manifest secrets of this burned lover.

In this couplet, Hâfiz calls upon his beloved to return and expresses the scattered and distressed state of his heart. At the same time, he conveys the longing of a lover, matured and consumed by the fire of love, to attain the hidden mysteries of love. He implores the beloved to become a remedy for his suffering. The poet alludes to himself through the word sūkhte ("burned"), using it as a figurative expression.

امشب که چراغ نظری چرب زبان باش دل نرم کن ای شمع و مرا مرهم جان باش

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 261)

Be radiant tonight with the light of your gaze and be sweet-tongued (speak beautiful words);
O candle, soften the heart and become the balm of my soul (the remedy for the wound in my heart).

In this couplet, Ehlî addresses the beloved, asking her to be compassionate during the night and to speak kind and beautiful words. He also wishes the beloved to become a balm for the wound in his heart. Here, as in classical poetry, he employs the metaphor of the candle, expressing how the lover, consumed by the fire of love, melts away like a candle. Through this imagery, the poet associates the beloved consumed by the fire of love with the light of divine truth.

Ehlî's poetic style has been regarded as a continuation of the Iraqi style (Sabk-i Irâqî). For in his poetry, one encounters neither the conceit-based imagery founded upon strange imaginative

games nor the subtle and intricate imaginative fragments characteristic of the Indian style (Sabk-i Hindî). Indeed, it is possible to consider him one of the last representatives of the Iraqi style. He endeavoured to employ the language and modes of thought of the Iraqi tradition and of the poets who preceded him; yet he did not content himself with mere imitation. At the same time, he sought to produce new and original expressions and, as it were, aimed to surpass earlier poets through the power of his language and imagination (Bâdinlû et al., 1402, p. 43; Ehlî-i Şîrâzî, 1344, p. 65).

During his eighty-four-year life, Ehlî-i Şîrâzî, who was associated with the courts of three different dynasties, composed qasidas both in praise of the prominent figures of these dynasties and of other distinguished personalities. As mentioned earlier, the poet from Shiraz possessed numerous works and produced literary compositions in nearly all major poetic genres. Ehlî-i Şîrâzî's literary identity is characterized by his treatment of historical events, religious themes, and social customs. His works can be evaluated on the basis of the extant sources available today. According to the information recorded in Hediyyetü'l-Ârifin, Ehlî authored a total of twelve works. However, since no surviving manuscripts of five of these works have been found, they have not reached the present day. Among his known works are his poetic collection (Dîvân), important masnavis such as Sham' u Parvâna and Sihri Halâl, as well as works including Rubâ'îyyât and Kasâ'id-i Masnû'a (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, p. 12).

His Dîvân consists of a poetic collection comprising more than approximately 11,000 verses. It contains 1,400 ghazals, 75 qasidas, six tarkîb-bands and tarjî'-bands, three mukhammas, one mustazâd, 121 qit'as, and fifty chronogram poems (târîkh manzûmeleri) (Tokmak, 1994, p. 533). However, Rabbânî, in his edition of Ehlî-i Şîrâzî's Dîvân, states that it contains 1,400 ghazals (7,941 couplets) and 75 qasidas (approximately 2,135 couplets). He classified and numbered these qasidas according to their subjects. The work also includes poetic compositions such as the Treatises on Prosody and Rhyme ('Arûz ve Kâfiye Risâleleri), Muamma, Lughaz Risâlesi, Sâqînâme, Sihri Halâl, Sham' u Parvâna, and Favâ'id al-Favâ'id. The ghazals in the Dîvân generally consist of five to seven couplets and occasionally nine couplets. Ehlî-i Şîrâzî composed all of his ghazals in the Iraqi style (Sabk-i Irâqî) and used the pen name "Ehlî" in the closing couplet (maqta') of these poems. His qasidas cover a variety of subjects. Some consist of na'ats in praise of the Prophet Muhammad, poems on divine unity (tawhîd), wisdom literature, and panegyrics dedicated to prominent figures and sultans of the age (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, p. 68). The tarkîb-band and tarjî'-band poems included in the Dîvân, like his other works, display thematic diversity. Unlike panegyric and praise poetry, these two verse forms were composed in the genre of elegy (marsiya) (Karger, 1389, p. 76). The 121 qit'as contained in the collection are generally composed of two couplets and amount to a total of 292 couplets. Only Qit'a no. 105 consists of twenty couplets and contains moral advice and sermons (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, p. 68). In his chronogram poems, the poet records the birth and death dates of prominent religious, social, and political figures of his time, as well as events that held particular significance in his own life.

Among the poet's important works is his Rubâ'îyyât, which is divided into three sections: Rubâ'îyyât-i Sâkînâme, Rubâ'îyyât-i Gencîfe, and Rubâ'îyyât-i Müteferrika. Ehlî's Sâkînâmes consist of 101 quatrains composed in the rubâ'î form. These poems generally begin with the word "sâkî" (cupbearer) and deal with themes such as love, separation, ecstasy, and intoxication (Karger, 1389, p. 83). The Rubâ'îyyât-i Gencîfe, which focuses on the illustrations found on playing cards and the roles of the cards within the game, consists of 191 quatrains and a prose introduction (muqaddima) (Tokmak, 1994, p. 533). The Rubâ'îyyât-i Müteferrika comprises approximately 636 quatrains. In terms of subject matter, it addresses religious and moral values. In addition, besides themes such as love, intoxication, advice, and moral exhortation, the poet also touches upon various social issues in these quatrains. Ehlî also composed eighty-seven mu'ammâs (riddle poems) and four lughaz (enigmas), amounting to approximately one hundred couplets. In these mu'ammâs, he

generally mentions the names of prominent personalities and, at times, those of ordinary individuals as well (Karger, 1389, pp. 84–85).

Kasâ'id-i Masnû'a (ornate, artistic qasidas) consists of three qasidas. The first qasida of Ehlî-i Şîrâzî, which praises Emir Ali Şîr Nevâî, consists of 149 couplets. This qasida also has a prose dibâçe. In the second qasida, consisting of a prose mukaddime and 154 couplets, the Akkoyunlu ruler Sultan Yaqub is praised. In the third qasida, titled "Hirednâme," consisting of 165 couplets, the Safavid ruler Shah Ismail is praised (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, p. 86).

The mesnevi Şem û Pervâne was composed in 1489 in the name of the Akkoyunlu ruler Sultan Yaqub (Tokmak, 1994, p. 533). The work was written as 1001 couplets by Ehlî due to God's 1001 names. There are seven manuscripts of the work (Armutlu, 2021, p. 159). This mesnevi is in the hezec-i meseddes meter and is in the same meter as Nizâmî's Hüsrev-i Şîrîn and Câmî's Yusûf-u Züleyhâ, and it was written in the pattern "mefâîlûn mefâîlûn feûlûn" (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, p. 71). The Şem'ü Pervâne mesnevi, which has the characteristics of a representational story, is one of Ehlî-i Şîrâzî's important works within the tradition of allegorical narration. The main characters of the work, the candle (şem') and the moth (pervâne), symbolically reflect mystical and philosophical themes such as love, sacrifice, and burning. Many literary devices such as symbol, simile, metaphor, and allegory are used in the mesnevi (Kopuz Çetinkaya, 2016, p. 106).

The mesnevi Sihri Helâl, consisting of 520 couplets, was written in the name of the Safavid ruler Shah Ismail. Its couplets are in the forms of zûl-bahreyn, zûl kafiyyeteyn, and zûl-cinaseyn. Its subject is the love story of Cem and Gül. In this mesnevi, topics such as praise of Almighty God, naat for the Prophet Muhammad, praise of Hz. Ali and his family, the reason for the writing of the book, and praise of Shah Ismail are included. After the forty-couplet sermon section of the work, the story section begins. Ehlî stated that he suffered many difficulties while composing this mesnevi. This mesnevi is the poet's most important work and has attracted almost everyone's attention (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, pp. 73–74). This work, which deals with the love of Cem and Gül, ends the story of the two lovers with marriage. However, in this story, which ends with a tragic conclusion, Cem dies after falling from his horse in an unfortunate manner during a hunt. According to Zoroastrian beliefs, while Cem's body is being sent off by being burned, Gül also enters the flames by dancing after her beloved and dies by burning with him (Karger, 1389, p. 87). At the end of the mesnevi, Ehlî invites the reader to true and sincere love, saying:

ای دل ازین واقعه بیدار شو کشته درین معرکه بی دار شو

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 648)

O heart, now awaken from this journey; for in this struggle, there is a sacrifice even in a place no one expects.

In this couplet, the poet has advised, in a symbolic language, inner awakening, liberation from heedlessness, and the rebirth of the soul. In a Sufi context, it is expressed that the heart or the self dies or is killed through heedlessness, but it can be revived again through divine contemplation and love.

At the end of our study, the Persian qasida written by Ehlî-i Şîrâzî for his patron, the Akkoyunlu Sultan Yaqub, and its translation will be included:

بر رخ کمند زلف معنبر نهاده بی	این دام فتنه چیست که دیگر نهاده بی
لب را گزیده بی و ازین شیوه ملیح	داغی غریب بر دل شکر نهاده بی
در سنگ سیم باشد و در نافه مشک لیک	تو شوخ رسم غیر، مکرر نهاده بی

در مشک نافه از گره زلف بسته یی
 پای تو همچو گل زده از شبنم آبله
 از بسکه آشنای دل اهل خلوتی
 غافل مشو چو بر دل گرمم گذر کنی
 زان خط که تیغ زد چو کبوتر دلم طپید
 باری مشو چو باد گریزان تو از جفا
 با من چو بر در توسگان سر نمی نهند
 رسم تو نیست ترک جفا گویی اینطریق
 یعقوب خان که حامل عرشش ز قدر
 معراج قدر خطبه ز جاه تو یافت زان
 پوشیده از تو چیست؟ که با صورت
 ای روزگار روشنی از نور رای اوست
 ای آفتاب عهد تو آنی که روز رزم
 هر سکه یی که نیست مزین بنام تو
 در بر رخ تو دست ولایت گشاده است
 صد بار بیش از سر خاقان به نیزه تاج
 تیغ تو شربتی است ز بهر هلاک خصم
 بر فرق هر که تیغ زدی تا میان جان
 آن داوری، که زخم ستمدیده مرهمش
 زان کعبه شد درت که اساسش خلیل وار
 کی در بنای دولتت آید خلل که تو
 زان می زدست کس نستانی که از
 کس چون خورد بدور تو می کز شراب
 ملک آن تست زانکه بهشیاری از قدح
 خورشید عالمی تو و جمشید سلطنت
 یاجوج فتنه چیست که تو از اساس دهر
 دریا تهی کفایت تو از ابر جود خود
 دارد قرار کشتی عالم فراز آب
 در سیم سنگی از دل کافر نهاده یی
 هر گه که پا ببرگ گل تر نهاده یی
 دلها طپید دست چو بر در نهاده یی
 آهسته رو که پای بر اخگر نهاده یی
 کز لب خطی بخون کبوتر نهاده یی
 بار چو کوه بر تن لاغر نهاده یی
 باور کجا کنم که بمن سر نهاده یی
 از رسم عدل خسرو کشور نهاده یی
 ای آنکه پا ز عرش فراتر نهاده یی
 کش نردبان ز پایه منبر نهاده یی
 آیینه ضمیر بر ابر نهاده یی
 بیهوده تهمتی به مه و خور نهاده یی
 زین ظفر بپشت غضنفر نهاده یی
 داغی است آن که بر جگر زر نهاده یی
 گر روی فتح بر در خیر نهاده یی
 افکنده یی و بر سر قیصر نهاده یی
 کالماس ریزه هاش ز جوهر نهاده یی
 فرقی میانه همچو دو پیکر نهاده یی
 از مغز استخوان ستمگر نهاده یی
 بهر رواج دین پیمبر نهاده یی
 بنیاد بر طریقه حیدر نهاده یی
 دستی بدست ساقی کوثر نهاده یی
 مهر عقیق بر لب ساغر نهاده یی
 لب بر گرفته بر لب خنجر نهاده یی
 کابین سروری همه در خور نهاده یی
 در راه ملک سد سکندر نهاده یی
 چون ژاله در کفش همه گوهر نهاده یی
 تا پا درین محیط بلنگر نهاده یی

در سال قحط روز و شب از قاف تا	خوان کرم چو رزق مقدر نهاده یی
صاحب هنر قبول تو یا بد نه لاله وار	هرخس که هست بر سرش افسر نهاده
آه حسود سرد چنان کرده یی کز آن	تب لرزه در نهاد سمندر نهاده یی
اهلی که داغ بندگیش کرده یی ز لطف	این داغ دولتش پی زیور نهاده یی
بلبل شدست طبعش از آنرو که همچو	گوش رضا بسوی سخنور نهاده یی
ملک تو لایزال بود کز ثبات عهد	سدى براه فتنه محشر نهاده یی

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 514-516)

You have tied a musk-scented lock of hair as a noose upon your face; what is this snare of sedition you have set?

You have bitten your lip and, with a sweet and graceful manner, you have struck a strange wound upon the sugar-like heart.

There is silver in stone, and musk in the navel of the deer; yet you have established a fortunate and playful rule, and you repeat it.

You have bound the musk pouch with the knot of your hair, and you have placed the silver within the stone in the heart of the unbeliever.

Whenever you place your foot upon a fresh rose petal, your foot becomes blistered like a rose raised by dew.

Your heart is so familiar with the state of those who withdraw into solitude that the moment you touch the door, all hearts tremble with excitement.

Do not be heedless; as you pass by my burning heart, walk slowly, for you have placed your foot upon embers.

When that line (or glance) strikes like a sword, my heart flutters like a dove, for you have drawn a line from your lip stained with the dove's blood.

Do not flee away like the wind from cruelty in any way, for you have placed a mountain upon my weak body.

When you behave as though you do not bow your head at others' doors, how can I believe that you have truly laid down your head before me?

You say that you will abandon tyranny in this way, yet you have forsaken the tradition of justice of King Khusraw.

It is said that for Sultan Yaqub, the throne is surpassed by his power, O you who place your foot even beyond the throne.

The sermon of the ascension of your greatness has reached its height, for you have placed a ladder from the pulpit's steps.

What is hidden from you, when fate itself has placed the mirror of the heart against the face of the cloud?

O time, your light is from the radiance of his thought; you vainly accuse the moon and the sun.

O sun of fidelity to covenant, on the day of battle, you have placed this victory behind the roaring lion.

Every coin on which your name is not engraved is worthless; it is a seal placed upon the liver of gold.

Before your face, the hand of authority is open; if you have placed the face of conquest upon the gate of Khaybar.

You have taken crowns from the heads of rulers countless times with your spear, you have placed it upon the head of Caesar.

Your sword is a destroying elixir of the enemy; you have mixed fragments of diamond into its essence.

Whichever head your sword strikes has been split from the center of life; you have divided it as if two bodies remained apart.

Such justice have you established that you have made the remedy of the oppressed from the marrow of the tyrant.

For this reason your gate has become the Kaaba, because its foundation, like Khalil (Abraham), you have laid to give prominence to the religion of the Prophet.

How could any harm come to the structure of your state, since you have laid its foundation according to the path of Haydar (Ali).

You would never take that wine from anyone's hand, for from the very beginning you have placed your hand in the hand of the cupbearer of Kawthar.

In your gathering, who could drink from ruby wine, since you have stamped the rim of the cup with a seal of agate.

The sovereignty is yours—you are the ruler—because, in a sober state, from the goblet you have withdrawn your lips and placed them upon the lip of the sword.

You are the sun of the world; you are the Jamshid of kingship, for your rule is a shadow over all existence, protecting and preserving it.

What is the turmoil of Gog and Magog, since from the foundation of the world you have placed the barrier of Alexander upon the path of the land.

The sea is like an empty handful before you; from the cloud of your generosity you have placed all jewels into it like dewdrops in its palm.

Since the moment you set foot into this boundless whirlpool, the ship of the world has found peace upon the water.

In years of famine, from Qaf to Qaf, night and day, you have spread the table of generosity wide enough to include everyone's sustenance.

In your presence, the acceptance of the man of skill is like a tulip; it distinguishes neither good nor bad— whoever comes, you have placed a crown upon his head.

You have so cooled the sigh of the envious that you have caused trembling and fire even within the salamander.

The seal of Ehlî, whom you have marked with the stamp of your grace, you have placed upon his fortune and destiny as an ornament and adornment.

His nature has become that of a nightingale; thus, like a rose, you have inclined the ear of acceptance toward the speaker's words.

Your sovereignty will be eternal, for with your firmness and constancy in your covenant, you have set a barrier upon the path of the turmoil of the Last Day.

This poem expresses a profound love and admiration for a beloved (memduh) distinguished by beauty and exceptional qualities. The poet describes the beloved's unique beauty in each couplet by portraying features such as the hair, face, and charm, and praises a different aspect of the beloved in every line. The burning effect that love leaves on the poet's heart, and the beloved's indispensable and special place in his life, are expressed in a sincere and heartfelt manner.

In addition, grandeur, power, and authority are attributed to the beloved; he is depicted as a being who illuminates the poet's life, shining like the sun. While the poet expresses longing, concern, and admiration in a sincere tone, the profound and overwhelming effect of the beloved upon himself is emphasized. Attention is drawn to the ruler's justice as a representation of divine justice, and the ruler's power, generosity, and fairness are exalted.

In short, the poem presents a powerful and lyrical narrative woven throughout with feelings of love, praise, and admiration, exalting both the physical beauty and spiritual superiority of the beloved.

Conclusion and Recommendations

When the course of literary activity during the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid periods is examined, it becomes evident that political authority had a direct determining influence on art and literature. During the Timurid period, especially the transformation of Herat into a strong center of learning and culture led to the extensive support of artists and poets; this situation resulted in a significant richness in literary production in terms of language and style. Ehlî-i Şîrâzî's presence in Herat, within the circle of an important patron of the arts such as Ali Shir Nava'i, can be considered an important factor that reinforced his adherence to the classical Iraqi style and increased the aesthetic refinement of his poetry.

During the Aq Qoyunlu period, the emergence of Tabriz as a cultural center and Sultan Yaqub's policy of patronage toward artists ensured the continuity of literary production. In this context, Ehlî's mesnevi Şem' u Pervâne, dedicated to Sultan Yaqub, is not merely a literary work but also an important example reflecting the interaction between the aesthetic expectations of the court environment and the poet's artistic understanding. This situation shows that the poet possessed a flexible literary identity capable of adapting to different political environments.

In the early years of the Safavid period, the limited support given to literature led to a stagnation, especially in the genre of the qasida; however, in the later period, the re-emerging literary environment within the court circle revitalized poetic production. Ehlî's mesnevi Sîhr-i Helâl, dedicated to Shah Ismail, can be regarded as an indicator of this revival. In this context, the poet's continued production under different dynasties demonstrates that he was not merely an individual poet but also a literary representative who adapted to changing cultural conditions.

When evaluated in light of these data, it is understood that the cultural and aesthetic influences of three different dynasties can be traced in the poetry of Ehlî-i Şîrâzî. The fact that the poet both maintained the classical Iraqi style and composed works in accordance with the expectations of the court environment in which he found himself shows that he established a balance between tradition and innovation in his poetry.

In conclusion, Ehlî-i Şîrâzî is a versatile poet who brings together the literary heritage of the Timurid, Aq Qoyunlu, and Safavid periods in his poetry. His ability to produce works within different

political and cultural environments is one of the key factors explaining the multilayered structure of his poetry. In this respect, Ehlî can be regarded both as a preserver of tradition and as a representative of the changing literary taste in the late period of classical Persian literature. This study contributes to the literature by examining the poet's literary identity within the context of inter-dynastic cultural interaction.

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

Ehlî-i Şîrâzî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği: Klasik Fars Şiirinde Bir Aşk Şairi

Giriş

İran coğrafyası, tarih boyunca Türk topluluklarının yaşadığı ve çeşitli devletler kurarak siyasi ve kültürel varlık gösterdiği önemli bir medeniyet alanı olmuştur. Gazneliler ile başlayan Türk hâkimiyeti, sırasıyla Büyük Selçuklular, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler, Avşarlar ve Kaçarlar gibi birçok Türk devleti aracılığıyla uzun bir süre devam etmiştir. Bu devletler, hüküm sürdükleri dönemlerde yalnızca siyasi alanda değil, aynı zamanda kültürel ve edebî sahada da önemli gelişmelere zemin hazırlamış; şair ve edipleri himaye ederek güçlü bir edebî çevrenin oluşmasına katkı sağlamışlardır.

Bu zengin edebî çevrede yetişen şairlerden biri olan Ehlî-i Şîrâzî, 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın ilk yarısında yaşamış; Timurlular, Akkoyunlular ve Safevîler dönemlerinde saray çevreleriyle ilişki kurmuştur. Bununla birlikte, şairin edebî şahsiyeti ve eserleri üzerine yapılan çalışmaların sınırlı kalması, ayrıca farklı siyasî ve kültürel çevrelerdeki konumunun karşılaştırmalı ve bütüncül biçimde incelenmemiş olması, bu araştırmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır.

Bu çalışma, Timurlular, Akkoyunlular ve Safevîler dönemlerinde ortaya çıkan edebî gelişmeleri inceleyerek bu bağlamda Ehlî-i Şîrâzî'nin edebî kişiliğini ve eserlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel problemi, söz konusu hanedanların edebî yaklaşımlarının şairler üzerindeki etkisini ortaya koymak ve saray çevresinde yetişmiş bir şair olarak Ehlî-i Şîrâzî'nin şiirlerinde işlediği temaların dönemin kültürel dinamikleriyle ilişkisini açıklamaktır.

Bu yönüyle çalışma, Ehlî-i Şîrâzî'yi üç farklı hanedan bağlamında ele alarak onun edebî kimliğini tarihsel süreklilik içerisinde değerlendirmesi bakımından literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Ayrıca, şairin yaşadığı dönemin edebî ve kültürel yapısı ortaya konarak hem şairin daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamakta hem de ilgili alanda yapılacak yeni akademik çalışmalara kuramsal bir zemin sunmaktadır. Akabinde şairin memduhlarından olan Akkoyunlu Sultanı, Sultan Yakub için yazdığı bir kasidesi de tercüme edilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı İran coğrafyasında hüküm süren Timurlu, Akkoyunlu ve Safevî hanedanları döneminde meydana gelen edebî gelişmeleri incelemek ve bu zengin kültürel iklimde yetişen Ehlî-i Şîrâzî'nin edebî kişiliğini ve eserlerini değerlendirmektir. Araştırma söz konusu hanedanların uyguladığı sanat politikalarının şairlerin yetişmesindeki rolünü ortaya koymayı ve saray çevresiyle yakın ilişkisi olan şairin şiirlerindeki temaların dönemin siyasi ve kültürel dinamikleriyle olan bağını açıklamayı hedeflemektedir.

Ehlî-i Şîrâzî klasik Fars şiirinin önemli bir temsilcisi olmasına rağmen edebî şahsiyeti ve eserleri üzerine yapılan akademik çalışmaların oldukça sınırlı kalması bu araştırmanın en temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Özellikle şairin üç farklı hanedan dönemindeki edebî konumunun

ve tarihsel süreklilik içerisindeki kimliğinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınmamış olması literatürde doldurulması gereken önemli bir boşluk teşkil etmektedir. Bu çalışma söz konusu boşluğu doldurarak hem şairin daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamakta hem de dönemin edebî yapısına dair kuramsal bir çerçeve sunarak gelecekteki akademik çalışmalara zemin hazırlamaktadır.

Literatür Özeti ve Araştırmanın Katkısı

Klasik Fars edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Ehlî-i Şîrâzî üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde şairin edebî kişiliği ve eserlerine odaklanan akademik araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut literatürde şair genellikle belirli eserleri veya tezkirelerdeki tekrara dayalı biyografik bilgiler üzerinden ele alınmış; ancak onun Timurlu, Akkoyunlu ve Safevî gibi üç farklı hanedan dönemini kapsayan uzun ömrü boyunca sergilediği edebî dönüşüm, bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmemiştir. Şairin farklı siyasi yapılar altındaki konumu ve bu yapıların sanat anlayışına etkisi üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmaların eksikliği alanda önemli bir boşluk teşkil etmektedir.

Bu çalışma Ehlî-i Şîrâzî'yi söz konusu üç hanedan bağlamında tarihsel süreklilik içerisinde ele alarak literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Araştırma tarihsel ve karşılaştırmalı bir edebiyat yöntemi benimseyerek şairin Divan'ı ve mesnevilerini içerik analiziyle detaylı bir şekilde incelemekte; böylece şairin edebî kimliğini dönemin siyasi ve kültürel dinamikleriyle ilişkilendirmektedir. Çalışmanın temel katkısı şairin yalnızca bireysel bir sanatçı olarak değil aynı zamanda değişen koruyucu çevrelerine uyum sağlayan bir edebî temsilci olarak analiz edilmesidir. Ayrıca dönemin genel edebî yapısına dair sunduğu kuramsal çerçeve ile bu alanda yapılacak yeni akademik çalışmalara zemin hazırlamaktadır.

Araştırma Soruları ve Sınırlılıklar

Bu çalışma Ehlî-i Şîrâzî'nin edebî kimliğini ve dönemin kültürel atmosferini aydınlatmak amacıyla şu temel sorulara odaklanmaktadır:

1. Timurlu, Akkoyunlu ve Safevî saraylarının sanat politikaları, Ehlî-i Şîrâzî'nin bir şair olarak yetişmesini ve eserlerini nasıl şekillendirmiştir?
2. Şairin eserlerinde işlediği tasavvufî ve mecazî aşk temaları, dönemin toplumsal ve kültürel dinamikleriyle nasıl bir ilişki içerisinde?
3. Ehlî-i Şîrâzî büyük siyasi dönüşümlerin yaşandığı bu süreçte edebî bir sürekliliği ve dönüşümü nasıl temsil etmektedir?
4. Şairin şiir üslubu, Irâkî üslup ve Hint üslubu tartışmaları bağlamında klasik Fars edebiyatı geleneği içerisinde nerede konumlanmaktadır?

Araştırma konu ve kapsam bakımından belirli sınırlandırmalar çerçevesinde yürütülmüştür:

- Zaman ve Mekân: Çalışma, 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın ilk yarısını kapsayan ve söz konusu üç hanedanın hüküm sürdüğü İran coğrafyası ile sınırlıdır.,
- Eser Kapsamı: İnceleme, şairin günümüze ulaşan yaklaşık 11.000 beyitlik Divan'ı ile temel mesnevileri olan Şem'u Pervâne ve Sihr-i Helâl üzerinden yürütülmüştür; nüshası mevcut olmayan diğer eserler kapsam dışı bırakılmıştır.,
- Kaynak Sınırlılığı: Şairin hayatına dair tezkirelerde yer alan bilgilerin sınırlı, tekrara dayalı ve bazen çelişkili olması, biyografik verilerin mevcut birincil kaynaklarla sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Yöntem

Bu araştırma, Ehlî-i Şîrâzî'nin edebî kimliğini ve döneminin kültürel dokusunu bilimsel bir zeminde ortaya koymak amacıyla tarihsel ve karşılaştırmalı edebiyat yöntemi üzerine kurgulanmıştır. Araştırma sürecinde ilk olarak Timurlu, Akkoyunlu ve Safevî dönemlerine ait birincil ve ikincil kaynakları kapsayan geniş bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu tarama şairin yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal yapısını kuramsal bir çerçeveye oturtmak ve mevcut akademik boşluğu belirlemek için temel teşkil etmiştir. Verilerin analizinde ise içerik analizi tekniği benimsenerek şairin yaklaşık 11.000 beyitlik Divan'ı ile Şem'u Pervâne ve Sihr-i Helâl gibi temel mesnevileri detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. Bu eserler; kullanılan imgeler, semboller ve işlenen tasavvufî-mecazî aşk temaları üzerinden sistematik olarak çözümlenmiştir. Karşılaştırmalı yöntem sayesinde şairin üç farklı hanedan ve koruyucu çevresi altındaki edebî dönüşümü, üslup özellikleri ve klasik Fars şiiri geleneği içerisindeki konumu tarihsel süreklilik içerisinde belirlenmiştir. Bu metodolojik yaklaşım sadece metin odaklı bir okuma yapmakla kalmayıp edebî üretimin siyasi otorite ve saray politikalarıyla olan dinamik ilişkisini de bütüncül bir perspektifle açıklamaya olanak sağlamıştır.

Araştırma Modeli ve Veri Toplama Yöntemleri

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden tarihsel ve karşılaştırmalı edebiyat yöntemi üzerine kurgulanmıştır. Araştırma modeli 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın ilk yarısını kapsayan süreçte İran coğrafyasında hüküm süren Timurlu, Akkoyunlu ve Safevî hanedanları dönemindeki edebî dönüşümü ve Ehlî-i Şîrâzî'nin bu süreçteki konumunu bütüncül bir yaklaşımla analiz etmeyi hedeflemektedir. Modelin temelini, siyasi otorite ve saray politikalarının edebî üretim üzerindeki etkisini tarihsel bir süreklilik içerisinde incelemek oluşturur. Veri toplama sürecinde iki temel aşama takip edilmiştir. İlk aşamada, araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte dönemin birincil kaynakları olan tezkireler ve tarih kitaplarının yanı sıra konuyla ilgili modern akademik çalışmalar titizlikle taranmıştır. İkinci aşamada ise araştırmanın asıl temelini oluşturan Ehlî-i Şîrâzî'nin yaklaşık 11.000 beyitlik Divan'ı ile Şem'u Pervâne ve Sihr-i Helâl gibi temel mesnevileri incelenmiştir. Toplanan verilerin analizinde içerik analizi tekniği benimsenmiştir. Şairin eserlerinde yer alan tasavvufî ve mecazî temalar, imgeler ve üslup özellikleri sistematik olarak çözümlenmiş; elde edilen veriler tarihsel ve karşılaştırmalı yöntemle sentezlenerek şairin farklı hanedanlar altındaki edebî kimliği ve özgünlüğü ortaya konmuştur.

Etik İlkeler ve Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu metin, mevcut kaynakların sınırlılığı ve bazı tarihî bilgilerin net olmayışı nedeniyle tam anlamıyla bütüncül bir değerlendirme sunamamaktadır. Ehlî-i Şîrâzî hakkında tezkirelerde yer alan bilgiler zaman zaman çelişkili olup, bu da şairin biyografik verilerinin yorumlanmasında belirsizliklere yol açmaktadır. Ayrıca bazı eserlerinin günümüze ulaşmaması, edebî kişiliğinin kapsamlı şekilde analiz edilmesini zorlaştırmaktadır. Metin, ağırlıklı olarak ikincil kaynaklara dayanmakta olup birincil yazmaların eksikliği içerik derinliğini sınırlamaktadır. Bu nedenle değerlendirmeler elde edilen veriler ışığında yapılmış olup yeni kaynaklara ulaşılması durumunda daha geniş ve isabetli sonuçlara ulaşmak mümkün olabilir.

Bulgular

Araştırmanın bulguları, Timurlu, Akkoyunlu ve Safevî hanedanlarının uyguladığı sanat ve edebiyatı destekleyici politikaların, dönemin edebî üretimini ve şairlerin yetişmesini doğrudan teşvik ettiğini ortaya koymaktadır. Ehlî-i Şîrâzî bu üç farklı siyasi otoritenin saray çevresinde yer alarak dönemin kültürel imkânlarından geniş ölçüde yararlanmış ve bu dinamikleri eserlerine güçlü bir şekilde yansıtmıştır. Şairin eserlerine yönelik yapılan incelemeler, aşk temasının hem tasavvufî hem de mecazî boyutlarıyla merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Ehlî-i Şîrâzî şiirlerinde zengin bir

imge ve sembol dünyası kullanarak klasik Fars edebiyatı geleneklerini sürdürmüştü; ancak bu geleneksel yapıyı bireysel yaratıcılığıyla harmanlamıştır. Üslup bakımından şairin Hint üslubunun (Sebk-i Hindî) karmaşık hayal oyunlarından ziyade Irâkî üslubun dil ve anlatım özelliklerine daha yakın olduğu ve bu geleneğin geç dönemdeki en önemli temsilcilerinden biri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca şairin farklı hanedanlar için kaleme aldığı Şem'u Pervâne (Akkoyunlu) ve Sihri Helâl (Safevî) gibi eserler onun değişen siyasi ve sosyal şartlara uyum sağlayabilen esnek bir edebî kimliğe sahip olduğunu doğrulamaktadır. Bulgular şairin üç farklı hanedan dönemi boyunca edebî bir süreklilik ve dönüşüm içerisinde olduğunu klasik gelenek ile yeni edebî zevkler arasında özgün bir denge kurduğunu göstermektedir.

Timurlular, Akkoyunlular ve Safevîler Döneminde Fars Edebiyatına Genel Bir Bakış

1.1 Timurlular

Timurlular dönemi, İran'ın edebî dönemleri arasında seçkin bir yere sahip olmasa da bu dönem, şair ve ediplerin çokluğu ile edebiyatın geniş bir coğrafyaya yayılması bakımından mümtaz ve dikkat çeken bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Ali Şîr Nevâî, *Tezkire-i Mecâlisü'n-Nefâis* adlı eserinde bu dönemin şiir ve edebiyatına geniş yer ayırmış; Horasan ve Mâverâünnehir bölgelerinde yaşamış 132 şair hakkında bilgi vermiştir. Timur'un İran'a hâkim olma amacıyla gerçekleştirdiği kanlı seferler ve askerî müdahaleler sonucu ortaya çıkan kargaşa ve huzursuzluk ortamına rağmen, Timurlu şehzadelerin ve mahallî hükümetlerin edebiyatı destekleyici tutumu sayesinde bölge, şair ve ediplerin bir araya geldiği önemli bir merkez hâline gelmiştir. Yaşanan siyasî karışıklık nedeniyle dağılan birçok âlim, şair ve edip, bu merkezlerde toplanarak farklı bölgelerden himaye görme imkânı bulmuştur. Timur, şiir hakkında bilgi sahibi olup şairleri değerli kabul eden bir hükümdardır. Onun ardından gelen hükümdarlar da şiire ve edebiyata büyük önem vermişlerdir. Nitekim Şâhruh ve Baysungur döneminde Herât; Halil Sultan ve Uluğ Bey döneminde Semerkand; Mîrânşâh ve oğulları döneminde Tebriz; İskender b. Ömer Şeyh ile İbrahim Sultan b. Şâhruh döneminde ise Şîraz, şair ve ediplerin toplandığı önemli edebî merkezler hâline gelmiştir (Zeylâbî, 2004, s. 835; Kaska, 2019, s. 131-132). Hüseyin Baykara ile veziri Ali Şîr Nevâî'nin Herât'a hâkim olmalarıyla birlikte Timurlu sarayı yeniden bir ilim ve kültür merkezi hâline gelmiş, bu dönemde tarih bilhassa muamma, lügaz, nazire, tarih düşürme- inşâ, resim, musiki, matematik, astronomi, güreş, zekâ oyunları, gizli ilimler gibi alanlarda önemli eserler kaleme alınmıştır. 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Herât'ın önemli bir kültür ve medeniyet merkezi hâline gelmesi için Hüseyin Baykara'nın gösterdiği çaba ve gayretler dikkat çekmektedir. Hüseyin Baykara'nın oluşturduğu kültür, sanat, edebiyat ve bilim çevresi; İran'ın ve Doğu'nun entelektüel ve sanatsal hayatı üzerinde büyük bir etki bırakmıştır (Kartal, 2020, s. 187-189). Hüseyin Baykara devrindeki Herât'ın sosyal ve kültürel hayatı hakkında en kapsamlı bilgiler, Vâsîfî'nin *Bedâyi'u'l-Vekâyi'* adlı eserinden öğrenilmektedir. Ancak bu dönemde Farsça şiir, önceki yüzyıllardaki canlılığını yitirmeye başlamıştır. Bu sürecin önde gelen temsilcileri arasında Ni'metullah-ı Velî ve Kâsım-ı Envâr da tasavvufî şiirin dikkat çeken isimleri arasında yer almaktadır. Öte yandan, zengin şehir merkezlerinde İran şairlerini yakından tanıyan Timurlu Mirza ve beyleri, kendi ana dillerinde de edebî ürünler verilmesini teşvik etmişlerdir (Aka, 2012, s. 179).

Türk kültürünün yanı sıra Arap, Fars ve Hint kültürlerinin de etkisinin görüldüğü Herât şehrindeki Timurlu idareciler, çeşitli siyasi yapıların bıraktığı zengin kültürel mirasın da etkisiyle, sadece siyasî alanda değil, ilim ve kültür bakımından da yüksek düzeyde bir gelişim göstermiştir. Timurlular döneminde Herât'ta ilmî faaliyetlerin üst düzeye ulaşmasının temel nedeni, sultan ve mirzaların şiir, edebiyat, resim, müzik, astronomi, matematik, hat gibi birçok alana destek vermelerinin yanı sıra, pek çoğunun bizzat şair olmalarıdır (Söylemez, 2024, s. 208). Ehlî-i Şîrâzî'nin yaşadığı dönemde Herât şehri ilim ve kültürün önemli merkezi olmuştur. Hüseyin Baykara ve onun bilge veziri Ali Şîr Nevâî sanatçıları, şairleri ve bilim adamlarını övgüye değer gayret ve çabalarıyla teşvik etmişler ve her bölgeden ilim ve edep ehli oraya yönelmiştir. Geçimlerini padişah ve emirlerin

üstlendiği birçok ilim ehli, bu şehirde yaşamıştır. Timur dönemi iç ve dış pek çok savaş ve çatışmaya rağmen Fars edebiyatının antik döneminin son dönemi sayılabilecek bazı yönleriyle edebî açıdan zengin dönemlerden biri olarak gösterilebilir.

Timur ve Şahrüh'un torunları bilim ve edebiyata onlardan daha fazla ilgi göstermiştir. Sultan Halil, şiire ve müziğe ilgi göstermiş ve hatta hayatı aşk ve sarhoşluk içinde geçmiştir. Kendisi hem şairdir hem de şair yetiştiren bir kişidir. Esterabad hükümdarı Şahrüh'un oğlu Mirza Baysungur da Şahnâme'nin özel bir nüshasının toplanması, düzenlenmesi, yazılması ve özel bir mukaddimenin eklenmesi için 829h. yılında emir vermiştir (Karger, 1389, s. 22). Bu devrin en önemli edebî özelliği şiir ve edebiyatın yayılmasıdır. Toplumun her kesiminden insanın, bilim insanı, din adamı, emir ve padişahlara kadar her sınıftan insanın şiir ve şairlik zevki olduğu görülmektedir. Timurlu kral, şehzade ve emir saraylarında edebiyatın bu kadar yaygın olma sebebi elbette onların çoğunlukla şiire ve şairliğe olan ilgisi, edebiyatın gelişimi için yazar ve şairlere olan destekleridir.

Bu dönemde Timurlu şahların sarayında farklı eyaletlerde hüküm süren şahlarla şehzadeler kendi saraylarında şair ve edipleri himaye etmeye çalışmışlardır. Halil Sultan (ö.1411), İskender Mirza (ö.1415) ve Seyyid Ahmed Mirza (ö.1410?) gibi Timurlu şehzadeler hem Farsça hem de Türkçe şiirler yazmıştır. Timurlular dönemi şair niceliği ve niteliği açısından İran'ın en parlak dönemi olsa da Fars şiirinin edebî olarak gerileme dönemlerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle şiir avam halkın elinde, şiir ve saray meclislerine girebilmek için kullandıkları bir araç haline gelmiştir (Karger, 1389: 23). Bu dönemin önemli şairleri arasında İsmet-i Buhârî, Şâh Nimetullâh Velî (ö.834), Şâh Kâsım Envâr (ö.837), Azer-i Tûsî (ö.?), Emîr Şâhî-i Sebzevârî (ö.857), Âsafî-yi Herâtî (ö.923), Muhammed Şîrîn Şems Mağribî-i Tebrîzî (ö.809), Lütfullâh-i Nişâbûrî (ö.816), Kâtibî-yi Turşîzî (ö.?) ve Ehlî-i Şîrâzî gibi şairler bulunmaktadır (Kaska, 2020, s. 134).

Bu döneme ait gazeller içerik bakımından üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır: âşıkane, arifane ve kalenderane gazeller. Âşıkane gazeller, çoğunlukla umutsuz bir aşkı konu edinir. Bu türde âşık, maşuka ulaşma ümidini yitirmiştir; kendisini sevgiliye kavuşmaya layık görmez ve derin bir sitem içindedir. Abartılı bir anlatımla kendini küçük düşüren şair, maşukun köpeği olmayı dahi bir onur sayar. Bu tür mazmunlar dönemin gazellerinde sıkça yer almış; “Mekteb-i Vukû” ve “bezginlik akımı” adı verilen edebî anlayışların ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Arifane (irfanî) gazeller, tasavvufun ve irfanî düşüncenin yoğun biçimde rağbet gördüğü bu dönemde önemli bir yer tutmuştur. Kemâl-i Hocendî (ö.808), Muhammed Şîrîn Şems-i Mağribî-i Tebrîzî (ö.809), Lütfullâh-i Nişâbûrî (ö.816), Şâh Nimetullâh Velî (ö.834), Şâh Kâsım Envâr (ö.837), Emîr Şâh-i Sebzevârî (ö.857) ve Âsafî-yi Herâtî gibi şairler (Zeylâbî, 2004, s. 836; Kaska, 2019, s. 134) yalnızca sanatkar kimlikleriyle değil, aynı zamanda irşat ve hidayet makamındaki manevî şahsiyetleriyle de tanınmışlardır. Bu tür gazellerde öne çıkan başlıca temalar şu şekilde sıralanabilir: Vahdet-i vücûd, hakiki tevhid inancı, Allah'ın nimetlerini anmak, maşuk uğruna benliği yok etme, dünyevî arzulara sırt çevirme, pîre saygı, aşkın kudreti karşısında aklın yetersizliği, aşk, sarhoşluk ve cefanın övgüsü. Ancak bu gazellerde nazarî irfana ait soyut kavramların ve kuru ıstılahların yoğun biçimde kullanılması, zaman zaman eserlerde tekdüzeliğe ve okuyucuda bıkkınlık hissine neden olmuştur. Kalenderane gazeller ise geleneksel dinî anlayışa ve zahit-sûfî tipine karşı mesafeli bir duruş sergiler. Bu gazel türünde rindlik, serbestlik ve sarhoşluk yüceltilirken; zahitlik, şekilci dindarlık ve zahidâne tavırlar küçümsenmiştir.

1.2 Akkoyunlular

Akkoyunlular, 1460'tan 1501'e kadar İran, Irak, Anadolu ve Kafkasya'nın bazı bölgelerinde hüküm süren, Türkmen kökenli bir hanedandır. Türk-İran kültürünün etkisinde gelişen bu devletin kurucusu Kara Osman'dır. Onun döneminde Akkoyunlular yerel bir güç hâline gelmiş, Uzun Hasan zamanında ise en parlak dönemini yaşamışlardır. Devlet, 1514 yılında Sultan Murad'ın ölümünden sonra tamamen ortadan kalkmıştır. Akkoyunlu hanedanı mensuplarıyla büyük beyleri, kısa süren

iktidar dönemlerine rağmen hem Türkiye’de hem de İran’da cami, medrese, kervansaray, hastane, türbe ve saray gibi birçok eser inşa ettirmişlerdir. Hakikaten kaynaklarda, Hasan Bey’in cami, medrese, zaviye ve kervansaray gibi birçok eser yaptırdığı belirtilmektedir (Sümer, 1989, s. 274; Yavuz, 2010: 64; Sümer, 2003: 20). Akkoyunlular döneminde, özellikle Uzun Hasan’ın hükümdarlığı (1453–1478) sırasında, ilim, sanat ve kültür alanlarında dikkat çekici bir gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde âlimler, şairler, sanatçılar ve zanaatkârlar, devletin himayesinde saygı görmüş; bilimsel ve edebî üretim teşvik edilmiştir. Uzun Hasan’ın sarayı, dönemin önde gelen düşünür ve sanatçıların bir araya geldiği bir ilim ve kültür merkezi konumuna yükselmiştir. Bu ortam, Türk-İran medeniyetinin sentezlendiği kültürel bir altın çağın doğmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Uzun Hasan yönetimi, dinî ve mezhebî hoşgörüyü dayalı bir yönetim anlayışı benimsemiş; Yahudi, Hristiyan ve diğer inanç mensuplarına sosyal güvence ve dini serbestiyet sağlamıştır. Bu tutum, döneminin siyasi ve toplumsal şartları açısından ileri bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Akkoyunlu Devleti bu dönemde bilimsel gelişme, kültürel üretkenlik ve toplumsal barışın bir arada yaşandığı örnek bir uygarlık modeli oluşturmuştur.

Akkoyunlu hükümdarları, ilim ve edebiyata büyük önem vermiş; dönemlerinin tanınmış şair ve âlimlerini saraylarında himaye etmişlerdir. Gerek Uzun Hasan Bey döneminde gerekse oğlu Sultan Yakup Bey zamanında olsun ilim, şiir ve musiki, Akkoyunlu sarayında oldukça değer görmüştür. Bu bağlamda Mevlânâ Ebû Bekr-i Tihârî’nin *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye* adlı eseri, Hasan Bey devrindeki olayları aktarırken; Fazlullah b. Rûzbehân’ın *Târîh-i Âlemârâ-yi Emini* adlı eseri ise Yakup Bey dönemini anlatan önemli kaynaklar arasında yer alır. Uzun Hasan Bey’in Azerbaycan’dan sonra İran ve Irak’ı da hâkimiyeti altına alması, Akkoyunlu düşünce hayatına yeni bir yön kazandırmıştır. Doğu’da büyük bir imparatorluk kuran Hasan Bey, sadece mükemmel bir devlet ve askerî teşkilat kurmakla kalmamış, aynı zamanda ilim ve fennin yaygınlaşmasına da büyük önem atfetmiştir. Irak, İran, Mâverâünnehir ve Türkistan’ın önde gelen âlim, şair ve ediplerini sarayına davet ederek etrafında güçlü bir ilmî ve edebî çevre çevre oluşturan Hasan Bey’in haftanın belirli günlerinde söz konusu seçkin topluluğu bir araya getirerek ilmî müzakereler yaptırdığı ayrıca, dönemin önemli kültür ve edebiyat merkezleri olan Herât, İstanbul ve Kahire ile rekabet edebilmek için sarayına gelen âlimlere, şairlere ve sanatkârlara bol miktarda hediyeler sunduğu bilinmektedir. Örneğin, ünlü matematikçi ve astronom Ali Kuşçu, yüksek ilim sahibi Celâlüddîn Devvânî ve fıkıh âlimi İmam Ali gibi isimler, Akkoyunlu sarayına mensup kişilerdendir (Çağatay, 2003, s. 48; Sözen, 2003, s. 370).

Akkoyunlu sarayında tasavvufî hayat özellikle Uzun Hasan döneminde gelişmiştir. Uzun Hasan’ın dervişliğe meyilli bir karaktere sahip olduğu, ülkenin çeşitli bölgelerine tekke ve zaviye yaptırmasından anlaşılmaktadır. Mezhep ayrımı gözetmeksizin Safeviyye, Halvetiyye, Nakşibendiyye, Bayramiyye gibi farklı tarikatlarla hoşgörüyü yaklaşmıştır. Eşi Selçuk Hatun da Tebriz’de bir zaviye yaptırarak Dede Ömer Rûşenî’yi davet etmiştir. Uzun Hasan’ın, Molla Câmi¹ gibi önde gelen sûfi şairlere ilgi gösterdiği ve Şeyh Cüneyd’in müridi olduğu rivayet edilmektedir. Bu dönemde Herât, Tebriz ve Erdebil’deki tasavvuf çevreleri birbirini etkilemiş; Dede Ömer Rûşenî, İbrahim Gülşenî, Fazlullah-ı Esterâbâdî gibi isimlerin mistik görüşleri şiiri derinden etkilemiştir. Molla İlâhî, Usûlî, Nesîmî, Firişteoğlu ve Refî’î gibi şairler ise Hurûfî edebiyatının gelişmesinde önemli rol oynamışlardır (Konur, 2000, s. 47-48). Akkoyunlu Sultanı Yakup Bey’in hükümdarlığı döneminde Tebriz, şairler, ressam ve bilim insanları için önemli bir kültür ve sanat merkezi hâline gelmiştir. Bizzat kendisi de şiirle ilgilenen, edebiyat ve sanata değer veren bir hükümdar olan Sultan Yakup, zarif tabiatı ve sanatkârlarla kurduğu yakın ilişkiler sayesinde dönemin önde gelen şair ve sanatçıların himaye etmiştir. Saltanatı boyunca Tebriz, Türkçe ve Farsça eserler veren ediplere, hattatlara, şairlere ve musikişinâslara ev sahipliği yapmıştır. Güzel yazı (hüsn-i hat), şiir ve müzik

¹ Ünlü İranlı mutasavvıf Molla Câmi; Uzun Hasan Bey, Sultan Yakup ve Yusuf Bey ile görüşmüş, onların büyük bir ilgisiyle karşılaşmıştır. Herât ekolü (Herât ve Şîrâz’da yapılan edebiyat, hat, cilt ve minyatür sanatı ile oluşan) Doğu Anadolu, Irak ve Azerbaycan bölgesindeki edebiyatı etkilemiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 224-225).

alanında gösterdiği himaye, Sultan Yakub'un birçok kaside yazılmasına vesile olmuştur. Bu dönemde Akkoyunlu hanedanı, özellikle ilim ve edebiyata verilen destek bakımından tarihî bir zirve yaşamıştır. Bu sebeple Sultan Yakub devri, Akkoyunluların yaklaşık yarım asrı bulan tarihindeki en parlak ilmî ve edebî dönemlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Konur, 2000, s. 48).

1.3 Safevîler

Safevî Hanedanı, İran kökenli ve Şîî mezhebine mensup bir hanedan olarak 1501–1736 yılları arasında yaklaşık iki buçuk asır boyunca İran'a hükmetmiştir. Hanedanın kurucusu Şah İsmail I, 1501 yılında Tebriz'de taç giyerek Safevî İmparatorluğu'nu resmen kurmuş, İran'da Şîîliği devletin resmî mezhebi hâline getirmiştir. Hanedanın son döneminde Şah Sultan Hüseyin'in Hotakiler karşısında 1722'de aldığı yenilgi, devletin çöküş sürecini başlatmış; nihayetinde Nadir Şah'ın 1735'teki müdahalesiyle Safevî yönetimi tamamen sona ermiştir. Safevî dönemi, İran tarihinin yeniden merkezî bir otoriteye kavuştuğu bir çağ olarak büyük önem taşır. Zira, Sasani İmparatorluğu'nun yıkılışından sonraki dokuz yüzyıl boyunca ortaya çıkan Tahirîler, Saffarîler, Samanîler, Büveyhîler ve Ziyarîler gibi yerel hanedanlar, İran topraklarını tek bir siyasi bütünlük altında birleştirememiştir. Bu siyasi birliği ilk kez Safevîler sağlamış, böylece İran tarihinde modern devlet yapılanmasının temellerini atmışlardır ([https://fa.wikipedia.org/wiki/صفوی_\(دودمان\)](https://fa.wikipedia.org/wiki/صفوی_(دودمان))). Safevî hanedanının kurucusu Şah I. İsmail hem Türkçe hem de Farsça şiirler kaleme almış bir hükümdar olarak öne çıkmıştır. Oğlu Sam Mirza da şair kimliğiyle tanınmakta; diğer oğlu Behram Mirza ise hat ve musiki gibi özel maharet gerektiren sanatların dışında, edebî yetkinliğiyle kalem ehli olarak değerlendirilmektedir (Karger, 1389, s. 26).

Safevî Devleti'nin kurulmaya başladığı dönemde, Osmanlı yönetimiyle eş zamanlı olarak Fars dili hem İran coğrafyasında hem de Avrupa'da, özellikle Balkan Yarımadası'na kadar etkisini göstermeye devam etmiştir. Bu süreçte Safevî hükümdarlarının, kendilerinden önceki Timur ve Akkoyunlu hanedanları üzerinde siyasi ve kültürel bir mirasa sahip olmaları, aynı zamanda şiir söyleme yeteneklerinin bulunması, onların sanata ve edebiyata duydukları ilgiyi açık biçimde ortaya koymuştur. Timurluların son dönemlerinde olduğu gibi, Safevîler devrinde de gazel, bilmece ve mesnevi türleri büyük ilgi ve heyecanla karşılanmıştır. Safevî hükümdarlarının bir kısmı musikiye ilgi duymuş; ayrıca Şahnâme'nin okunması ve yeniden yazımı gibi faaliyetleri desteklemişlerdir. Diğer bazı hükümdarlar ise hat, tezhip, minyatür ve resim gibi görsel sanatlara yönelmiş; şairler ve kalem erbabı sanatkârlar himaye edilmiştir. Safevîler dönemi, siyasi, toplumsal, ekonomik ve sanatsal bakımdan İran tarihinin en önemli evrelerinden biri olmasına rağmen, ilim ve edebiyat alanında beklenen düzeyde bir canlılık gösterememiştir. Her ne kadar saray çevresi şairleri ve sanatkârları desteklemişse de dinin resmîleşmesi ve katı dindar anlayışın yaygınlaşması, edebî yaratıcılığı ve düşünsel özgürlüğü önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Bu nedenle, dönemin edebî ürünleri genellikle methiye üslubunda, taklitçi tasavvufî şiirler ve dinî içerikli eserler olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, bazı seçkin şair ve yazarlar, dönemin genel durgunluğuna rağmen edebiyatın tamamen sönmesini engellemiş ve sonraki yüzyıllardaki edebî gelişmelerin temelini oluşturmuştur.

Safevîler döneminin başlangıcı ve Hint alt kıtasında Gurlular (Gurgânîler) Hanedanlığı'nın kurulmasıyla birlikte, Fars dili ve edebiyatının yayılması için yeni bir zemin oluşmuştur. Bu yeni coğrafyalar, Farsça eserler kaleme alan yazarlar, şairler ve müellifler için âdeta bir sığınak ve yeni bir yurt hâline gelmiştir. Çok geçmeden bu topraklarda, özellikle Sâmanî halkı arasından pek çok şair yetişmiş ve Farsça nazım ve nesir alanında çeşitli türlerde birçok eser ortaya konmuştur. İran topraklarında rağbet görmeyen birçok İranlı yazar ve şair, Safevî yönetiminin kültür politikaları nedeniyle ülkeyi terk ederek Hindistan'a göç etmiş; burada sarayların himayesine girerek Fars dili ve edebiyatının yaygınlaşması ve kalıcılığı için faaliyet göstermişlerdir. Nitekim Şah İsmail ve diğer bazı Safevî hükümdarlarının Fars dili ve edebiyatına yeterince önem vermemesi, özellikle nesir alanında ciddi bir gerilemeye yol açmış; Farsça nesir belki de tarihinde eşi görülmemiş bir zarar

görmüştür. Safevî döneminde İran'da yaşanan önemli sorunlardan biri de önceki dönemlerde olduğu gibi kendine özgü bir üslubu olan, adından söz ettiren güçlü şairlerin azlığıdır. Ancak bu durum, İran'da şair veya yazar eksikliğinden kaynaklanmamaktadır. Aksine, **Tuhfe-i Sâmi** gibi kaynak eserlerde, Safevî sarayında yaşamış ve faaliyet göstermiş çok sayıda şairin adı geçmektedir. Şairlerin sayıca az görünmesinin temel sebeplerinden biri, Safevî hükümdarlarının daha çok dinî ve siyasî meselelerle ilgilenmeleri ve bu alanlarda faaliyet gösteren kimselere öncelik tanımalarıdır. Bir diğer sebep ise, hükümdarların, şairlerin kaleme aldıkları övgü şiirlerine ilgi göstermemeleri, dolayısıyla şairlerin teşvikten yoksun kalmalarıdır (Karger, 1389, s. 27-28).

Safevî Devleti'nin kuruluşundan itibaren, ilk dönem padişahlarının şairlere karşı sergilediği ilgisizlik ve bu konudaki mesafeli yaklaşımları, şiiri özellikle de kaside türü üzerindeki üretimi olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde şairlerin saray çevresinden yeterli ilgiyi görmemesi, kaside yazımında belirgin bir duraklamaya yol açmıştır. Ancak zamanla bu olumsuz tutum değişmeye başlamış; sonraki dönemlerde kasideye yönelik ilgisizlik ve muhalefet azalmış, bu nazım türü yeniden canlanma sürecine girmiştir. Safevî sarayları, özellikle ilerleyen yıllarda, Hindistan'daki Babür saraylarına benzer şekilde şairlerin eserlerini sundukları, edebî faaliyetlerin yürütüldüğü merkezler hâline gelmiştir. Safevî padişahlarının ilk dönemlerdeki şiire karşı ilgisiz tutumları zamanla yerini daha çok sanata açık bir yaklaşıma bırakmış; şiir ve şairlerin bulunduğu meclisler oluşturulmuş, böylece edebî ortam yeniden hareketlenmiştir.

2. Ehlî-i Şîrâzî'nin Hayatı

Bazı kaynaklarda Ehlî-i Şîrâzî'nin 854 hş. yılında Şîrâz'da doğduğu belirtilmektedir (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 3; Tokmak, 1994, s. 533), Araştırmacı Tovfik Subhânî'ye göre Ehlî-i Şîrâzî 858 hş. yılında dünyaya gelmiştir (Subhânî, 1395: 385). İsmi Muhammed olmasına rağmen eserlerinde hiçbir şekilde ismini zikretmeyip mahlası olan Ehlî-i Şîrâzî'yi kullanmıştır. Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî, Timurlu, Akkoyunlu ve Safevî sarayında bulunmuş hicri 9. yüzyıl şairlerindendir (Safâ, 1364, s. 447). Bazı tezkire yazarları onun ismini "Muhammed" olarak kabul ederken bazıları ise onu Mevlânâ Ehlî-i Şîrâzî ile veya Molla Ehlî-i Şîrâzî olarak adlandırmışlardır. Mezar taşında ise ismi Şeyh Muhammed Ehlî-i Şîrâzî olarak yazılmıştır. Şair kendi gazeliyatında daima Ehlî mahlasını kullanmış, eserlerinin mukaddimesinde de kendisini Ehlî-i Şîrâzî olarak tanıtmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde onun tezkirelerde farklı mahlaslar kullandığına işaret edilmiştir (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 1; Karger, 1389, s. 31).

Muhammed b. Mübârek Şah el-Kazvî'nin çevirisini yapmış olduğu *Mecâlisü'n-nefâis* adlı eserde "*Ehlî, uysal bir insandı bu sebeple Ehlî mahlasını kullandı*"ğını nakletmiştir. Ali Şîr Nevâî, onu şairliği üzerine tanıtan tezkirelerin aksine zihinsel ve davranışsal özelliklerini dikkate almıştır. *Menâkıb-ı Ehbâb* adlı tezkirede, "*Ehlî isminin Vahşî kelimesinin karşısı olarak alaycı bir şekilde seçildiğini belirten iki hikâye bulunmaktadır. Şairin bu durumdan rahatsız olduğu ve bu mahlâsın onun ehil biri olduğuna dair bir anlam taşımadığı*" ifade edilmiştir. Ehlî-i Şîrâzî'nin Divanının musahhihi Hâmid Ehlî-i Şîrâzî, onun Ehlullah (Allah dostları) ve Ehl-i Beyt'e mensup olduğunu işaret etmiştir. Divanında Ehl-i Beyt ve Peygamber ailesine duyduğu derin sevgi ve övgüler göz önüne alındığında, bu iddia çok da uzak bir ihtimal olarak görülmemektedir. Şairin hayatı boyunca sade, huzurlu ve dervişane bir yaşam sürmesi toplumsal ve siyasal olaylara fazla karışmamasından ötürü mahlasını ehli olarak belirtmişlerdir. Öte yandan, Ehlî-i Tûrşîzî gibi bazı şairlerin de bu ismi benimsediği ve mahlas olarak kullandıkları da bilinmektedir. Ancak şair hakkında tezkirelerde net ve güvenilir bilgiler mevcut değildir. Bunun başlıca nedenlerinden birkaçı, tezkirelerin çoğunun ya birbirlerinin kopyası olması ya da başkalarının söylemlerini ve içeriklerini başka divanlardan derlemiş olmalarıdır. (Karger, 1389, s. 31-32). Tezkireciler şairi anlatırken hiçbir zaman ismini zikretmemiş sadece mahlasından yola çıkarak Ehlî-i Şîrâzî ismini yazmışlar ve Ehlî ismini ön plana çıkarmışlardır.

Şairin doğum yeri hakkında elde net bir bilgi bulunmamaktadır. Tezkire yazarlarının çoğuna göre Ehlî-i Şîrâzî, Şîrâz'da dünyaya gelmiştir. Ancak bazı kaynaklarda ise Ehlî-i Horâsânî ile olan isim benzerliği nedeniyle Horasanlı olduğunu ve Herât'ta doğduğunu ileri sürmüşlerdir. Şairin doğum yeri hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte tezkire yazarları onun gençliğinde Şîrâz'da bulunduğunu sonrasında ise Herât'a gittiğini belirtmiş fakat Sultan Hüseyin'in vefatından sonra tekrardan Şîrâz'a döndüğünü ve ömrünü burada tamamladığından dolayı onun Şîrâz'lı olduğunu yazmışlardır. Ehlî-i Tûrşîzî ile bazen karıştırılarak doğum yerinin Herât olduğu söylenmektedir. Kasidelerini geçimini sağlamak amacıyla veya dönemin dinî hamilerine hizmet etmek için yazmış olması da Ehlî'nin tanınmamasının ve hayatı hakkında az bilgi bulunmasının nedenleri arasındadır (Karger, 1389, s. 33). 84 yıl ömür süren şair, şiirlerinde yaşlandığını şöyle dile getirmiştir:

یارب بگیر دست من پیر ناتوان کز دست عمر گر انمايه شده تباہ
موی سیاه را بعبت کرده ام سفید روی سفید را بگنه کرده ام سیاه

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 554)

Ya Rab! Tut ben güçsüz, aciz ihtiyarın elinden

Zira kıymetli ömrüm elimden çıkıp heba oldu

Simsiyah saçlarımı boş yere ağarttım,

Beyaz yüzümü de günahla kararttım

هفتاد سال در رخت ای کعبه مراد رفتم بفرق و باز نماندم بعذر لنگ

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 481)

Ey muratların Kâbesi! Yetmiş yıldır senin yolunda gittim

Ancak özüme rağmen geri kalmadım (topal olduğumu öne sürmedim)

شصت سالم جان چو زر در کوره مهرت گذاخت

تا شدم زآلودگی صافی‌تر از ماء معین (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 493)

Altmış yıl canım, senin aşkının ocağında altın gibi eridi;

Ta ki kirlerden arınıp berrak su gibi daha saf hale geldim.

84 yıl ömür sürüp 932 hş. yılında vefat eden Ehlî-i Şîrâzî'nin mezarı, Şîrâz'da Fars edebiyatının önemli isimlerinden bir olan Hâfız-i Şîrâzî'nin mezarının sağ tarafındaki mezarlıkta yer almaktadır. Ayrıca şairin ailesi yani eşi ve çocukları ile ilgili net ve güvenilir bilgiler mevcut değildir. Ancak bir kasidesinin son beytinden yola çıkılarak bir çocuğu olduğu ve ondan ayrı olduğu düşünülmektedir. Hatta Rebbânî, şairin meczup bir baba olduğunu söylemiştir (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 2-4). Divan'ında oğlunun erken yaşta ölümü üzerine bir kasidesi de yer almaktadır.

ای جگر گوشه که پاک آمدی و پاک شدی چشم من بودی و از چشم بدان خاک
بود پرواز بلندت هوس ایمرغ بهشت عالم خاک بهشتی و بر افلاک شدی
مردم از زخم فراق که توای نخل همچو تیراز بر این پیر چگر چاک
صبر کن اهلی اگر زخم غمی واقع که نه تنها تو درین واقع

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 516)

Ey ciğerparem! Tertemiz geldin ve tertemiz gittin,

Gözümün nuruydun, şimdi gözümünden toprağa düştün.
 Senin yüksek uçuşuna cennetin kuşu bile heves ederdi,
 Toprak âleminde bir cennet oldun, şimdi göklere yükseldin.
 Ey genç hurma gibi sevgili! Ayrılığının yarasıyla öldüm, mahvoldum,
 Bir ok gibi, ciğeri dağlanmış bu ihtiyarın kalbine saplandın.
 Sabret ey Ehlî! Eğer bir gam yarası aldıysan
 Çünkü bu olayda kederlenen yalnız sen değilsin.

Karger, hazırladığı yüksek lisans tezinde Ehlî'nin ataları ve babası hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmadığını (bir tezkirede ya da şairin kendi divanında) belirtmiştir (Karger, 1389, s. 33). Ancak Naci Tokmak yazdığı ansiklopedi maddesinde şairin ismini Muhammed b. Yûsuf b. Şihâb-ı Şîrâzî olarak vermiştir. Burada dedesinin isminin Şihâb ve babasının isminin de Yûsuf olduğunu anlıyoruz (Tokmak, 1994, s. 533). Ehlî-i Şîrâzî, şiirin revaçta ve şair sayısının oldukça fazla olduğu bir dönemde yaşamıştır. Timurlu sultanların saltanat dönemlerinin son evrelerinden Safevîli Şah İsmail'in son yıllarına kadarki süreçte yaşayan seçkin şairlerin sayısı fazla olmuştur. Bu nedenle söz konusu dönemde Ehlî-i Şîrâzî'nin eserlerine doğrudan veya dolaylı olarak etki eden birçok şair olmuştur. Ehlî-i Şîrâzî'nin münzevi bir yaşamının olması, onun siyasi ve sosyal olaylara katılmamasının yanı sıra sınırlı dostluk ya da ilişki kurmasından da anlaşılmaktadır. Hiçbir tezkirede şairin çağdaşlarıyla özellikle şair ve sanatçılarla samimi bir dostluğu olduğunu belirten bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak Şîrâz'daki gençlik yıllarında şehrin ileri gelenlerinden ders aldığı ve çeşitli ilimler öğrendiği bilinmektedir (Karger, 1389, s. 39). Ehlî-i Şîrâzî, devrin büyük âlimlerinden Celâleddin ed-Devânî'den dersler alıp öğrenim görmüştür (Tokmak, 1994, s. 533; Erşahin, 2002, s. 234).

Ehlî'nin saray mensuplarına “*Kasîde-i Masnû'a*” (yani sanatlı kasideler) sunmuş olmasından başka onun methiye şairliği hakkında herhangi bir bilgi aktarılmamıştır. Ancak Ehlî-i Şîrâzî'nin divanına göre şair kendi döneminin önde gelen şahsiyetlerinin çoğunu gerek kasidelerinde gerekse mesnevî ve diğer şiirlerinde övgüyle anmıştır. Dönemin padişahları, sultanları ve yüksek rütbeli siyasi erkânından oluşan bu şahsiyetler, başka birçok şairin de methiyelerine konu olmuş seçkin kimselerdir. Ehlî-i Şîrâzî, uzun ömrü boyunca birçok padişahın hükümrânlığına şahitlik etmiştir. Timurlu padişahlarının bir kısmını, Akkoyunlu padişahlarının tamamını ve Safevî devletinde Şah İsmail ve ondan sonra da 12 yıllık Şah Tahmasb'ın hükümdarlığına tanık olmuştur. Özellikle memduhlarından Sultan Yakub ve Şah İsmail dikkat çeken isimlerden olmuştur (Karger, 1389, s. 46; Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 17). Herât'ta bir süre Sultan Hüseyin Baykara'nın hizmetinde bulunup Ali Şîr Nevâî'yi metheden bir kaside de kaleme almıştır. 1489 yılında Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub adına nazmettiği 995 beyitlik *Şem' u Pervâne* adlı bir mesnevisi vardır. Şah İsmail adına kaleme aldığı *Sihri-i Helâl* adlı mesnevi 512 beyitten oluşmaktadır (Tokmak, 1994, s. 533; Safâ, 1364, s. 448).

2.1 Ehlî-i Şîrâzî'nin Edebi Kişiliği ve Eserleri

9. yüzyılın ikinci yarısı ile 10. yüzyılın ilk yarısında, İran'da Şîrâz, İsfahan, Herât gibi merkezler hem önemli hem de gelişmiş edebiyat merkezleriydi. Bu dönemde Irakî üslup tüm ihtişamıyla hüküm sürerek edebî tarzını belirlemiş ve başka yeni bir ekole yer bırakmamıştır. Her ne kadar dönemin şairleri yaşadıkları çağın sosyal, kültürel ve siyasi değişimlerine şahit olmuş olsalar da hiçbiri, yeni söylem biçimlerine meyiletmeden eski geleneği eserlerinde devam ettirmişlerdir. Yeni edebî türler ortaya koyma yönündeki bazı girişimler olsa da bu çabalar genellikle bilmecelelere, muammalara ve zamanla tarih düşürme gibi kurgusal oyunlara dönüşmüştür. Ancak bu tür çalışmalar, edebî derinlikten ziyade dil ve teknik beceri gösterisi olarak görüldüğünden, tezkire yazarları tarafından genellikle sadece eğlencelik uğraşlar olarak değerlendirilmiş; ciddi edebî analiz ve eleştiri alanına alınmamıştır.

Bu dönemin şiiri, biçimsel bakımdan olduğu kadar içerik açısından da yeterli bir derinlik ve gerçeklikten uzaklaşmıştır. Bu nedenle şiir genel anlamda ham ve işlenmemiş bir görünüm sergilemiştir. Ancak bu çıkmaz, Baba Figânî'nin eserleriyle aşılıma başlanmıştır. Figânî, daha yüksek düzeyde bir estetik anlayış gerektiren ve “Hint Üslubu” (Sebk-i Hindî) olarak bilinen yeni bir şiir tarzının öncülüğünü yaparak klasik şiirin dönüşümüne öncülük eden önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu yönüyle Ehlî-i Şîrâzî, dönemin şiirinde ne geçmişin ihtişamını bütünüyle reddetmiş ne de geleceğin yenilik arayışlarına kayıtsız kalmıştır. Aksine her iki eğilimi ustalıklı harmanlayarak hem derin bir mistik tecrübeye yaslanan hem de dünyaya karşı mesafeli bir duruş sergileyen özgün bir şiir anlayışı geliştirmiştir. Onun edebî kimliği, bu iki uç arasında kurduğu özgün ve dengeli yaklaşımla dikkat çekici bir nitelik kazanmıştır. Bu dönemde, klasik şiirin geleneksel görkemini ve süslemeci üslubunu terk ederek çağının edebî gerçekliğine uyum sağlayabilen ender şairlerden biri Ehlî-i Şîrâzî'dir. Ehlî, sadece biçimsel anlamda değil, içerik bakımından da yeni edebî zevklere uygun eserler ortaya koyarak yaşadığı çağın şiir anlayışına cevap verebilecek özgün bir tarz geliştirmiştir. Ehlî'nin aşk anlayışı ise geleneksel mecazî aşkın ötesinde daha çok zahidâne bir tavır, dünyevî arzulardan uzaklaşmayı gaye edinmiştir. Bu aşk, zahidin dünyadan el etek çekerek hakikate yönelişiyle örtüşmektedir. İlk bakışta, Ehlî'nin bu anlayışı dile getirirken Irakî üslubun dil ve anlatım kalıplarına bağlı kalmadığı izlenimi oluşturmaktadır. Bu durum, onun hem geleneksel çizgiden bütünüyle kopmadığını hem de yeni edebî yönelimleri belli bir sınır içinde benimsediğini göstermektedir. Şairlerin, gazellerinin son beytinde kendi mahlasını kullanması geleneği, 11. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış; 12. ve 13. yüzyıllarda ise olgunlaşarak klasik şiirde kalıcı bir unsur hâline gelmiştir. Bu gelenek doğrultusunda, Ehlî-i Şîrâzî'nin gazellerinde de neredeyse her zaman son beyitte mahlasına yer verildiği görülmektedir. Bazı yazarlar ve eleştirmenler, onun şiir tarzını “Hint üslubu” olarak nitelemiş ve onu bu üslubun temsilcilerinden biri kabul etmişlerdir. Ancak Ehlî-i Şîrâzî'nin gazellerine daha yakından bakıldığında, onun şiirlerinde Irak üslubuna ait özelliklerin daha belirgin bir şekilde kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu özellikler şunlardır; âşık daima terkedilmiş, mahrum kalmış ve tamamen teslim olmuş bir hâldedir. Maşuk, yüce bir izzete sahiptir; çok güzeldir ama aynı zamanda zalimdir. Maşukun kimliği belirsizdir; hâlâ muğlaklık perdesi ardındadır, maşuklar yeni bir tarzda zırh giymiş ve kamçı taşıyan şekilde tasvir edilir. Şiirde sadece sözcüklerin güzelliğine odaklanılmıştır ve derin düşünceler şiire tam olarak girmemiştir. Tüm bu özellikler aşk temalı düşünceye dayalı gazellerin özellikleridir. Bu nitelikler, Hâfız ve Sa'dî gibi Irak üslubu temsilcilerinin şiirlerinde görülür ve bu nedenle Ehlî'nin de bu üslubun takipçisi olduğu söylenebilir. Ehlî-i Şîrâzî, aşk temalı gazeller yazan bir şairdir. Her ne kadar onun gazellerinde tasavvufî ve kalenderâne unsurlar bulunsun da bu tür gazellerin sayısı aşk temalı olanlara kıyasla oldukça azdır. Ehlî'ye göre gerçek aşk, saf ve temizdir; yaratılışın en güzel tezahürüdür ve varlık âlemindeki her şeyden üstündür (Karger, 1389, s. 95-96).

Bazı yazar ve eleştirmenler Ehlî-i Şîrâzî'nin şiir anlayışını “Hint üslubu” çerçevesinde değerlendirmiş ve onu bu üslubun temsilcileri arasında göstermiştir. Ancak onun gazellerinde daha çok Irakî üslubuna özgü niteliklerin ön planda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Ehlî'nin şiirlerinde başlıca şu özellikler dikkat çekmektedir: Âşık, sürekli olarak terk edilmiş ve bütünüyle teslim olmuş bir durumdayken erişilmez bir makama sahip olan maşuk ise son derece güzel, fakat aynı zamanda acımasız ve zalim bir karakterdir. Üstelik maşukun kimliği belirsizdir; muğlaklık perdesi arkasında gizli kalmıştır. Bu nitelikler, aşk merkezli düşünce yapısına sahip olan Hâfız ve Sa'dî gibi Irakî üslubunun önde gelen temsilcilerinin şiirlerinde belirgin şekilde görülmektedir. Dolayısıyla Ehlî-i Şîrâzî'nin de bu geleneğin takipçisi olduğu söylenebilir. Ehlî-i Şîrâzî, temelde aşk temalı gazeller kaleme alan bir şairdir. Her ne kadar bazı şiirlerinde tasavvufî ve kalenderâne unsurlar yer alsın da bu tür gazeller sayıca azdır ve onun genel poetikasında belirleyici bir yer tutmaz. Ehlî'ye göre aşk, yaratılışın en güzel tezahürüdür; saf, temiz ve yüce bir duygudur. O, aşkı varlık âleminin üzerinde konumlandırmakta ve bu kavramı şiirinin merkezine yerleştirmektedir (Karger, 1389, s. 97-98). Sanata önem veren Ehlî-i Şîrâzî, şiirlerinde hicvetmeyi ve hicvi çok az kullanmıştır. Bu tarzdaki

şiiirlerini özellikle dinî ve ahlaki kaygılar sebebiyle dile getirmiş; şehvet, şarap ve şarap içme gibi kötü alışkanlıkları hicvetmiştir. Bazı kıtalarında isim belirtmeksizin üstü kapalı bir üslupla bazı kimseleri, davacı birini ve kendisini vazgeçirmek için kötü bir bidat oluşturan bir hâceyi hicvetmiştir (Çiftçi, 2002, s. 374).

Şiir ve edebiyat merkezlerinden biri olan Şîrâz şehrinde yaşamış olan Ehlî-i Şîrâzî, şiirin çeşitli türlerinde eser verme konusunda son derece yetkin bir şairdir. Sâ'm Mirzâ, *Tuhfetü's-Sâmî* adlı tezkiresinde onun hakkında değerlendirmeler yapmıştır. Söz söyleme yolunun yolcuları şiirdeki ustalığıyla tümüyle seçkin bir yere sahip olmuştur. Kâfiye, aruz ve muamma ilimlerinde tam anlamıyla yetkin bir bilgin ve her türlü nazım şekliyle şiir söyleyen biri olduğuna işaret edilmiştir. Onun *Mecma'u'l-bahreyn* ve *Tecnisat* adlı eserleri, akli hayrete düşürecek ölçüde sanatla doludur ifadesini kullanmıştır. Bu şiirler, kaside, gazel, terkîb-i bend, tercî-i bent, kıt'a, rubâî ve mesnevî gibi çeşitli nazım biçimlerini içermektedir. *Âteşkade-i Âzer* adlı kaynakta da onun hakkında “*Molla Ehlî, çağının en fasih şairlerinin önde gelenlerinden biri olup söz ustalığında da temayüz etmiş; şiir sanatındaki maharetini, büyük bir ustalıkla kaleme aldığı manzum kasidelerle göstermiştir*” şeklindeki ifadeler yer verilmiştir. Bazı edebiyatçılar, Ehlî'nin şiirinin Sa'dî'nin üslubundan etkiler taşıdığını belirtmişlerdir. Ehlî'nin sözlerinde, Sa'dî'nin şiirine özgü inceliklerin gizli olduğu iddia edilmiştir (Bâdînlû vd., 1402, s. 43). Aşağıdaki beyit bu iddiaya örnek olarak verilmiştir. İki şaire ait örnek beyit incelendiğinde bu etkileşimi görmek mümkündür.

باز آ که در فراق تو چشم امیدوار چون گوش روزمدار بر الله اکبر است

(Niyâzkâr, 1399, s. 341).

Gel gör senin ayrılığında umutla bekleyen gözüm tıpkı oruçlu birinin “Allahu Ekber” (iftar ezan) sesini beklediği gibidir.

Şair bu beytinde sevgilisinde ayrı kaldığı sürede gösterdiği sabır ve umuduna işaret etmektedir. Orucunu açmak için ezanın okunmasını bekleyen oruçlu kimsenin gösterdiği sabır ile kendisinin sevgiliye kavuşma umuduyla ayrılık acısına gösterdiği sabrı benzetmiştir.

باز آ که چشم صید بتکبیر تیغ تو چون گوش روزه دار بر الله اکبر است

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 111)

Gel gör avcının gözü senin tekbir okundadır

Tıpkı oruçlu kimsenin kulağının “Allahu Ekber” sesinde olduğu gibi

Burada şair kendisi ile avcı arasında bir benzetme yaparak kendisini, avını bekleyen avcı gibi sevgilinin yolunu beklediğine işaret etmiştir. İkisi de ezanı bekleyen oruçlu gibi sabırlı bir şekilde hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır. Ayrıca şair, tasavvufî anlamda Allah'ın varlığına ve birliğine de değinip vahdet-i vücud anlayışını da ön plana çıkarmıştır.

Ehlî-i Şîrâzî, şiirin farklı türlerinde mahir bir şair olup kendisini Hâfız-i Şîrâzî'nin hayranı olarak tanıtsa da şiirlerinde özellikle kasidelerinde Enverî (ö. 585/1189), Hâkânî (ö. 595/1199), Zahîr-i Fâyâbî (ö. 598/1201), Kemâl-i İsfahânî (ö. 638/1240) gibi geçmişin büyük söz ustalarının etkisi görülmektedir (Safâ, 1364, s. 449; Erşahin, 2002, s. 234). Gazelleri Sa'dî'nin üslubunu yansıtırken vukûl tarzındaki bazı gazelleri vezin ve kafiye açısından Baba Figânî-i Şîrâzî ile benzerlik göstermektedir. Ehlî kaside türünde özellikle masnû'a (süslü sanatlı kaside) kasidelerde Selmân-i Sâvecî'yi örnek almıştır (Bâdînlû vd., 1402, s. 49-50).

باز آی و دلِ تنگ مرا مونس جان باش وین سوخته را محرم اسرار نهان باش

(Hemîdyân, 1395, s. 2896)

Geri gel ve bu perişan gönlümüze can dostu ol

Bu yanmış aşığın aşikâr sırlarına mahrem ol

Bu beyitte Hâfız, sevdiğini geri çağırarak kalbinin dağınık ve perişan hâlini dile getirmiş aynı zamanda aşk ateşiyle yanmış ve olgunlaşmış bir aşığın sırra ulaşma iştiağını ifade etmiştir. Kendisine çare olmasını talep etmiştir. Şair, buradaki سوخته ifadesinden kinayeli olarak kendisine işaret etmiştir.

دل نرم کن ای شمع و مرا مرهم جان باش

امشب که چراغ نظری چرب زبان باش

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 261)

Bu gece nazarının ışıyla parlayan ve tatlı dilli (güzel söz söyleyen) ol

Ey mum, kalbi yumuşat ve bana canın merhemi (gönül yarama ilaç) ol

Ehlî, bu beyitte sevgiliye hitaben gece vaktinde ona şefkatli olup güzel sözler söylemesini ve gönül yarasına onun merhem olmasını istemiştir. Burada klasik şiirde olduğu gibi mum metaforunu kullanıp aşk ateşinde yanıp tükenen aşığın mum gibi eriyip gittiğini dile getirmiştir. Şair aşk ateşiyle tükenen sevgili ile hakikat ışığını temsil etmiştir.

Ehlî'nin şiir tarzı, Irakî üslubun devamı olarak değerlendirilmiştir. Zira onun şiirlerinde ne garip hayal oyunlarına dayanan mazmunculuk ne de Hint üslubunun ince hayal kırıntılarına rastlanır. Gerçekte, onu Irakî tarzın son temsilcilerinden biri olarak görmek mümkündür. Zira O, Irakî tarzı ve kendisinden önceki şairlerin dil ve düşünce biçimlerini kullanmaya gayret etmiş, bununla yetinmeyerek aynı zamanda yeni ve özgün sözler söylemeye çalışmış ve adeta kendinden önce yaşamış olan şairleri sözü ve hayal gücüyle geride bırakmak istemiştir (Bâdînlû vd., 1402, s. 43; Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 65).

84 yıllık ömründe üç farklı hanedanın sarayına mensup olan Ehlî-i Şîrâzî, gerek söz konusu hanedanların önemli şahsiyetlerini gerekse başka önemli şahsiyetleri methetmek için kasideler kaleme almıştır. Şîrâzî şairin birçok esere sahip olduğunu ve neredeyse tüm şiir türlerinde ürünler verdiğini daha önce ifade etmiştik. Ehlî-i Şîrâzî, konu bakımından tarihî olaylara, dinî temalara ve sosyal geleneklere yer veren edebî bir kimliğe sahiptir. Şairin eserlerini, mevcut veriler ışığında değerlendirmek mümkündür. *Hediyet 'ül-ârifîn* adlı eserde aktarıldığına göre Ehlî'ye ait toplam 12 eser bulunmaktadır. Ancak bu eserlerden beşine dair herhangi bir nüsha mevcut olmadığından söz konusu eserler günümüze ulaşmamıştır. Eserleri arasında şiir mecmuası olan *Divân'ı*, *Şem'u Pervâne*, *Sihri-i Helâl* gibi önemli mesnevileri, *Rûbâ 'iyyât* ve *Kasâ'id-i Masnû'a* gibi eserleri vardır (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 12).

Divân'ı yaklaşık 11.000 beyti aşkın şiir mecmuasından oluşmaktadır. 1400 gazel, 75 kaside, 6 terkîb-i bent" ve "tercî'-i bent, üç muhammes, bir müstezat, 121 kıt'a, elli adet tarih manzumesinden müteşekkildir (Tokmak, 1994, s. 533). Ancak, Rebbânî neşrettiği Ehlî-i Şîrâzî'nin Divanı'nda 1400 gazelin (7941 beyit) ve 75 kasidenin (yaklaşık 2135 beyit) bulunduğunu belirtmiştir. Bu kasideleri konuları açısından sınıflandırıp numaralandırmıştır. Eser, *Aruz ve Kafiye Risaleleri*, *Muamma*, *Lugaz Risalesi*, *Sakînâme*, *Sihri-i Helâl*, *Şem'u Pervâne*, *Fevâid el-Fevâid* gibi manzumlardan oluşmaktadır. Divandaki gazeller genellikle beş ile yedi beyitten ve bazen de dokuz beyitten oluşmaktadır. Gazellerinin tamamını Sebk-i Irakî tarzında kaleme alan Ehlî-i Şîrâzî, gazellerin makta beyitlerinde Ehlî mahlasını kullanmıştır. Kasideleri çeşitli konuları içermektedir. Bazıları Hz. Peygamber'e naat, tevhid, hikmet, zamanın büyüklerine ve sultanlarına övgülerden oluşmaktadır (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 68). Divanda yer alan Terkîb-i bent ve tercî'-i bent diğer eserleri gibi konu açısından farklılıklar göstermektedir. Bu iki nazım şekli konu bakımından methiye ve övgü yerine mersiye türünde yazılmıştır (Karger, 1389, s. 76). Eserde yer alan 121 kıt'a genellikle 2 beyitli olup toplamda 292 beyitten oluşmaktadır. Yalnızca 105 numaralı kıt'ası 20 beyitten oluşup nasihat ve vaazlar içermektedir (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 68). Tarih manzumelerinde dönemin dini, sosyal ve

siyasi büyüklerinin doğum ve ölüm tarihlerini veya şairin hayatında önemli bir yer edinen olayları anlatılmaktadır.

Şairin önemli eserleri arasında yer alan Rubâ'ıyyât'ı üç kısma ayrılmaktadır: *Rubâ'ıyyât-i Sâkinâme*, *Rubâ'ıyyât-i Gencîfe*, *Rubâ'ıyyât-i Müteferrika*. Ehlî'nin Sâkinâmeleri rubai kalıbında 101 adetten oluşmaktadır. Genellikle "sâkî" ibaresi ile başlayıp aşk, ayrılık, coşku ve sarhoşluk gibi konuları içermektedir (Karger, 1389, s. 83). Rubâ'ıyyât-i Gencîfe'de oyun kartlarındaki resimleri ve kağıtların oyun içerisindeki rollerini konu edinen eser 191 rubaiden ve bir mensur mukaddimeden oluşmaktadır (Tokmak, 1994, s. 533). Rubâ'ıyyât-i Müteferrika yaklaşık 636 rubaiden oluşmaktadır. Konu bakımından dini ve ahlaki değerleri ele almaktadır. Ayrıca, şair bu rubailerde aşk, sarhoşluk, öğüt ve vaaz gibi temalara yer vermesini yanı sıra sosyal konulara da değinilmiştir. Ehlî'nin yaklaşık yüz beyitten oluşan seksen yedi muamma ve dört lugaz'ı da mevcuttur. Bu muammalarda, genellikle hem önemli şahsiyetlerin hem de bazen sıradan kişilerin isimlerini zikretmiştir (Karger, 1389, s. 84-85).

Kasâ'id-i Masnû'a (süslü, sanatlı kaside) üç kasideden oluşmaktadır. Ehlî-i Şîrâzî'nin Emir Ali Şîr Nevâî'yi öven birinci kasidesi, 149 beyitten oluşmaktadır. Bu kasidenin ayrıca mensur bir dibâcesi bulunmaktadır. Mensur bir mukaddimeden ve 154 beyitten oluşan ikinci kasidede, Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub methedilmiştir. 165 beyitten oluşan "Hirednâme" adlı üçüncü kasidede ise Safevî hükümdarı Şah İsmail övülmüştür (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 86).

Şem û Pervâne mesnevîsi 1489 yılında Akkoyunlu hükümdarı Sultanı Yakup adına nazmedilmiştir (Tokmak, 1994, s. 533). Eser, Allah'ın 1001 isminden sebeple Ehlî tarafından 1001 beyit olarak kaleme alınmıştır. Esere ait yedi el yazması mevcuttur (Armutlu, 2021, s. 159). Bu mesnevî, hezec-i meseddes bahrinden olup Nizâmî'nin *Hüsrev-i Şîrîn*'i ve Câmî'nin *Yusûf-u Züleyhâ* adlı eserleri ile aynı vezinde olup "mefâilûn mefâilûn feûlûn" kalıbıyla kaleme alınmıştır (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 71). Temsilî bir hikâye özelliği taşıyan *Şem'u Pervâne* mesnevîsi, Ehlî-i Şîrâzî'nin alegorik anlatı geleneği içindeki önemli eserlerinden biridir. Eserin başlıca kahramanları olan şem '(mum) ve pervâne (kelebek), aşk, fedakârlık ve yanış gibi tasavvufî ve felsefî temaları sembolik düzlemde yansıtır. Mesnevide sembol, teşbih, kinaye ve istiare gibi birçok edebî sanata yer verilmiştir (Kopuz Çetinkaya, 2016, s. 106).

520 beyitten oluşan *Sîhr-i Helâl* adlı mesnevî, Safevî hükümdarı Şah İsmail adına yazılmıştır. Beyitleri zül-bahreyn, zül kafiyyeteyn, zül-cinaseyn şeklindedir. Konusu Cem ve Gül'ün aşk hikayesi üzerinedir. Bu mesnevide yüce Allah'a övgü, Hz. Peygamber'e naat, Hz. Ali ve ailesine övgü, kitabın yazılış sebebi ve Şah İsmail'e övgü gibi konular yer almaktadır. Eserin kırk beyitlik vaaz bölümünden sonra hikâye kısmı başlamaktadır. Ehlî, söz konusu mesnevîsini kaleme alırken birçok sıkıntı çektiğini dile getirmiştir. Bu mesnevî, şairin en önemli eseridir ve neredeyse herkesin dikkatini çekmiştir (Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 73-74). Cem ile Gül'ün aşkını konu alan bu eser, iki âşğın hikâyesini evlilikle sonlandırır. Ancak trajik bir sonla biten bu hikâyede, Cem bir av sırasında talihsiz bir şekilde atından düşerek hayatını kaybeder. Zerdüşti inançlara göre Cem'in cesedi yakılarak uğurlanırken, Gül de sevdiğinin ardından ateşin alevleri arasına dans ederek girer ve onunla yanarak can verir (Karger, 1389, s. 87). Ehlî mesnevînin sonunda okuyucuyu hakiki ve sadıkane aşka davet ederek söyle söylemekte;

کشته درین معرکه بی دار شو

ای دل ازین واقعه بیدار شو

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 648)

Ey gönül, bu serüvenden artık uyan; zira bu savaşta, kimsenin beklemediği bir yerde bile bir kurban vardır.

Bu beyitte şair, sembolik bir dille içsel uyanışı, gafletten kurtuluşu ve ruhun yeniden dirilişini öğütlemiştir. Tasavvufî bağlamda kalbin veya nefsin gafletle öldüğünü ve öldürüldüğünü ancak ilahî tefekkür ve aşk ile tekrar dirilebileceği anlatmaktadır.

Çalışmamızın sonunda Ehlî-i Şîrâzî'nin memduhlarından Akkoyunlu Sultan Yakub için yazdığı Farsça kasideye ve tercümesine yer verilecektir:

این دام فتنه چیست که دیگر نهاده یی	بر رخ کمند زلف معنبر نهاده یی
داغی غریب بر دل شکر نهاده یی	لب را گزیده یی و ازین شیوه ملیح
تو شوخ رسم غیر، مکرر نهاده یی	در سنگ سیم باشد و در نافه مشک لیک
در سیم سنگی از دل کافر نهاده یی	در مشک نافه از گره زلف بسته یی
هر گه که پا ببرگ گل تر نهاده یی	پای تو همچو گل زده از شبنم آبله
دلها طپید دست چو بر در نهاده یی	از بسکه آشنای دل اهل خلوتی
آهسته رو که پای بر اخگر نهاده یی	غافل مشو چو بر دل گرم گذر کنی
کز لب خطی بخون کبوتر نهاده یی	زان خط که تیغ زد چو کبوتر دلم طپید
بار چو کوه بر تن لاغر نهاده یی	باری مشو چو باد گریزان تو از جفا
باور کجا کنم که بمن سر نهاده یی	با من چو بر در توسگان سر نمی نهند
از رسم عدل خسرو کشور نهاده یی	رسم تو نیست ترک جفا گویی اینطریق
ای آنکه پا ز عرش فراتر نهاده یی	یعقوب خان که حامل عرشش ز قدر
کش نردبان ز پایه منبر نهاده یی	معراج قدر خطبه ز جاه تو یافت زان
آینه ضمیر بر ابر نهاده یی	پوشیده از تو چیست؟ که با صورت
بیهوده تهمتی به مه و خور نهاده یی	ای روزگار روشنی از نور رای اوست
زین ظفر بپشت غضنفر نهاده یی	ای آفتاب عهد تو آنی که روز رزم
داغی است آن که بر جگر زر نهاده یی	هر سکه یی که نیست مزین بنام تو
گر روی فتح بر در خیبر نهاده یی	در بر رخ تو دست ولایت گشاده است
افکنده یی و بر سر قیصر نهاده یی	صد بار بیش از سر خاقان به نیزه تاج
کالماس ریزه هاش ز جوهر نهاده یی	تیغ تو شربتی است ز بهر هلاک خصم
فرقی میانه همچو دو پیکر نهاده یی	بر فرق هر که تیغ زدی تا میان جان
از مغز استخوان ستمگر نهاده یی	آن داورى، که زخم ستمدیده مرهمش
بهر رواج دین پیمبر نهاده یی	زان کعبه شد درت که اساسش خلیل وار
بنیاد بر طریقه حیدر نهاده یی	کی در بنای دولتت آید خلل که تو
دستی بدست ساقی کوثر نهاده یی	زان می زدست کس نستانی که از

کس چون خورد بدور تو می کز شراب
ملک آن تست زانکه بهشیاری از قدح
خورشید عالمی تو و جمشید سلطنت
یاجوج فتنه چیست که تو از اساس دهر
دریا تهی کفایت تو از ابر جود خود
دارد قرار کشتی عالم فراز آب
در سال قحط روز و شب از قاف تا
صاحب هنر قبول تو یا بد نه لاله وار
آه حسود سرد چنان کرده یی کز آن
اهلی که داغ بندگیش کرده یی ز لطف
بلبل شدست طبعش از آنرو که همچو
ملک تو لایزال بود کز ثبات عهد

مهر عقیق بر لب ساغر نهاده یی
لب بر گرفته بر لب خنجر نهاده یی
کاین سروری همه در خور نهاده یی
در راه ملک سد سکندر نهاده یی
چون ژاله در کفش همه گوهر نهاده یی
تا پا درین محیط بلنگر نهاده یی
خوان کرم چو رزق مقدر نهاده یی
هرخس که هست بر سرش افسر نهاده
تب لرزه در نهاد سمندر نهاده یی
این داغ دولتش پی زیور نهاده یی
گوش رضا بسوی سخنور نهاده یی
سدی براه فتنه محشر نهاده یی

(Ehlî-i Şîrâzî, 1344, s. 514-516)

Yüzüne misk kokulu zülüften bir ip (kement) koymuşsun
Bu kurduğun fitne tuzağı da neyin nesidir?
Dudağını ısırılmışsın ve hoş ve güzel bir edayla
Şeker gönle garip (tuhaf) bir dağ (yanık, dağlama) vurmuşsun (bir his uyandırmışsın)
Taşta gümüş vardır, nafe (göbek)'de misk (güzel koku)
Ancak sen, mutlu ve oyunbaz bir usul (kural) koymuşsun, bunu tekrarlıyorsun
Misk kesesini (nafe), zülfün düğümüyle bağlamışsın
Taş içindeki gümüşü de kafir gönlünden koymuşsun (kafirin taş gibi gönlünden)
Ne zaman ayağını taze bir gül yaprağının üzerine koyarsan
Ayağın şebnemin kabarttığı bir gül gibi su toplar
Kalbin, içe kapanıp yalnızlığı seçenlerin hâline öylesine tanıdık ki
Sen kapıya elini dokundurur dokundurmaz, bütün gönüller heyecanla titredi
Gafil olma, sıcak gönlümden geçerken (geçtiğin zaman)
Yavaş yürü çünkü ayağını közün üstüne koymuşsun
O çizgi (hat/bakış) kılıç gibi vurunca gönlüm güvercin gibi çırpındı
Çünkü dudağından, güvercinin kanına bulanmış bir çizgi çekmişsin
Cefadan rüzgâr gibi kaçıp gitme hiçbir şekilde
Zayıf bedenime dağ gibi bir yük koymuşsun

Bana başkalarının kapısında baş eğmedikleri gibi davranırken
Nasıl inanayım ki bana baş koyduğunu (bana bağlandığını)
Bu şekilde zulmü bırakacağın bir yol olmadığını diyorsun
Ülkenin hükümdarı Hüsrev'in adalet geleneğini terk etmişsin
Yakup Han için arşını kudretinden taşıyandır diye söz edilir
Ey, ayağını arşın da ötesine koyan sen
Kıymetinin miracına hutbe, senin ihtişamınla erişti
Çünkü ona, minberin basamağından bir merdiven koymuşsun
Senden gizlenen nedir ki? Kaderin yüzüyle
Gönül aynasını buluta karşı koymuşsun
Ey zaman, senin aydınlığın onun düşüncesinin nurundandır
Beyhude bir şekilde ayı ve güneşi suçluyorsun
Ey ahde vefanın güneşi, sen savaş gününde
Bu zaferi, kükreyen aslanın arkasına koymuşsun
Üzerinde senin adın nakşedilmeyen her sikke değersizdir.
Altının ciğerine konulmuş bir damgadır
Yüzünün karşısında (karşında) velayetin eli açıktır
Eğer fetih yüzünü Hayber kapısına koymuşsan
Hakanın (büyük padişahlar) başından mızrakla yüzlerce kez taç almışsin
Onu Kayser'in başına koymuşsun
Kılıcın düşmanı helak eden bir şerbettir
Elmas kırıklarını onun cevherine katmışsin
Kılıcı kimin başına vurduysan canının ortasından yarılmış
İki beden ortada kalmış gibi ayırmışsin
O öyle bir adalettir ki sağlamışsin
Zulme uğrayanın yarasına merhemi, zalimin iliğinden yapmışsin
Bu sebeple kapın Kâbe oldu, çünkü onun temelini Halil (Hz. İbrahim) gibi
Peygamberin dinine revaç vermek için atmışsin
Senin devletin yapısına nasıl bir halel gelebilir ki
Çünkü sen temelini Haydar'ın (Hz. Ali) yoluna göre atmışsin
O şarabı kimsenin elinden almazsın çünkü sen başından beri
Elini Kevser'in sakisinin eline koymuşsun
Senin meclisinde, lal şarabından kim içebilir
Çünkü kadehin dudağına akik mührünü vurmuşsun

Hükümdarlık senindir (sensin hükümdar), çünkü ayık bir şekilde kadehten
 Dudağını çekip kılıcın dudağına koymuşsun
 Alemin güneşisin sen, saltanatın Cemşid'i sensin
 Çünkü hükümdarlığın bütün varlığın üzerinde bir gölgedir (koruyup kollayandır)
 Yecüc'ün fitnessi nedir ki çünkü sen dünyanın temelinden
 Ülkenin yoluna İskender seddini koymuşsun
 Deniz içi boş bir avuç gibidir, sen cömertlik bulutundan
 Jale (çiğ tanesi) gibi onun avucuna bütün cevherleri koymuşsun
 Sen bu uçsuz bucaksız girdabın içine ayak bastığın andan beri
 Alemin gemisi suyun üzerinde huzur buldu
 Kıtık yılında gece gündüz Kaf'tan Kaf'a kadar (Kaf dağından bile)
 Cömertlik sofrasını, herkesin rızkını kapsayacak kadar sermişsin
 Senin huzurunda hüner sahibinin kabulü, lale gibi iyi-kötü diye ayırmaz
 Her kim olursa olsun başına bir efser (taç) koymuşsun
 Hasetçinin (kiskancın) ahını öyle bir soğuttun ki ondan dolayı
 Semenderin içine bile titreme ve ateş düşürmüşsün
 Lutfunla kulluk damgasını vurduğun Ehlî'nin bu damgasını (izini)
 Onun devletini, bahtını bir ziynet ve süs üzerine koymuşsun
 Onun mizacı bülbül olmuş, bu yüzden gül gibi
 Rıza kulağını söz söyleyenin (şairin) tarafına vermişsin
 Saltanatın sonsuz olacaktır çünkü ahbine olan sağlamlığınla, sebatınla
 Mahşer fitnessinin yoluna bir set kurmuşsun

Bu şiir, güzelliği ve seçkin nitelikleriyle öne çıkan bir sevgiliye (memduha) duyulan derin aşkı ve hayranlığı dile getirmektedir. Şair, sevgilinin zülfü, yüzü ve cazibesi üzerinden onun eşsiz güzelliğini betimleyerek her beyitte sevgilinin farklı bir özelliğini övgüyle anlatmaktadır. Aşkın şairin kalbinde bıraktığı yakıcı etki, sevgilinin hayatındaki vazgeçilmez ve özel yeri içten bir dille ifade edilmiştir.

Bununla birlikte sevgiliye yücelik, güç ve makam atfedilir; o, şairin hayatına ışık veren, adeta güneş gibi parlayan bir varlık olarak tasvir edilir. Şair, özlemini, kaygılarını ve hayranlığını samimi bir söyleyişle dile getirirken, sevgilinin kendi üzerindeki derin ve sarsıcı etkisini vurgulanmıştır. Hükümdarın adaleti ve ilahi adaletin bir temsilcisi olduğuna dikkat çekilmiş ve hükümdarın gücü, cömertliği ve adaleti yüceltilmiştir.

Kısaca şiir, baştan sona aşk, övgü ve hayranlık duygularıyla örülen sevgilinin hem fiziksel güzelliğini hem de manevi üstünlüğünü yücelten güçlü ve lirik bir anlatı sunmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Timurlular, Akkoyunlular ve Safevîler dönemlerinde edebî faaliyetlerin seyri incelendiğinde, siyasal otoritenin sanata ve edebiyata yaklaşımının doğrudan belirleyici olduğu görülmektedir. Timurlular döneminde özellikle Herat'ın güçlü bir ilim ve kültür merkezi hâline gelmesi, sanatçı ve

şairlerin yoğun biçimde desteklenmesiyle sonuçlanmış; bu durum, dönemin edebî üretiminde dil ve üslup bakımından önemli bir zenginliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ehlî-i Şîrâzî'nin Herat'ta bulunduğu dönemde Ali Şîr Nevâî gibi önemli bir sanat hamisinin çevresinde yer alması, onun klasik Irakî üsluba bağlılığını pekiştiren ve şiirinde estetik inceliği artıran önemli bir etken olarak değerlendirilebilir.

Akkoyunlular döneminde ise Tebriz'in kültürel bir merkez hâline gelmesi ve Sultan Yakub'un sanatkârları himaye eden politikası, edebî üretimin sürekliliğini sağlamıştır. Bu bağlamda Ehlî'nin Sultan Yakub'a ithaf ettiği *Şem' u Pervâne* mesnevisi, yalnızca bir edebî eser olmanın ötesinde, saray çevresinin estetik beklentileri ile şairin sanat anlayışı arasındaki etkileşimi yansıtan önemli bir örnek niteliğindedir. Bu durum, şairin farklı siyasi çevrelere uyum sağlayabilen esnek bir edebî kimliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Safevîler döneminin ilk yıllarında edebiyata verilen desteğin azlığı, özellikle kaside türünde bir duraklamaya yol açmış; ancak ilerleyen süreçte saray çevresinde yeniden oluşan edebî ortam, şairlerin üretimlerini canlandırmıştır. Ehlî'nin Şah İsmail'e ithaf ettiği *Sîhr-i Helâl* mesnevisi, bu yeniden canlanmanın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, şairin farklı hanedanlar döneminde üretmeye devam etmesi, onun yalnızca bireysel bir şair değil, aynı zamanda değişen kültürel şartlara uyum sağlayan bir edebî temsilci olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, Ehlî-i Şîrâzî'nin şiirinde üç farklı hanedanın kültürel ve estetik etkilerinin izlenebilir olduğu anlaşılmaktadır. Şairin hem klasik Irakî üslubu sürdürmesi hem de bulunduğu saray çevresinin beklentilerine uygun eserler kaleme alması, onun şiirinde gelenek ile yenilik arasında bir denge kurduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Ehlî-i Şîrâzî, Timurlular, Akkoyunlular ve Safevîler dönemlerinin edebî birikimini şiirinde bir araya getiren çok yönlü bir şairdir. Farklı siyasal ve kültürel ortamlar içerisinde üretim yapabilmesi, onun şiirinin çok katmanlı yapısını açıklayan temel unsurlardan biridir. Bu yönüyle Ehlî, klasik Fars edebiyatının geç döneminde hem geleneğin sürdürücüsü hem de değişen edebî zevkin temsilcisi olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma, şairin edebî kimliğini hanedanlar arası kültürel etkileşim bağlamında ele alarak literatüre katkı sağlamaktadır.

References

- Aka, İ. (2012). Timurlular. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (177-180 ss.), 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Armutlu, S. (2021). *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri (Şahsiyetler, Türler, Gelenekler)*. Kesit Yayınları.
- Bâdînlû, P., Müderiszâde, A. & Dâdbeh, A. (1402). Sebksînâsî-i Divân-i Ehlî-i Şîrâzî. *Neşriye-i İlmî-i Sebksînâsî-i Nezm û Nesr-i Fârsî*, 16(89), 37-55.
- Çağatay, N. (2003). Akkoyunlular. N. A. Akkoyunlu ve A. Şen (haz.), *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu (siyasal, sosyal ve kültürel tarihine ilişkin makaleler antolojisi)* içinde (43-50 ss.). Grafiker Lmt.
- Çiftçi, H. (2002). *Klasik Fars edebiyatında hiciv ve sosyal eleştiri*. T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ehlî-i Şîrâzî. (1344). *Divân-i Eş 'ar-i Ehlî-i Şîrâzî*. (neşr. Rebbânî, H) İntişârât-i Senâî.
- Erşahin, S. (2002). *Akkoyunlular (siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal tarih)*. (Yayınevi yok).
- Hemîdyân, S. (1395). *Şerh-i Şovk (Şerh û Tehlîl-i Eş 'ar-i Hâfız)*. Neşr-i Katre.
- https://fa.wikipedia.org/wiki/دودمان_صفوی (Erişim tarihi 25.10.2025)
- Karger, M. H. (1389). *Şerh-i ehvâl û Nakd-i Âsâr-i Ehlî-i Şîrâzî* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dânişgâh-i Şehîd ba Honer-i Kirmân.
- Kartal, A. (2020). Klasik Türk şairinin dilinden “Baykara meclisi”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 43, 185-208. <https://izlik.org/JA33YP94NL>
- Kaska, Ç. (2019). Timurlular döneminde edebiyat. *KARE- Uluslararası Edebiyat, Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8, 129-142. <https://doi.org/10.38060/kare.620351>
- Konur, H. (2000). *İbrâhîm Gülşenî hayatı, eserleri, tarikatı*. İnsan Yayınları.
- Kopuz Çetinkaya, F. (2016). *Fars Edebiyatında Şem' u Pervâne* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Niyâzkâr, F. (1399). *Şerh-i Gazeliyyât-i Sa'dî*. İntişârât-i Hermes.
- Safâ, Z. (1364). *Târih-i Edebiyyât der İran (Ez Pâyân-i Karn-i Heştom ta Evâil-i Karn-i Dehom-i Hicrî)*. İntişârât-i Firdovs.
- Söylemez, Y. Z. (2024). Horasân'ın incisi Herât'ta Timurlular döneminde ilmi faaliyetler üzerine bir değerlendirme. *GTTAD Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (özel Sayı), 205-218.
- Sözen, M. (2003). Anadolu'da Akkoyunlu mimarisi. N. A. Akkoyunlu ve A. Şen (haz.), *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu (siyasal, sosyal ve kültürel tarihine ilişkin makaleler antolojisi)* içinde (345-370 ss.). Grafiker Lmt.
- Subhânî, H. T. (1395). *Târih-i edebiyât-i İran*. İntişârât-i Zevvâr.
- Sümer, F. (1989). Akkoyunlular. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (270-274 ss.), 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sümer, F. (2003). Akkoyunlular. N. A. Akkoyunlu ve A. Şen (haz.), *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu (siyasal, sosyal ve kültürel tarihine ilişkin makaleler antolojisi)* içinde (ss. 1-20) Grafiker Lmt.
- Tokmak, N. (1994). Ehlî-i Şîrâzî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (533 ss.), 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri*. Türk Tarih Kurumu. Basımevi.

Yavuz, N. (2010). *Anadolu'da Beylikler dönemi -siyasi tarih ve kültür-*. Nobel Yayın Dağıtım.

Zeylâbî, Nigâr. (2004). Tîmûryân (edebiyât). *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm* içinden (835-83-840), 8.

[https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1833656/%D8%AA%DB%8C%D9%85%D9%88%D8%B1%DB%8C%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D8%AF%D8%A8%DB%8C%D8%A7%D8%AA?q=%D8%AA%D9%8A%D9%85%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%20\(%D8%A7%D8%AF%D8%A8%DB%8C%D8%A7%D8%AA\)&score=274877907000.0&rownumber=1](https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1833656/%D8%AA%DB%8C%D9%85%D9%88%D8%B1%DB%8C%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D8%AF%D8%A8%DB%8C%D8%A7%D8%AA?q=%D8%AA%D9%8A%D9%85%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D9%86%20(%D8%A7%D8%AF%D8%A8%DB%8C%D8%A7%D8%AA)&score=274877907000.0&rownumber=1)

ETHICAL DECLARATIONS

Research and Publication Ethics

I declare that this article is an original work and was prepared in accordance with the principles of scientific research and publication ethics. The article has not been published elsewhere and is not currently under review by another journal.

All sources used in the study have been cited in accordance with academic standards. I declare that the study does not contain plagiarism, fabrication, falsification, or manipulation of data, and that the research findings have been presented in accordance with the principles of scientific integrity.

Author Contributions

The author single-handedly designed, conducted, and analyzed the study and prepared the report for this article. I have reviewed and approved the final version of the article and agreed to its publication.

Conflict of Interest

I declare that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript.

Funding

This research did not receive any specific grant, financial support, or funding from any public, commercial, or non-profit funding agencies.

Artificial Intelligence (AI) Usage Disclosure

During the preparation of this manuscript, artificial intelligence tools may have been used solely for limited purposes such as language editing, translation assistance, and stylistic improvement. Any AI-assisted translations or language corrections were carefully reviewed and verified by the author. Artificial intelligence tools were not used to generate the core scientific content, research design, analysis, or scholarly conclusions. All academic responsibility for the content of the manuscript rests entirely with the author.

Copyright and Permissions

I confirm that all necessary permissions for copyrighted materials have been obtained where required and that the manuscript does not violate any intellectual property rights.

Author Approval

I confirm that they have read and approved the final version of the manuscript and consent to its submission and publication.

ETİK BEYANLAR

Araştırma ve Yayın Etiği

Bu makalenin özgün bir çalışma olduğunu ve bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını beyan ederim. Makale daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış olup başka bir dergide değerlendirme sürecinde değildir.

Çalışmada kullanılan tüm kaynaklar akademik kurallara uygun biçimde atıflanmıştır. Çalışmanın intihal, veri uydurma, veri tahrifi veya manipülasyon içermediğini; araştırma bulgularının bilimsel dürüstlük ilkelerine uygun şekilde sunulduğunu beyan ederim.

Yazar Katkısı

Çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi, analizi ve makalenin raporlama aşamasını tek başına yürütmüştür. Makalenin son hâlini okuyup onayladım ve yayımlanmasını kabul ettim.

Çıkar Çatışması

Bu makalenin yayımlanmasına ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederim.

Finansal Destek

Bu araştırma herhangi bir kamu kurumu, ticari kuruluş veya kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından finansal olarak desteklenmemiştir.

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Makalenin hazırlanması sürecinde yapay zekâ araçlarından yalnızca dil düzenleme, çeviri desteği ve anlatım iyileştirmesi amacıyla sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zekâ araçları tarafından yapılan çeviri ve dil düzenlemeleri tarafımdan dikkatle kontrol edilmiştir. Yapay zekâ araçları çalışmanın bilimsel içeriğinin, araştırma tasarımının, analizlerinin veya akademik sonuçlarının oluşturulmasında kullanılmamıştır. Makalenin içeriğine ilişkin tüm akademik sorumluluk bana aittir.

Telif Hakları ve İzinler

Telif hakkı gerektiren materyaller kullanılmışsa gerekli izinlerin alındığını ve çalışmanın herhangi bir fikrî mülkiyet hakkını ihlal etmediğini beyan ederim.

Yazar Onayı

Makalenin son hâlini okudum, onayladım ve yayımlanmasını kabul ettiğimi beyan ederim.